

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΝΟΜΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΟΝΟΜΑ : ΕΡΑΣΜΙΑ ΜΠΑΜΠΙΑΝΗ

Α.Ε.Μ. : 16

ΘΕΜΑ

Η ΕΟΚΑ-Β (1971-1974): συγκριτική μελέτη με έμφαση στις νέες αρχειακές πηγές.

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Γιώργος Μαργαρίτης

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, 11-11-2008

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	σελ. 2
i) Ταυτότητα εργασίας.....	σελ. 2
ii) Ιστορικό πλαίσιο.....	σελ. 5
iii) Χρονικό ίδρυσης και δράσης της ΕΟΚΑ-Β.....	σελ. 14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: Πολιτικός λόγος.....	σελ. 19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: Οργανωτικός ιστός.....	σελ. 28
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: Στρατολόγηση.....	σελ. 37
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: Τεχνική υποδομή.....	σελ. 44
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο: Στρατιωτική και πολιτική δράση.....	σελ. 52
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο: Πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις.....	σελ. 62
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο: Ξένος παράγοντας.....	σελ. 71
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	σελ. 90
i) Σύνοψη.....	σελ. 90
ii) Αντί επιλόγου.....	σελ. 98
ΠΗΓΕΣ.....	σελ. 100
i) Αρχεία.....	σελ. 100
ii) Βιβλιογραφία.....	σελ. 100
iii) Αρθρογραφία	σελ. 104
iv) Δικτυακοί τόποι	σελ. 106
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	σελ. 107

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

i) Ταυτότητα εργασίας

Η παρούσα μελέτη έχει ως **αντικείμενο** τη διερεύνηση της οργάνωσης ΕΟΚΑ-B (1971-1974) μέσα από τη συγκριτική παρουσίαση, ανάλυση και κριτική της με την πρώτη ΕΟΚΑ (1955-1959).

Οι **κύριες συνιστώσες** του προβληματισμού της συγκεκριμένης μελέτης είναι εφτά:

- ❖ Ο πολιτικός λόγος: η ιδεολογία, οι στόχοι και οι λόγοι ίδρυσης της ΕΟΚΑ-B, όπως αυτοί προκύπτουν από τον όγκο, τις προκηρύξεις και άλλα κείμενα της.
- ❖ Ο οργανωτικός ιστός: η δομή, τα οργανωτικά σχήματα, ο ιστός συλλογής πληροφοριών και η ηγεσία της οργάνωσης, καθώς και η ιδιαίτερη σημασία που αυτά είχαν για τη διεξαγωγή του ένοπλου αγώνα.
- ❖ Η στρατολόγηση: οι «δεξαμενές άντλησης» υποψηφίων μελών, τα κριτήρια επιλογής, η εκπαίδευση και ο κατάλογος των μελών της οργάνωσης. Η αριθμητική της δύναμη και η σπουδαιότητα της κατά τη διάρκεια της δράσης της.
- ❖ Η τεχνική υποδομή: οι χρηματοοικονομικοί πόροι, ο οπλισμός, οι αποθήκες, τα κρησφύγετα, οι τυπογραφικές δυνατότητες, οι μεταφορές και οι επικοινωνίες της οργάνωσης. Η αξία των υποδομών και των μέσων για τις δραστηριότητες της.
- ❖ Η στρατιωτική και πολιτική δράση: οι στρατιωτικοί στόχοι, οι μορφές δράσης, τα θύματα, οι απώλειες, το πολιτικό όργανο και οι συνέπειες της στρατιωτικής και πολιτικής δράσης της ΕΟΚΑ-B.
- ❖ Οι πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις: τα κόμματα, τα πολιτικά πρόσωπα, οι επιτροπές, οι ενώσεις και οι κοινωνικές ομάδες που στήριζαν την οργάνωση, αλλά και οι πολιτικοί και κοινωνικοί παράγοντες που την απέρριψαν – καταπολέμησαν.
- ❖ Ο ξένος παράγοντας: η στάση των λεγόμενων «εθνικών κέντρων» (Ελλάδα, Τουρκία), των μεγάλων δυνάμεων της εποχής (Μ. Βρετανία, ΗΠΑ, ΕΣΣΔ) και των συνασπισμών κρατών (Αδέσμευτοι).

Η εργασία χρησιμοποιεί τη **μέθοδο** της συγκριτικής προσέγγισης με την πρώτη ΕΟΚΑ, προκειμένου να εξακριβώσει το ρόλο και τη σημασία της ΕΟΚΑ-B στην εξέλιξη του κυπριακού ζητήματος. Στο μεγαλύτερο μέρος της ελληνικής και ε/κ αφήγησης και

βιβλιογραφίας, η ΕΟΚΑ-Β θεωρείται ως απολύτως ξεχωριστή και διαφορετική οργάνωση από την πρώτη ΕΟΚΑ, παρόλο που, όπως θα δούμε στη συνέχεια, ο κοινός αρχηγός τους, Γεώργιος Γρίβας, δημιούργησε τη δεύτερη ΕΟΚΑ ως συνέχεια της πρώτης (αυτό μαρτυρεί, άλλωστε, και η ονομασία της). Επιπλέον, ενώ η πρώτη ΕΟΚΑ υπόκειται σε ένα είδος εξιδανίκευσης και τοποθετείται σχεδόν στο απυρόβλητο οποιασδήποτε κριτικής, η δράση της ΕΟΚΑ-Β χρησιμοποιείται ως το βολικό επιχειρημα για να δικαιολογηθούν όσα οδήγησαν στις εξελίξεις του καλοκαιριού του 1974. Η εργασία αυτή θα επιχειρήσει να διαπιστώσει κατά πόσο αυτές οι δύο οργανώσεις ήταν όντως τόσο διαφορετικές όσο θεωρούμε σήμερα, ή αν η μία (ΕΟΚΑ-Β) αποτελούσε συνέχεια της άλλης (ΕΟΚΑ), όπως πίστευε ο αρχηγός τους. Διασαφηνίζοντας, λοιπόν, θα λέγαμε ότι **στόχος** της παρούσας εργασίας είναι να διερευνήσει και να μελετήσει την ΕΟΚΑ-Β, προκειμένου να γνωρίσουμε καλύτερα μία οργάνωση στην οποία πολλά αποδίδουμε αλλά ελάχιστα ξέρουμε γι' αυτήν.

Αρχικά, μετά από μία σύντομη αναδρομή στην έναρξη, τις αιτίες και τους παράγοντες του κυπριακού ζητήματος (ιστορικό πλαίσιο) και το χρονικό ίδρυσης και δράσης της ΕΟΚΑ-Β, στο **πρώτο κεφάλαιο** της εργασίας θα επιχειρήσουμε να μελετήσουμε τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά της οργάνωσης. Στο **δεύτερο κεφάλαιο** θα διερευνήσουμε τα οργανωτικά της χαρακτηριστικά, ενώ στο **τρίτο κεφάλαιο** θα ασχοληθούμε με τη στελέχωση της. Στο **τέταρτο κεφάλαιο** θα προσπαθήσουμε να καταγράψουμε την υλικοτεχνική υποδομή της και στο **πέμπτο κεφάλαιο** θα παρακολουθήσουμε τις στρατιωτικές και πολιτικές της δραστηριότητες. Στο **έκτο κεφάλαιο** θα επικεντρώσουμε την προσοχή μας στους πολιτικούς και κοινωνικούς παράγοντες, κυπριακούς και όχι μόνο, που συμμετείχαν στην ίδρυση και δράση αυτής της οργάνωσης αλλά και σε όσους την απέρριπταν. Στο **έβδομο κεφάλαιο**, θα επιχειρήσουμε να εξαιριβώσουμε τη στάση των ξένων δυνάμεων¹ απέναντι της. Τέλος, θα επιχειρήσουμε μία συνολική αποτίμηση και κριτική του ρόλου και της σημασίας της ΕΟΚΑ-Β για το κυπριακό ζήτημα, πάντα μέσα από συγκριτικές αναφορές με την πρώτη ΕΟΚΑ.

Η έρευνα έχει στηριχθεί κυρίως στις νέες αρχειακές **πηγές** που δόθηκαν πρόσφατα στη δημοσιότητα προσφέροντας καινούργιες πληροφορίες σχετικά με το κυπριακό ζήτημα και τους παράγοντες (πρόσωπα, οργανώσεις, κόμματα, κράτη κ.λπ.) που εμπλέκονται σε αυτό. Πρόκειται για τη σειρά *Foreign Relations of the United States (FRUS)*, η οποία περιλαμβάνει έγγραφα (τηλεγραφήματα, επιστολές, υπομνήματα κ.λπ.) από τη διπλωματική δραστηριότητα της κυβέρνησης των ΗΠΑ, σχετικά με τα σημαντικότερα ζητήματα της

¹ Ας μας επιτραπεί να θεωρήσουμε εξαρχής ως «ξένο» κάθε εξωκυπριακό παράγοντα, συνεπώς και τις δύο άμεσα ενδιαφερόμενες για το κυπριακό ζήτημα χώρες, την Ελλάδα και την Τουρκία.

αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής. Για τις ανάγκες αυτής της μελέτης χρησιμοποιήθηκαν οι τόμοι που αφορούν την Κύπρο, την Ελλάδα και την Τουρκία και καλύπτουν τις χρονικές περιόδους 1952-1960 και 1969-1974. Επίσης, εξετάστηκαν τα τηλεγραφήματα από και προς το αμερικανικό υπουργείο εξωτερικών (*Department of State Electronic Telegrams*) της περιόδου 1973-1974, που αναφέρονται στο κυπριακό ζήτημα. Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η σειρά FRUS εμφανίζει δύο βασικές αδυναμίες: Πρώτον, τα έγγραφα που δημοσιοποιούνται σε αυτήν έχουν υποστεί λογοκρισία² από την αρμόδια αμερικανική επιτροπή, γεγονός που έχει περιορίσει σημαντικά τη χρησιμότητα τους για την έρευνα. Δεύτερον, τα έγγραφα που έχουν αποχαρκτηρισθεί είναι κυρίως απολογητικού χαρακτήρα, με αποτέλεσμα να αμβλύνουν τις εντυπώσεις σχετικά με το ρόλο του αμερικανικού παράγοντα στο κυπριακό ζήτημα. Επί της ουσίας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα έγγραφα που δημοσιεύονται στη συγκεκριμένη σειρά μάλλον επιβεβαιώνουν ήδη γνωστές πληροφορίες και υποψίες από μαρτυρίες ή άλλες πηγές, παρά προσφέρουν νέες πληροφορίες. Ως προς αυτό, τα τηλεγραφήματα του State Department θα λέγαμε ότι παρουσιάζουν μεγαλύτερη ωφελιμότητα. Σε κάθε περίπτωση, όμως, η εικόνα που ο ερευνητής έχει τη δυνατότητα να σχηματίσει από το παρόν αρχειακό υλικό είναι εκ των πραγμάτων ελλιπής, από τη στιγμή που δε συνοδεύεται από αντίστοιχο υλικό μυστικών υπηρεσιών, το οποίο παραμένει απόρρητο. Αν στα παραπάνω προσθέσει κανείς την παρακράτηση από το ελληνικό κράτος κάθε υλικού σχετικού με το καλοκαίρι του '74 στην Κύπρο, την υποκειμενικότητα των δημοσιευμένων μαρτυριών, την έλλειψη σοβαρών μελετών και αναλύσεων (πλην ελαχίστων εξαιρέσεων) για τις εξελίξεις στο Κυπριακό την περίοδο 1950-1974, τη λογοκρισία που υφίστατο ο ελληνικός τύπος από το δικτατορικό καθεστώς την περίοδο 1967-1974 και την εξιδανικευμένη εκδοχή προσώπων και καταστάσεων που προβάλλουν ορισμένες πηγές (π. χ. Συμβούλιο Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ, Σύνδεσμος Πολιτικών Κρατούμενων ΕΟΚΑ 1955-1959, κ.λπ.), τότε αναπόφευκτα θα καταλήξει στο συμπέρασμα πως όσα πρόκειται να αναφερθούν στη συνέχεια αυτής της εργασίας είναι καταδικασμένα να αναθεωρηθούν στο μέλλον από νέες, περισσότερο έγκυρες, πηγές που ελπίζουμε και ευχόμαστε να δοθούν στη δημοσιότητα και στην έρευνα.

² Με τον όρο «λογοκρισία» εννοείται η μη δημοσιοποίηση τμημάτων των εγγράφων που περιλαμβάνονται στους συγκεκριμένους τόμους, ή ακόμα και η παρακράτηση ολόκληρων εγγράφων (τα οποία παραμένουν χαρακτηρισμένα ως απόρρητα, ακόμα και μετά την παρέλευση των 30 χρόνων που απαιτούνται για τον αποχαρκτηρισμό τους), προκειμένου να μη θιγούν εθνικά συμφέροντα των ΗΠΑ, όπως ορίζει σχετικός αμερικανικός νόμος (εκτελεστικό διάταγμα 12958).

ii) Ιστορικό πλαίσιο

Η Κύπρος είναι το τρίτο σε μέγεθος νησί της Μεσογείου, με έκταση 9.251 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Τοποθετημένη στην ανατολική γωνία της μεγάλης κλειστής θάλασσας, εκεί που τρεις ήπειροι ενώνονται (Ευρώπη, Ασία, Αφρική), βρίσκεται 75 χλμ. νότια της Τουρκίας, 90 χλμ. δυτικά της Συρίας και 380 χλμ. ανατολικά της Ρόδου³.

Η γεωγραφική της θέση κατέστησε την Κύπρο σπουδαίο εμπορικό και πολιτιστικό κέντρο από την αρχαιότητα, γεγονός που την έκανε «ποθητή» για πολλούς γειτονικούς της λαούς, οι οποίοι επιδίωξαν να την κατακτήσουν. Τα **πρώτα ελληνικά φύλα** (Μυκηναίοι, Αχαιοί) εγναταστάθηκαν στο νησί περί το 1200 π. Χ., επιβάλλοντας σταδιακά τη γλώσσα και την κουλτούρα τους⁴. Η οθωμανική κατάκτηση του 1571 έφερε στην Κύπρο τα **πρώτα τουρκικά φύλα** και η παραμονή της υπό οθωμανική κυριαρχία, επί τρεις αιώνες, δημιούργησε μία μεγάλη τουρκική-μουσουλμανική μειονότητα⁵. Το 1878, η Οθωμανική Αυτοκρατορία παραχώρησε τη **διοίκηση της Κύπρου στη Μ. Βρετανία** ως αντάλλαγμα για την προστασία της απέναντι στο ρωσικό επεκτατισμό. Το νησί παρέμεινε τυπικά υπό οθωμανική επικυριαρχία μέχρι το 1914, οπότε η Μ. Βρετανία το προσάρτησε, μετά την εμπλοκή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο στο πλευρό των Κεντρικών Αυτοκρατοριών. Την περίοδο της βρετανικής κυριαρχίας φαίνεται πως δημιουργήθηκε στο νησί ένα ισχυρό ενωτικό κίνημα⁶, το οποίο εκφράστηκε για πρώτη φορά δυναμικά το 1931, στα **Οκτωβριανά**⁷. Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η διεκδίκηση της ένωσης με την Ελλάδα συνεχίστηκε και το 1948 η βρετανική κυβέρνηση προσέφερε για πρώτη φορά σύνταγμα περιορισμένης αυτοκυβέρνησης, το οποίο οι Ελληνοκύπριοι (Ε/κ) απέρριψαν.

³ <http://www.aspectsofcyprus.com/aoc/aoc.html> (Press and Information Office, “Aspects of Cyprus”, Republic of Cyprus, 2005).

⁴ Για μία σύντομη επισκόπηση της κυπριακής ιστορίας στους αρχαίους χρόνους και τις κατακτήσεις που ακολούθησαν, δεξ την αφήγηση του Βάσου Καραγιώργη, «Η Κύπρος στην αρχαιότητα», στο Γιώργος Τενεκίδης – Γιάννος Κρανιδιώτης (επιμ.), *Κύπρος: ιστορία, προβλήματα και αγώνες του λαού της*, 3^η έκδοση, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα, 2005, σελ. 17-30.

⁵ Γιάννος Κρανιδιώτης, *Το κυπριακό πρόβλημα: η ανάμιξη του ΟΗΕ και οι ξένες παρεμβάσεις στην Κύπρο: 1960-1974*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, 1984, σελ. 24-25.

⁶ Τα πρώτα ενωτικά αιτήματα φαίνεται πως έγιναν την εμφάνιση τους στο νησί από την περίοδο της ελληνικής επανάστασης (1821) και την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους. Ωστόσο, όπως παρατηρούν πολλοί μελετητές, από τη βιβλιογραφία απουσιάζει μία έρευνα για την έναρξη, την εξέλιξη και την ιστορία του ενωτικού κινήματος στην Κύπρο.

⁷ William Mallinson, *Κύπρος: μια ιστορική προοπτική. Ανάμεσα στο ΝΑΤΟ και την Ευρώπη: πόλεμος ή ειρήνη;*, μτφ. Ρίτα Κολαΐτη, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2005, σελ. 66-68.

Το 1950 θα μπορούσε να θεωρηθεί έτος-ορόσημο για την Κύπρο, καθώς η Εθναρχία διενήργησε **δημοψήφισμα** για την ένωση του νησιού με την Ελλάδα. Παρά το συντριπτικό ποσοστό υπέρ της ένωσης, η Βρετανία απέκλειε κάθε συζήτηση επί του θέματος, έστω και ανεπίσημη, όπως επεδίωκε η ελληνική κυβέρνηση. Η τελευταία προχώρησε σε **διεθνοποίηση** του κυπριακού ζητήματος στον ΟΗΕ, το 1954, προκαλώντας τη βρετανο-τουρκική αντίδραση που εκδηλώθηκε με το σχηματισμό κοινού αντι-ενωτικού μετώπου στην **Τριμερή Διάσκεψη** του Λονδίνου, το 1955. Την ίδια χρονιά, η διεκδίκηση της ένωσης έλαβε νέα μορφή, αυτή του ένοπλου αγώνα, με τη συγκρότηση της **ΕΟΚΑ** (1955-1959). Κατά τη διάρκεια αυτού του αγώνα, εκδηλώθηκαν μία σειρά από διπλωματικές πρωτοβουλίες επίλυσης του ζητήματος (συνομιλίες Μακαρίου-Χάρντινγκ, σχέδιο συντάγματος αυτοκυβέρνησης Ράντικλιφ, προτάσεις Φουτ, σχέδιο Μακμίλλαν). Το 1958, υπό τη σκιά των διακοινοτικών συγκρούσεων που είχαν ξεσπάσει στο νησί και την απειλή βρετανο-ελληνο-τουρκικής συγκυριαρχίας της Κύπρου (σχέδιο Μακμίλλαν), η ε/κ ηγεσία δήλωσε έτοιμη να συμβιβαστεί με τη λύση της ανεξαρτησίας, έστω και εγγυημένης, όπως αυτή αποφασίστηκε με τις **συμφωνίες Ζυρίχης – Λονδίνου**, το 1959⁸.

Μετά την **ίδρυση της ανεξάρτητης Κυπριακής Δημοκρατίας**, το 1960, οι δύο κοινότητες του νησιού δεν κατάφεραν να ξεπεράσουν τα μεταξύ τους προβλήματα και τις αδυναμίες του κυπριακού συντάγματος, ώστε να συνυπάρξουν αρμονικά στο νεοσύστατο κράτος. Το 1963, ο πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας, Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ', ανακοίνωσε **13 προτάσεις συνταγματικών τροπολογιών**, προκαλώντας την αντίδραση των Τουρκοκυπρίων (Τ/κ). Οι σφοδρές διακοινοτικές συγκρούσεις που ξέσπασαν αμέσως μετά (1963-1964), έληξαν με την **πρώτη άτυπη διχοτόμηση** του νησιού (πράσινη γραμμή, περιορισμός Τ/κ σε θύλακες, έλευση ειρηνευτικής δύναμης Ηνωμένων Εθνών-UNFICYP, μονοπώληση κυπριακού κράτους από τους Ε/κ). Ακολούθησε η διπλωματική πρωτοβουλία του **σχεδίου Άτσεσον**, το 1964, την οποία οι Ε/κ απέρριψαν⁹.

⁸ Για τις σημαντικότερες εξελίξεις στο Κυπριακό μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και μέχρι την υπογραφή των συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου, δες την αφήγηση του Λεοντίου Ιεροδιακόνου, «Το Κυπριακό από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ως την ανεξαρτησία», στο Γιώργος Τενεκίδης – Γιάννος Κρανιδιώτης, σελ. 169-189.

⁹ Για μία κριτική ανάλυση της κρίσιμης περιόδου 1960-1964, δες Αλέξης Ηρακλείδης, *Κυπριακό: σύγκρουση και επίλυση*, 2^η έκδοση, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2005, σελ. 79-99, 109-125. Η ανάλυση του Έλληνα διεθνολόγου επικεντρώνεται κυρίως στους χειρισμούς, τα λάθη και τις ευθύνες της ελληνικής και ε/κ πλευράς. Αρχετά διαφορετική είναι η προσέγγιση του Ολλανδού ιστορικού Κέις Κλοκ, ο οποίος εστιάζει περισσότερο στο ρόλο, τις κινήσεις και τα σχέδια του τουρκικού και τ/κ παράγοντα: C. A. Klok, *Αφροδίτη και Ευρώπη: συνοπτική ιστορία της Κύπρου από την προϊστορική εποχή μέχρι σήμερα*, μτφ. – επιμ. Στέλλα Τιμωνίδου, 1^η έκδοση, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2005, σελ. 161-174.

Το στρατιωτικό πραξικόπημα του 1967 στην Ελλάδα εγκαινίασε μία νέα φάση για το κυπριακό ζήτημα. Η ελληνική δικτατορική κυβέρνηση, μετά από μία σύντομη περίοδο αντι-ρεαλιστικών χειρισμών, στράφηκε προς μια πιο προσγειωμένη πολιτική επί του Κυπριακού, εκφράζοντας την υποστήριξη της στις **διακοινοτικές συνομιλίες** που ξεκίνησαν το 1968 και σύντομα έδωσαν σημάδια αισιοδοξίας¹⁰. Ωστόσο, κύκλοι του δικτατορικού καθεστώτος απέβλεπαν σε πιο δυναμική δράση για την επίλυση του προβλήματος. Στο ίδιο πλαίσιο, ο στρατηγός Γεώργιος Γρίβας ίδρυσε την **ΕΟΚΑ-Β**, το 1971. Το καλοκαίρι του 1974, η οργάνωση πήρε μέρος στο **πραξικόπημα κατά του Μακαρίου**, το οποίο προκάλεσε την **τουρκική εισβολή** στο νησί, με αποτέλεσμα τη de facto διχοτόμηση του, που εξακολουθεί να υφίσταται μέχρι και σήμερα¹¹.

Ας δούμε, τώρα, πώς διαμορφώθηκε το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο της Κύπρου, από το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και έπειτα. Το 1946, ο συνολικός **πληθυσμός** της Κύπρου ήταν 450.069 κάτοικοι. Το 1956 αυξήθηκε σε 528.879 κατοίκους και το 1971 σε 640.000 κατοίκους. Σε αυτή τη δεκαπενταετία, η **εθνο-θρησκευτική σύνθεση** του πληθυσμού παρέμεινε σχετικά σταθερή, με τους Έλληνες Ορθόδοξους να αποτελούν το 77%-80% των κατοίκων του νησιού, τους Τούρκους Μουσουλμάνους το 17,5%-18% και τις άλλες μειονότητες (Αρμένιοι, Μαρωνίτες, Λατίνοι) το 2%-4,5%. Η εθνο-θρησκευτική σύνθεση δεν επηρέασε τη γεωγραφική κατανομή του πληθυσμού, με αποτέλεσμα, πριν το 1974, οι κοινότητες του νησιού να ζουν αναμεμιγμένες και απλωμένες σε όλη τη νήσο¹². Σε ό, τι αφορά την **κοινωνική σύνθεση** του πληθυσμού, την ίδια περίοδο, παρατηρήθηκε μία τάση αστυφιλίας, με τον αστικό πληθυσμό να αυξάνεται συνεχώς (από 34,5% το 1946, σε 38,5% το 1971), χωρίς, όμως, να ξεπερνά σε σύνολο τον πληθυσμό της υπαίθρου¹³.

¹⁰ Για τις διακοινοτικές συνομιλίες (1968-1974), δες Monteagle Stearns, *Entangled Allies: U.S. Policy Toward Greece, Turkey, and Cyprus*, Council on Foreign Relations Press, Νέα Υόρκη, 1992, σελ. 112-116.

¹¹ Όπως σωστά επισημαίνει ο Α. Ηρακλείδης, η πολιτική της ελληνικής δικτατορικής κυβέρνησης στο Κυπριακό δεν έχει μελετηθεί ακόμα επαρκώς, ούτε σε πλάτος, ούτε και σε βάθος. Ο ίδιος προχωρά σε μία διάκριση φάσεων αυτής της πολιτικής και επιμέρους κριτική τους: Βλ. Αλέξης Ηρακλείδης, *Κυπριακό: σύγκρουση και επίλυση*, σελ. 128-137. Τέλος, για μία εκτενή εξιστόρηση των σημαντικότερων γεγονότων της κυπριακής ιστορίας από την αρχαιότητα μέχρι και την τουρκική εισβολή (με έμφαση στην καθοριστική περίοδο του κυπριακού ζητήματος, 1950-1974), δες το πολύ αξιόλογο έργο του Παύλου Τζεργιά, *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας. Με αναδρομή στη ζωή της μεγαλονήσου στο διάβα των χιλιετιών*, Πρώτος τόμος, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Libro, Αθήνα, 2001.

¹² Ανδρέας Σοφοκλέους, «Γεωγραφικοί παράγοντες που επηρεάζουν τη λύση του κυπριακού προβλήματος», στο Γιώργος Τενειδής – Γιάννος Κρανιδιώτης, σελ. 563.

¹³ Για περισσότερα στοιχεία σχετικά με το σύνολο και τη σύνθεση του κυπριακού πληθυσμού, δες Παράρτημα.

Όπως εύκολα μπορεί να υποθέσει κανείς από την προηγούμενη στατιστική, η βάση της **κυπριακής οικονομίας** ήταν η γεωργική παραγωγή. Διαρθρωμένη με βάση το σύστημα της μονοκαλλιέργειας και προσανατολισμένη στις εξαγωγές (πορτοκάλια, πατάτες, καρότα), αποτελούσε το 17,6% του ΑΕΠ, το 1971. Σε αυτήν απασχολούταν το 36% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, ποσοστό σημαντικά μειωμένο σε σχέση με εκείνο του 1961 (47%). Το 12,5% εργαζόταν στη βιομηχανία (τσιγάρα, ποτά, ενδύματα, υποδήματα, φάρμακα, τρόφιμα, σωλήνες, τσιμέντο). Η τελευταία αντιμετώπιζε αραιά προβλήματα (μικρό μέγεθος μονάδων, υψηλό κόστος παραγωγής, καθυστερημένη τεχνική) και αποτελούσε μόλις το 12,1% του ΑΕΠ. Τα ορυχεία χαλκού που είχαν σηκώσει το βάρος των κυπριακών εξαγωγών μεταπολεμικά¹⁴, εξαντλούνταν (αξία εξαγόμενων μεταλλευμάτων: 10 εκατ. στερλίνες (1971) / 12,2 εκατ. στερλίνες (1961)). Το εμπορικό ισοζύγιο ήταν αρνητικό, με την αξία των εισαγωγών (καταναλωτικά βιομηχανικά αγαθά, μηχανές και μεταφορικός εξοπλισμός, τρόφιμα) να είναι υπερδιπλάσια αυτής των εξαγωγών (τρόφιμα, μεταλλεύματα, βιομηχανικά προϊόντα – κυρίως καπνός και οινοπνευματώδη). Αντίθετα, το εμπορικό και τραπεζικό κεφάλαιο εμφάνιζε σημαντική ανάπτυξη. Το 1961, συμμετείχε κατά 49,9% στη σύνθεση του ΑΕΠ, ενώ το 1971 είχε φτάσει το 52,7%. Ταχύτατη ήταν, επίσης, και η ανάπτυξη του τουρισμού. Υπήρχε, τέλος, μία «ασυνήθιστη» πηγή εθνικού πλούτου, που, επί της ουσίας, στήριζε την επιβίωση και περαιτέρω ανάπτυξη του νησιού: «*οι άδηλοι πόροι από την παρουσία διαφόρων ξένων στρατιωτικών μονάδων, καθώς κι από τα εμβάσματα των πολυάριθμων μεταναστών στο εξωτερικό κι ιδιαίτερα στην Αγγλία*¹⁵».

Η **κυπριακή κοινωνία**, λοιπόν, ήταν μία παραδοσιακή αγροτική κοινωνία, η οποία απαρτιζόταν κατά κύριο λόγο από μικροκαλλιεργητές. Μαζί με τους εργάτες, τους τεχνίτες και τους μικρο-καταστηματάρχες, αποτελούσαν τη μεγάλη μάζα των φτωχότερων κοινωνικών στρωμάτων, στα οποία περιλαμβάνονταν Ε/κ και Τ/κ, που για πολλά χρόνια συνδέονταν μεταξύ τους με αλληλεγγύη¹⁶. Οι έμποροι (ειδικά οι εισαγωγείς βιομηχανικών

¹⁴ Αναλυτικά στοιχεία για τις εξαγωγές χαλκού στην Κύπρο, την περίοδο 1931-2006, στο [http://www.moa.gov.cy/moa/Mines/MinesSrv.nsf/all/FEF2D751DDB69E7BC225711F002E6AA5/\\$file/Εξαγωγές%20Χαλκούχων%201931-2006.pdf?openelement](http://www.moa.gov.cy/moa/Mines/MinesSrv.nsf/all/FEF2D751DDB69E7BC225711F002E6AA5/$file/Εξαγωγές%20Χαλκούχων%201931-2006.pdf?openelement) (Υπηρεσία Μεταλλείων του Υπουργείου Γεωργίας Φυσικών Πόρων και Περιβάλλοντος Κύπρου).

¹⁵ Α. Ξύδης – Σπ. Λιναρδάτος – Κ. Χατζηαργύρης, *Ο Μακάριος και οι σύμμαχοι του*, 3^η έκδοση, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 1974, σελ. 350-351. Επίσης, δεσ Λουκάς Αξελός, *Κύπρος, η ανοιχτή πληγή του Ελληνισμού: αυτοδιάθεση, ανεξαρτησία, διχοτόμηση*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Στοχαστής, Αθήνα, 1994, σελ. 143-147.

¹⁶ Αυτή η αλληλεγγύη κλονίστηκε από την εμμονή της ε/κ Εθναρχίας στο αίτημα της ένωσης. Στις φτωχές συντηρητικές μάζες των αγροτών που εξαρτιόνταν για την επιβίωση τους από την καλλιεργήσιμη γη, η οποία ανήκε κατά 40% στην Ορθόδοξη Εκκλησία, η επιβολή της ένωσης ήταν εύκολη: Νιαζί Κιζιλγιουρέν, *Κύπρος: Το αδιέξοδο των εθνικισμών*, 2^η έκδοση, Εκδόσεις Μάυρη Λίστα, Αθήνα, 1999, σελ. 46-47.

προϊόντων) αποτελούσαν τα πιο εύρωστα (οικονομικά) στρώματα¹⁷ και ήταν στη συντριπτική τους πλειοψηφία Ε/κ¹⁸. Οι Τ/κ ασχολούνταν κυρίως με τη γεωργία και υστερούσαν του ε/κ πληθυσμού σε οικονομική ανάπτυξη¹⁹. Η κήρυξη της ανεξαρτησίας δεν άλλαξε σημαντικά τη δομή του κοινωνικού σχηματισμού για τις δύο κοινότητες, με εξαίρεση τις νέες κοινωνικές ομάδες που δημιουργήθηκαν στην ε/κ κοινότητα, τα συμφέροντα των οποίων δεν εξυπηρετούνταν με την ένωση, αλλά με τη σταθεροποίηση και ενδυνάμωση του ανεξάρτητου κυπριακού κράτους²⁰.

Στο **πολιτικό πεδίο**, θα επιχειρήσουμε μία κριτική θεώρηση του σικηνικού που διαμορφώθηκε από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι την τουριστική εισβολή²¹: Στο ελληνοκυπριακό πλαίσιο, το εθνικό ζήτημα φαίνεται να έγινε το «όχημα» για την άρθρωση και προώθηση αλληλοσυγκρουόμενων κοινωνικών αιτημάτων²². Μεταπολεμικά, ο ανταγωνισμός Αριστεράς-Δεξιάς για την ηγεσία του ενωτικού κινήματος αποτέλεσε τον προνομιακό χώρο αντιπαράθεσης για την κοινωνική και πολιτική ηγεμονία. Αυτή η συνάρθρωση εθνικών και κοινωνικών αιτημάτων μοιραία οδήγησε στην επικράτηση των δεξιών δυνάμεων, καθώς το αίτημα της ένωσης δε μπορούσε να συμβαδίσει με τη διεθνιστική μαρξιστική ιδεολογία του ΑΚΕΛ. Έτσι, σχηματίστηκαν σταδιακά δύο

¹⁷ Βλ. Παύλος Τζεργιάς, σελ. 80-81.

¹⁸ Η «τάξη των εμπορευομένων» από κοινού με τους διανοούμενους αστούς και την Ορθόδοξη Εκκλησία ηγήθηκαν του ενωτικού κινήματος των Ε/κ: βλ. Νιαζί Κιζιλγιουρέκ, σελ. 46.

¹⁹ Για του λόγου το αληθές, δες τα στατιστικά στοιχεία που παραθέτει ο Τ/κ καθηγητής, στο ίδιο, σελ. 85. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι η οικονομική υπανάπτυξη των Τ/κ αποτέλεσε έναν από τους τρεις (κατά τη γνώμη μας) βασικούς λόγους για τη σφοδρή αντίδραση τους στο αίτημα της ένωσης και την υιοθέτηση του αντι-αιτήματος της διχοτόμησης. Οι άλλοι δύο ήταν η μεγάλη πληθυσμιακή υπεροχή του ε/κ στοιχείου και «το σύνδρομο της Κρήτης», όπως το ονομάζει ο Νιαζί Κιζιλγιουρέκ, δηλαδή ο φόβος μήπως έχουν και οι ίδιοι την τύχη των ομοθρήσκων τους της Κρήτης (θα είχε, πράγματι, εξαιρετικό ενδιαφέρον μία συγκριτική μελέτη του κρητικού και του κυπριακού ζητήματος). Συνεπώς, το αίτημα της ένωσης προκαλούσε στους Τ/κ έντονη ανασφάλεια τόσο για την κοινωνική όσο και για τη φυσική τους επιβίωση στο νησί.

²⁰ Ο. π., σελ. 39. Επρόκειτο για ομάδες που αντλούσαν την οικονομική και κοινωνική τους επιρροή κυρίως από τον έλεγχο που ασκούσαν επί της κυβερνητικής μηχανής (π. χ. πρώην μέλη της ΕΟΚΑ, δημόσιοι υπάλληλοι, βιομήχανοι): Στέφανος Κωνσταντινίδης, *Το κυπριακό πρόβλημα: δομές της κυπριακής κοινωνίας και εθνικό θέμα*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Μέτοικος, Λευκωσία, 1995, σελ. 77.

²¹ Αυτή η ανάλυση είναι οπωσδήποτε αποσπασματική και περιορισμένη στα όρια μιας εργασίας που δεν αφορά τη μεταπολεμική και μετανεξαρτησιακή διαμόρφωση του κοινωνικο-οικονομικο-πολιτικού κυπριακού πλαισίου. Γι' αυτό στο μέλλον θα είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον η περαιτέρω ανάπτυξη ή/και διόρθωση της στη βάση εκτενέστερης έρευνας επί του πλαισίου αυτού τη συγκεκριμένη περίοδο (1946-1974).

²² Μέσα από αυτό, τα μεν χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα διεκδικούσαν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης, τα δε υψηλότερα τη δυνατότητα να ασκούν (ή να ελέγχουν) πολιτική εξουσία.

πολιτικές διαιρετικές τομές. Η μία ήταν η διαιρετική τομή Αριστεράς/Δεξιάς (επί του κοινωνικού-ιδεολογικού, δομική) που εμφανίστηκε στα περισσότερα δυτικοευρωπαϊκά κράτη (αν και εδώ το περιεχόμενο της δεν ήταν εξίσου σαφές, λόγω του αποικιοκρατικού πλαισίου, των ιδιαιτεροτήτων του κοινωνικού σχηματισμού και του εθνικού θέματος²³). Η άλλη ήταν η διαιρετική τομή που δημιουργήθηκε από το αίτημα της ένωσης (επί του εθνικού-πολιτικού, μη δομική – λόγω της συνεργασίας του ΑΚΕΛ με ένα τμήμα των αστικών δυνάμεων). Πριν την ανεξαρτησία, επί της τομής αυτής είχε δομηθεί το δίπολο μετριοπαθείς/αδιάλλακτοι. Οι πρώτοι απέκλειαν τη χρήση βίας για την επίτευξη της ένωσης και ήταν ανοιχτοί στο ενδεχόμενο συγκυβέρνησης με τους Τ/κ σε ένα ανεξάρτητο κυπριακό κράτος. Οι δεύτεροι επεδίωκαν τη χρήση βίας και απέκλειαν κάθε άλλη λύση πλην της ένωσης με την Ελλάδα. Μετά την ανεξαρτησία, η διαιρετική τομή παρέμεινε και απέκτησε πιο ξεκάθαρο περιεχόμενο, καθώς το παραπάνω δίπολο μετεξελίχθηκε σε ανεξαρτησιακοί/ενωτικοί. Η διαίρεση αυτή (προανεξαρτησιακά και κυρίως μετανεξαρτησιακά) προσωποποιήθηκε και εκφράστηκε με την αντιπαράθεση Μακαρίου-Γρίβα. Ωστόσο, θα ήταν εξαιρετικά παρακινδυνευμένη μία προσπάθεια κατάταξης του Μακαρίου σε οποιονδήποτε από τους δύο πόλους αυτής της διαιρετικής τομής. Η χαρισματική ηγεσία²⁴ του Αρχιεπισκόπου, που στην προανεξαρτησιακή περίοδο είχε την υποστήριξη των δεξιών/αδιάλλακτων ενωτικών δυνάμεων, ενώ μετανεξαρτησιακά στηρίχθηκε κυρίως από αριστερές/ανεξαρτησιακές δυνάμεις, φαίνεται πως παρέμενε πάνω και πέρα των όποιων διαιρέσεων, χωρίς ποτέ να γίνεται απόλυτα σαφές πού ακριβώς ανήκε ο ίδιος. Προχωρώντας, τέλος, ένα βήμα παραπέρα, θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι δύο διαιρετικές τομές που περιγράψαμε (Αριστερά/Δεξιά και μετριοπαθείς-ανεξαρτησιακοί/αδιάλλακτοι-ενωτικοί) έτειναν να συγκλίνουν (αλλά όχι να ταυτίζονται²⁵) σε συγκεκριμένες περιόδους του κυπριακού ζητήματος και ειδικότερα όταν η Αριστερά αποφάσισε να λάβει ξεκάθαρα θέση υπέρ της ανεξαρτησίας (δηλαδή, μετά το 1958²⁶). Στο τουρκοκυπριακό πλαίσιο, η επικράτηση των κεμαλιστών επί των ισλαμιστών διευκόλυνε την

²³ Βλ. Στέφανος Κωνσταντινίδης, σελ. 53-59. Επίσης, βλ. Νιαζί Κιζιλγιουρέκ, σελ. 49-50.

²⁴ Είναι χαρακτηριστική η άμεση και αδιαμεσολάβητη σχέση του Αρχιεπισκόπου με τους οπαδούς του, καθώς και η ρητορική του δεινότητα.

²⁵ Η αδυναμία ταύτισης τους οφείλεται στην συνύπαρξη αριστερών και μετριοπαθών δεξιών δυνάμεων στο ανεξαρτησιακό στρατόπεδο.

²⁶ Βλ. Στέφανος Κωνσταντινίδης, σελ. 81-87. Επίσης, βλ. Αλέξης Ηρακλείδης, *Κυπριακό: σύγκρουση και επίλυση*, σελ. 31, 35-38.

ανάπτυξη του τ/κ εθνικισμού, που εκφράστηκε με το (αντι-)αίτημα της διχοτόμησης – ένωσης με την Τουρκία²⁷.

Περνώντας στο **διεθνές πλαίσιο** του κυπριακού ζητήματος, δεδομένης της γεωστρατηγικής θέσης του νησιού, θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε το Κυπριακό ως υποσύστημα του ευρύτερου συστήματος του Μεσανατολικού προβλήματος²⁸. Σε ό, τι αφορά τα συμφέροντα και τις επιδιώξεις των «διεθνών παικτών», μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, οι βασικοί παράγοντες που καθόρισαν την πολιτική των δυτικών δυνάμεων (Βρετανία, ΗΠΑ) στο κυπριακό ζήτημα ήταν τέσσερις: α) η στρατηγική σύνδεση του νησιού με το πετρέλαιο της Μέσης Ανατολής (από το οποίο η εξάρτηση των δυτικών χωρών μεγάλωνε συνεχώς) και την αραβο-ισραηλινή διένεξη²⁹, β) ο κίνδυνος διάλυσης της νοτιοανατολικής πτέρυγας του ΝΑΤΟ (η σημασία της οποίας για την αναχαίτιση της σοβιετικής επέκτασης ήταν καιρία), σε περίπτωση ελληνοτουρκικού πολέμου³⁰, γ) η διατήρηση των στρατιωτικών (βρετανικών) και κατασκοπευτικών (αμερικανικών) εγκαταστάσεων στο νησί³¹, δ) ο φόβος της κομμουνιστικής εξάπλωσης λόγω της ισχυρής παρουσίας του ΑΚΕΛ³². Στο ανατολικό στρατόπεδο, η ΕΣΣΔ υποστήριζε την κυπριακή ανεξαρτησία. Ήταν αντίθετη τόσο στην ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα (χώρα-μέλος του ΝΑΤΟ), όσο και στη διχοτόμηση της που θα κατέληγε πιθανότατα σε διπλή ένωση, μετατρέποντας ολόκληρο το νησί σε νατοϊκή βάση³³. Εξάλλου, η Κύπρος ανήκε στο

²⁷ Βλ. Νιαζί Κιζιλγιουρέκ, σελ. 63. Για μία εις βάθος ανάλυση της ιστορικής εξέλιξης και επικράτησης του κεμαλισμού στο τ/κ πλαίσιο, δες Σία Αναγνωστοπούλου, *Τουρκικός Εκσυγχρονισμός, Ισλάμ και Τουρκοκύπριοι στη δαδάλωδη διαδρομή του κεμαλισμού*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2004, σελ. 160-212.

²⁸ Το Κυπριακό είναι μεν αυτόνομο ζήτημα, καθώς διαθέτει τις δικές του ιδιαίτερες «εισροές-εκροές» (inputs-outputs) αλλά, παράλληλα τροφοδοτεί και τροφοδοτείται από το Μεσανατολικό (feedback). Για τη σύνδεση Κυπριακού και Μεσανατολικού προβλήματος, δες Ιωάννης Μαρίνος, *Το Παλαιστινιακό πρόβλημα και η Κύπρος*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1975, σελ. 68, 71-73.

²⁹ Mehmet Hasguler, «Η ικανοποίηση των εθνικιστικών επιδιώξεων στην Κύπρο υπό το φως της συγκριτικής μεθόδου και η πολιτική ισορροπία», στο Νίκος Τριμικλιανιώτης (επιμ.), *Το πορτοκαλί της Κύπρου*, 1^η Έκδοση, Εκδόσεις Νήσος, Αθήνα, 2005, σελ. 78.

³⁰ Τηλεγράφημα Whitney (αμερικανική πρεσβεία στη Μ. Βρετανία) προς State Department, 23 Μαΐου 1958, FRUS, 1958-60, X, 1, Eastern Europe Region – Soviet Union – Cyprus, έγγραφο 203, σελ. 611.

³¹ Έκθεση Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας, *Statement of US policy toward Cyprus*, 9 Φεβρουαρίου 1960, FRUS, 1958-60, X, 1, Eastern Europe Region – Soviet Union – Cyprus, έγγραφο 347, σελ. 820.

³² Τηλεγράφημα Yost (αμερικανική πρεσβεία στην Ελλάδα) προς State Department, 2 Σεπτεμβρίου 1953, FRUS, 1952-54, VIII, Eastern Europe – Soviet Union – Eastern Mediterranean, έγγραφο 360, σελ. 678.

³³ Υπόμνημα Baker, *Secretary's delegation to the Nineteenth Session of the United Nations General Assembly*, 4 Δεκεμβρίου 1964, FRUS, 1964-68, XVI, Cyprus – Greece – Turkey, έγγραφο 168 (<http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4769.htm>).

αφρικό-ασιατικό (τριτοκοσμικό) μπλοκ των Αδεσμεύτων, το οποίο συγκέντρωνε κυρίως πρώην αποικιοκρατούμενες χώρες και ακολουθούσε αδέσμευτη-ουδέτερη πολιτική ως προς την «ψυχρή σύρραξη» Ανατολικού-Δυτικού μπλοκ³⁴.

Με βάση όσα έχουμε ήδη αναφέρει, θα μπορούσαμε να διακρίνουμε τους **παράγοντες** που επηρέασαν την εξέλιξη του κυπριακού ζητήματος σε δύο κατηγορίες: α) σε **ενδοκυπριακούς**, που περιλαμβάνουν τις δύο κυπριακές κοινότητες, τις μεταξύ τους σχέσεις, τις κοινωνικές – οικονομικές – πολιτικές εξελίξεις στο νησί, τα πολιτικά πρόσωπα, τα κόμματα και τις οργανώσεις της Κύπρου, και β) σε **εξωκυπριακούς**, στους οποίους συγκαταλέγονται τα «εθνικά κέντρα» (Ελλάδα, Τουρκία), η γεωστρατηγική θέση του νησιού, οι διεθνείς εξελίξεις, τα συμφέροντα και οι επιδιώξεις των διεθνών δυνάμεων και συνασπισμών στο ψυχροπολεμικό πλαίσιο (πρωτίστως του Δυτικού μπλοκ με επικεφαλής τις ΗΠΑ και τη Βρετανία και δευτερευόντως του Ανατολικού μπλοκ υπό την ηγεσία της ΕΣΣΔ, καθώς και του κινήματος των Αδεσμεύτων). Μέχρι σήμερα, δύο είναι οι κύριες προσεγγίσεις που έχουν διατυπωθεί σχετικά με το ποιος είχε τον πρώτο λόγο στην εξέλιξη του ζητήματος. Η πρώτη είναι η κυρίαρχη προσέγγιση στην ελληνική και ε/κ αφήγηση και βιβλιογραφία και αναφέρει ότι οι Δυτικοί, σε συνεργασία με την Τουρκία, φέρουν τη βασική ευθύνη για τις εξελίξεις και είχαν σχεδιάσει τη διχοτομική κατάληξη του '74 στο νησί³⁵ (θεωρία της ξένης συνωμοσίας εις βάρος της Κύπρου³⁶). Αντίθετα, η δεύτερη, πιο πρόσφατη, προσέγγιση θέλει τους ενδοκυπριακούς παράγοντες, και ειδικά τον εκατέρωθεν εθνικισμό (θεωρία της εθνοτικής σύγκρουσης), να είχαν και να έχουν την πρωτοκαθεδρία στο Κυπριακό³⁷.

³⁴ «Ο Εθνάρχης Μακάριος μεταβαίνει εις Μπαντούγκ. Η διάσκεψις διέπεται από αντιαποικιακόν πνεύμα. Η κατάσταση εις την Κύπρον παραμένει ανήσυχος», *Καθημερινή*, Τετάρτη 13 Απριλίου 1955, σελ. 1. Για μία κριτική άποψη σχετικά με την ένταξη της Κύπρου από το Μακάριο στο αντι-αποικιακό κίνημα των Αδεσμεύτων, δεξ Πλουτής Σέρβας, *Κυπριακό: εθνός*, Τόμος Β', 1^η έκδοση, Εκδόσεις Γραμμή, Αθήνα, 1984, σελ. 285-289.

³⁵ Σωτήρης Ριζάς, *Ένωση, διχοτόμηση, ανεξαρτησία: οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Βρετανία στην αναζήτηση λύσης για το Κυπριακό 1963-1967*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2000, σελ. 12.

³⁶ Αναφέρουμε ως χαρακτηριστική αυτής της προσέγγισης την έρευνα των Βρετανών δημοσιογράφων Brendan O' Malley – Ian Craig, *Η συνωμοσία της Κύπρου: ΗΠΑ, κατασκοπία και η τουρκική εισβολή*, μτφ. Αμερίσσα-Γεωργία Σιαάννη, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2002.

³⁷ Για παράδειγμα, ο Α. Ηρακλείδης αναφέρει ότι «οι γηγενείς παράγοντες – η εθνοτική σύγκρουση καθεαυτή – υπήρξε πολύ πιο καθοριστική στα τεκτανόμενα από τον ξένο παράγοντα, ειδικά από το 1963 και έπειτα» και εντοπίζει τις κύριες αιτίες του κυπριακού προβλήματος στον εκατέρωθεν εθνικισμό, στις ασυμβίβαστες επιδιώξεις των δύο κοινοτήτων, στα εχθρικά στερεότυπα και την αμοιβαία δαιμονοποίηση, στη μη-αποδοχή του Άλλου, στην αδιαλλαξία των πολιτικών ηγεσιών και στην κανονιστική-αξιακή διάσταση του ζητήματος: Αλέξης Ηρακλείδης,

Εξετάζοντας κριτικά τις δύο παραπάνω θέσεις θα λέγαμε ότι τις θεωρούμε αμφότερες μονομερείς, καθώς εστιάζουν – είτε αποκλειστικά, είτε κατά κύριο λόγο – στη μία μόνο κατηγορία παραγόντων, αγνοώντας ή υποβαθμίζοντας την άλλη, πράγμα που οδηγεί σε αδυναμία σύλληψης της σύνθετης ολότητας του ζητήματος³⁸. Η θέση αυτής της εργασίας είναι ότι το Κυπριακό δεν αποτελεί μονοδιάστατο ζήτημα, αλλά **σύνολο παραγόντων**, οι οποίοι περιλαμβάνουν εξίσου την εθνοτική σύγκρουση (και ειδικά την αλυτρωτική διάσταση³⁹ της, ας μας επιτραπεί να πούμε), την οποία υπογραμμίζει ο Α. Ηρακλείδης, και τη σύγκρουση αντίπαλων στρατηγικών συμφερόντων ξένων δυνάμεων, την οποία επισημαίνει ο Β. Κουφουδάκης⁴⁰, καθώς και μία σειρά άλλων συντελεστών⁴¹ και διαστάσεων⁴², που καθόρισαν τη φυσιογνωμία και την εξέλιξη του ζητήματος. Μάλιστα, θα τολμούσαμε να πούμε ότι αυτοί οι παράγοντες συνδέονται, αλληλοεξαρτώνται και αλληλεπιδρούν⁴³, συνεπώς απαιτείται σφαιρική-συνολική και από κοινού εξέταση τους.

Παρακάτω, θα επιχειρήσουμε να τεκμηριώσουμε αυτή τη θέση, μέσα από τη συγκριτική μελέτη των δύο μεγαλύτερων και πιο δραστήριων ένοπλων εθνικιστικών

«Ο Γόρδιος Δεσμός του Κυπριακού. Ερμηνείες του Αδιεξόδου και Αναζήτηση Βιώσιμης Λύσης», στο Παναγιώτης Τσάκωνας, *Σύγχρονη Ελληνική Εξωτερική Πολιτική: Μια συνολική προσέγγιση*, Τόμος Β', 1^η Έκδοση, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2003, σελ. 275-300.

³⁸ Για μία κριτική θεώρηση των δύο προσεγγίσεων, δες Νίκος Τριμιλινιώτης, «Πέραν του έθνους-κράτους: η δυνατότητα για μια ομοσπονδιακή, πολυεθνοτική ιδιότητα του πολίτη», στο Νίκος Τριμιλινιώτης, σελ. 175-176, 178.

³⁹ Βλ. Σία Αναγνωστοπούλου, σελ. 183-184 & Νίκος Κρανιδιώτης, «Οι σχέσεις Αθηνών-Λευκωσίας (1960-1974)», στο Γιώργος Τενεκίδης – Γιάννος Κρανιδιώτης, σελ. 327-328.

⁴⁰ Βαγγέλης Κουφουδάκης, «Η Κύπρος και οι υπερδυνάμεις», στο Γιώργος Τενεκίδης – Γιάννος Κρανιδιώτης, σελ. 365-409.

⁴¹ Π. χ. ανεδαφικές εκτιμήσεις της ε/κ και ελληνικής πλευράς, ανακατατάξεις μετά την κρίση του Σουέζ κ.λπ.: Δες Μενέλαος Αλεξανδράκης – Βύρων Θεοδωρόπουλος – Ευστάθιος Λαγάκος, *Το Κυπριακό, 1950-1974: μια ενδοσκοπηση*, 2^η έκδοση, Ελληνική Ευρωεκδοτική, Αθήνα, 1987, σελ. 93-132. Επίσης, βλ. Στέφανος Κωνσταντινίδης, σελ. 68.

⁴² Π. χ. συνταγματική, νομική, κ.λπ.: Δες Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το κυπριακό ζήτημα, 1878-1960: η συνταγματική πτυχή*, 2^η έκδοση, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998, σελ. 160-167 & Γιώργος Τενεκίδης, *Οι νομικές διαστάσεις του Κυπριακού*, 1^η έκδοση, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα, 1988, σελ. 13-37.

⁴³ Ως παράδειγμα αναφέρουμε ότι αμερικανικά συμφέροντα κατείχαν τις μεγαλύτερες εταιρίες του νησιού, π. χ. την Κυπριακή Μεταλλευτική Εταιρία, την Κυπριακή Εταιρία Χρωμίου και την Εταιρία Πετρελαίου Forest: Έκθεση Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας, *Έκθεση αμερικανικής πολιτικής απέναντι στην Κύπρο*, 9 Φεβρουαρίου 1960, ό. π., σελ. 820. Εντούτοις, οι ε/κ συνδικαλιστικές οργανώσεις, αριστερές και δεξιές (πολλά μέλη των οποίων εργάζονταν στις παραπάνω εταιρίες), συχνά πραγματοποιούσαν μαζικές απεργίες (οι οποίες σχεδόν ακινητοποιούσαν το νησί), διεκδικώντας ένωση με την Ελλάδα: βλ. Παύλος Τζεργιάς, σελ. 111.

οργανώσεων της ε/κ κοινότητας και της αλληλεπίδρασης τους με άλλους ενδοκυπριακούς (πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις) αλλά και εξωκυπριακούς παράγοντες («εθνικά κέντρα», ξένες δυνάμεις).

iii) Χρονικό ίδρυσης και δράσης της ΕΟΚΑ-Β

Το Σεπτέμβριο του 1971, ο στρατηγός Γεώργιος Γρίβας επέστρεψε στην Κύπρο μετά από τετράχρονη απουσία⁴⁴ στην Αθήνα, όπου τελούσε υπό τη «διακριτική» εποπτεία του δικτατορικού καθεστώτος. Όπως υποστηρίζει η πλειοψηφία των ερευνητών, είναι πολύ πιθανό η «μυστική» του **κάθοδος στο νησί** να είχε μεθοδευθεί από τη σκληροπυρηνική ομάδα του στρατιωτικού καθεστώτος, της οποίας ηγούταν ο διοικητής της ΕΣΑ, συνταγματάρχης Δημήτριος Ιωαννίδης⁴⁵.

Ο «πρωθυπουργός» Γεώργιος Παπαδόπουλος δήλωνε άγνοια για την εξαφάνιση και τις βλέψεις του στρατηγού και εμφανιζόταν προβληματισμένος από το πολύ πιθανό ενδεχόμενο επιστροφής του στο νησί⁴⁶. Όταν οι υποψίες επιβεβαιώθηκαν, η κυπριακή κυβέρνηση, θορυβημένη, ζήτησε από την Αθήνα να πάρει θέση. Η απάντηση που έλαβε, ότι ο Γρίβας αποτελούσε πλέον καθαρά ενδοκυπριακό ζήτημα εφόσον είχε αποστρατευθεί (συνταξιοδοτηθεί) από τον ελληνικό στρατό, ικανοποίησε προς στιγμήν το Μακάριο. Ο τελευταίος κάλεσε το στρατηγό να εμφανιστεί και να δηλώσει τις προθέσεις του. Του πρόσφερε, μάλιστα, μία θέση στην κυπριακή κυβέρνηση και έκανε σαφές ότι, σε περίπτωση που ο πρώην αρχηγός της ΕΟΚΑ επεδίωκε περισσότερα, ήταν έτοιμος να τον

⁴⁴ Το Νοέμβριο του 1967, ο Γρίβας (διοικητής τότε όλων των ελληνικών και ε/κ στρατιωτικών δυνάμεων στο νησί – Εθνική Φρουρά, ΕΛΔΥΚ, μεραρχία) οργάνωσε στρατιωτική επιχείρηση κατά του σχηματιζόμενου τ/κ θύλακα στην περιοχή Αγ. Θεοδώρων-Κοφίνου, προκαλώντας την αντίδραση της Τουρκίας. Η τελευταία απείλησε με στρατιωτική απόβαση και ζήτησε την επιστροφή στην Ελλάδα του Γρίβα και της ελληνικής μεραρχίας (που στάθμευε υποτίθεται μυστικά στο νησί από το 1964), απαίτηση την οποία η δικτατορική κυβέρνηση αναγκάστηκε να ικανοποιήσει, μετά από διεθνή (κυρίως αμερικανική) πίεση: Harry Anastasiou, *The Broken Olive Branch: Nationalism, Ethnic Conflict and the Quest for Peace in Cyprus*, Author House, Milton Keynes (UK), 2006, σελ. 118-119.

⁴⁵ Σωτήρης Ριζάς, *Οι Ηνωμένες Πολιτείες, η δικτατορία των συνταγματάρχων και το κυπριακό ζήτημα 1967-1974*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2002, σελ. 105. Επίσης, βλ. Αλέξης Ηρακλείδης, *Κυπριακό: σύγκρουση και επίλυση*, σελ. 133 & Κώστας Κύρρης, *Κύπρος, Τουρκία και ελληνοισμός: θεσμοί, δομές, σχέσεις, προβλήματα, μ' επίλογο για τις ανατολικές σπουδές στον ελληνικό χώρο*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Λάμπουσα, Λευκωσία, 1980, σελ. 27.

⁴⁶ Τηλεγράφημα Tasca (αμερικανική πρεσβεία στην Ελλάδα) προς State Department, 7 Σεπτεμβρίου 1971, FRUS, 1969-72, XXIX, Eastern Europe – Eastern Mediterranean, έγγραφο 379, σελ. 929.

αντιμετωπίσει σε εκλογική αναμέτρηση. Ο γηραιός στρατηγός δεν ανταποκρίθηκε στις **εκκλήσεις του Αρχιεπισκόπου**, καθώς είχε ήδη από καιρό άλλα σχέδια⁴⁷.

Όπως και στην περίπτωση της ΕΟΚΑ⁴⁸, ο Γρίβας φαίνεται πως προετοιμάζε καιρό πριν την επάνοδο του στην Κύπρο, η οποία αποσκοπούσε στην ίδρυση νέας ένοπλης μυστικής οργάνωσης, στο πρότυπο εκείνης του 1955-1959, την οποία ονόμασε **ΕΟΚΑ-B**⁴⁹. Ένα μήνα μετά την άφιξη του στρατηγού στο νησί (Οκτώβριος 1971), στα γραφεία των κυπριακών εφημερίδων έφτασε προκήρυξη, η οποία έφερε την υπογραφή του⁵⁰ και ανακοίνωνε την ανάληψη ένοπλου αγώνα υπέρ της ένωσης, ενώ καταφερόταν, επίσης, εναντίον της ε/κ πολιτικής ηγεσίας. Η κυπριακή κυβέρνηση αντέδρασε άμεσα με τη σύσταση νέου αστυνομικού σώματος, του λεγόμενου **«Εφεδρικού»**, το οποίο επιφορτίστηκε με το έργο της αντιμετώπισης των παράνομων ένοπλων ομάδων (Νοέμβριος 1971). Ακολούθως, ο Κύπριος πρόεδρος εισήγαγε μία σημαντική ποσότητα τσεχοσλοβακικών όπλων με σκοπό τον εξοπλισμό της νεοσύστατης εφεδρικής αστυνομίας (Ιανουάριος 1972). Η ενέργεια αυτή προκάλεσε την οξύτερη μέχρι εκείνη τη στιγμή κρίση στις σχέσεις Αθήνας-Λευκωσίας⁵¹.

⁴⁷ (Ενημερωτικό) Τηλεγράφημα μυστικών υπηρεσιών, 14 Φεβρουαρίου 1972, FRUS, 1969-72, XXIX, Eastern Europe – Eastern Mediterranean, έγγραφο 403, σελ. 994-995.

⁴⁸ Για μία συνοπτική επισκόπηση των ενεργειών του Γρίβα για την προετοιμασία της ΕΟΚΑ, δες Άγγελος Βλάχος, *Δέκα χρόνια Κυπριακού*, 2^η έκδοση, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα, 2003, σελ. 82-84.

⁴⁹ Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Σπύρου Παπαγεωργίου, στενού συνεργάτη του Γρίβα: *«Από τον έτονος αυτού (1970) ήρχισαν να συστηματοποιούνται οι σχετικά προετοιμασίες. Είς την Κύπρον συνελέγοντο υπό μυστικότητα όπλα, πορομαχικά και εκρηκτικά όπλα. Κατεσκευάζοντο κρησφύγετα. Εμνοούντο μέλη και ωρμίζοντο. Εδημιουργούντο ομάδες και διηρθετέτο η στελέχους των. Κατηρτίζοντο σχέδια ενόπλου αντιστάσεως κατά της Κυπριακής κυβερνήσεως και των οργάνων της. Πέραν δε αυτού, εμελετάτο επισταμένως πώς θα κατήρχετο εις την νήσον ο στρατηγός Γρίβας, πού θα προσωρμίζετο και πώς θα εκρατέτο η παρουσία του μυστική»*: Σπύρος Παπαγεωργίου, *Από την Ζυρίχη εις τον Αττίλαν*, Τόμος Γ': Η σταδιακή πορεία της Κύπρου προς την καταστροφήν (1965-1974), 2^η έκδοση, Εκδόσεις Επιφανίου, Λευκωσία, 2000, σελ. 264. Φυσικά, το ερώτημα που προκύπτει εδώ και το οποίο θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε στη συνέχεια, είναι με ποιους βρισκόταν σε επαφή ο Γρίβας, τόσο στην Κύπρο, όσο και στην Αθήνα, προκειμένου να προετοιμάσει τη νέα οργάνωση, δεδομένου, μάλιστα, ότι το πρώην ηγετικό στέλεχος της ΕΟΚΑ και φερόμενος ως «ιθύνων νους» του κυπριακού παρακράτους, Πολύκαρπος Γεωργιάδης, είχε δολοφονηθεί από το Μάρτιο του 1970: Μακάριος Δρουσιώτης, *Η πρώτη διχοτόμηση: Κύπρος 1963-1964*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Αλφάδι, Λευκωσία, 2005, σελ. 21.

⁵⁰ Η γνησιότητα της προκήρυξης αμφισβητήθηκε από κύκλους προσκείμενους στο Γρίβα, οι οποίοι υποστήριζαν ότι το κείμενο χαλκεύτηκε από τις μυστικές κυπριακές υπηρεσίες, προκειμένου να εξαναγκασθεί ο στρατηγός να σπάσει τη σιωπή του: *«Εν μέσω ανησυχού ατμόσφαιρας εορτάζεται το 'ΟΧΙ' εις Κύπρον»*, *Ταχυδρόμος*, Πέμπτη 28 Οκτωβρίου 1971, σελ. 1.

⁵¹ Βλ. Πάυλος Τζερμιάς, σελ. 665-666.

Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η κάθοδος του Γρίβα στην Κύπρο συνέπεσε με την άρνηση του Μακάριου να δεχτεί τις ελληνοτουρκικές «παραινέσεις» για επανέναρξη των διακοινοτικών συνομιλιών. Η ελληνική στρατιωτική κυβέρνηση, ακόμα και αν δεν είχε σχεδιάσει η ίδια την επιστροφή του στρατηγού στο νησί, είναι πιθανό να τη γνώριζε και, αν μη τι άλλο, φρόντισε να την εκμεταλλευτεί για να ασκήσει πίεση στο Μακάριο, ο οποίος, όντως, υποχώρησε και δέχτηκε μάλλον απρόθυμα τη νέα διαδικασία διακοινοτικού διαλόγου. Η **είσοδος των τσεχοσλοβακικών όπλων** αποτέλεσε την αφορμή για να εκδηλώσει ανοιχτά η δικτατορική κυβέρνηση την πρόθεση της να χρησιμοποιήσει το Γρίβα ως «μοχλό πίεσης» στις κινήσεις του απρόβλεπτου και «απειθαρχού» Κυπρίου Προέδρου⁵². Όταν έγινε γνωστή η αποστολή του τσεχοσλοβακικού οπλισμού, η δικτατορική κυβέρνηση, με «τελεσίγραφο» της (Φεβρουάριος 1972), απαίτησε από το Μακάριο να παραδώσει τα όπλα στην ειρηνευτική δύναμη των Ηνωμένων Εθνών (ΗΕ), να αναγνωρίσει το «προβάδισμα» της Αθήνας στη διαχείριση του Κυπριακού και να σχηματίσει κυβέρνηση «εθνικής ενότητας», με τη συμμετοχή γριβικών⁵³. Ο Αρχιεπίσκοπος απέρριψε, εύσχημα, όλες τις ελληνικές απαιτήσεις, προκαλώντας εκ νέου αντίδραση της στρατιωτικής κυβέρνησης, η οποία εκδηλώθηκε με την προετοιμασία πραξικοπήματος εναντίον του από την ΕΟΚΑ-Β (δεν υλοποιήθηκε) και τη δημιουργία του λεγόμενου **«εκκλησιαστικού ζητήματος»⁵⁴**, που αμφότερα αντιμετωπίστηκαν επιτυχώς από τις κυπριακές μυστικές υπηρεσίες και τον ίδιο το Μακάριο⁵⁵.

Υπό το καθεστώς των συνεχών και πολύπλευρων πιέσεων, ο Μακάριος επιχείρησε να προσεγγίσει το Γρίβα, τον οποίο και συνάντησε μυστικά (Μάρτιος 1972), σε μία απόπειρα γεφύρωσης των μεταξύ τους διαφορών. Ο στρατηγός ζήτησε, μεταξύ άλλων, την παραίτηση του Κυπρίου Προέδρου, την ανακήρυξη προεδρικών εκλογών με υποψήφιο κοινής αποδοχής και την υιοθέτηση του αιτήματος της ένωσης ως αποκλειστικού πολιτικού στόχου. Ο Μακάριος απάντησε δύο μήνες αργότερα (Μάιος 1972), απορρίπτοντας τις προτάσεις

⁵² Βλ. Σωτήρης Ριζάς, *Οι Ηνωμένες Πολιτείες, η δικτατορία των συνταγματαρχών και το κυπριακό ζήτημα 1967-1974*, σελ. 105-106, 112-113. Επίσης, βλ. Παύλος Τζερμιάς, σελ. 666-667.

⁵³ Για το πλήρες κείμενο του «τελεσιγράφου», βλ. Γιάννος Κρανιδιώτης, σελ. 217-218.

⁵⁴ Οι Μητροπολίτες Πάφου Γεννάδιος, Κιτίου Άνθιμος και Κυρηνείας Κυπριανός, επικαλούμενοι το ασυμβίβαστο εκκλησιαστικής ιδιότητας και κοσμικών αξιωμάτων που προέβλεπαν οι «κερσί κανόνες», κάλεσαν τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο να παραιτηθεί από τη θέση του Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας: Νίκος Κρανιδιώτης, *Ανοχύρωτη πολιτεία: Κύπρος 1960-1974*, Τόμος Δεύτερος, 2^η έκδοση, Εκδόσεις Εστία, Αθήνα, 2000, σελ. 206.

⁵⁵ Παρόλα αυτά, η συνεχής και πολύπλευρη πίεση ανάγκασε εν τέλει το Μακάριο να παραδώσει τα τσεχοσλοβακικά όπλα στη δύναμη των ΗΕ. Για την κρίση του Φεβρουαρίου 1972, δες τη μαρτυρία του Κύπριου πρέσβη στην Αθήνα και στενού συνεργάτη του Μακαρίου, Νίκου Κρανιδιώτη, ό. π., σελ. 170-177.

του Γρίβα, ο οποίος, εξοργισμένος, επιδόθηκε σε πολύμηνες οργανωτικές προετοιμασίες. Με την ολοκλήρωση τους (τέλη 1972), η ΕΟΚΑ-Β εξαπέλυσε **έντονη τρομοκρατική δραστηριότητα**, η οποία συνεχίστηκε σε όλη τη διάρκεια του επόμενου έτους (1973), με εξαίρεση μία σύντομη περίοδο «ειεχειρίας», μετά την επανεικλογή του Μακαρίου στις προεδρικές εκλογές (Φεβρουάριος 1973). Ωστόσο, εντός του 1973, η ΕΟΚΑ-Β άρχισε να αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα που οφείλονταν κυρίως στην καταστολή της δράσης της από το εφεδρικό σώμα και την αποδοκιμασία των ενεργειών της από το δικτάτορα Παπαδόπουλο, ο οποίος επιχειρούσε την «πολιτικοποίηση» του καθεστώτος του, με το «πείραμα Μαρκεζίνη»⁵⁶.

Ακολούθησαν δύο γεγονότα που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο τόσο για την πορεία της ίδιας της οργάνωσης όσο και για την εξέλιξη του κυπριακού προβλήματος εν γένει: το **πραξικόπημα Ιωαννίδη** που προκάλεσε την ανατροπή Παπαδόπουλου (Νοέμβριος 1973) και ο **θάνατος του Γρίβα** από καρδιακή προσβολή στο κρησφύγετο του στη Λεμεσό (Ιανουάριος 1974). Μετά την απώλεια του αρχηγού της, η ΕΟΚΑ-Β ανέστειλε προσωρινά τη δράση της, ενώ ο Μακάριος προσέφερε αμνηστία στα μέλη της. Ωστόσο, η «αποσύνθεση» της οργάνωσης που είχε αρχίσει από τα τέλη του 1973, συνεχίστηκε και επεκτάθηκε μετά το θάνατο του στρατηγού⁵⁷. Επικεφαλής ανέλαβε ο Έλληνας ταγματάρχης Γεώργιος Καρούσος, τον οποίο είχε χρήσει διάδοχο του ο ίδιος ο εκλιπών αρχηγός. Ο μετριοπαθής Καρούσος επεδίωξε να πολιτικοποιήσει τη δράση της ΕΟΚΑ-Β, προκαλώντας την αντίδραση των εξτρεμιστών εντός της οργάνωσης⁵⁸, όπως και των συνεργατών τους στην Αθήνα⁵⁹. Οι τελευταίοι φρόντισαν σύντομα να απομακρύνουν τον Καρούσο⁶⁰ (Μάρτιος 1974) και ανέλαβαν οι ίδιοι, εξ ολοκλήρου πλέον, τα ηνία⁶¹. Λίγο αργότερα, η οργάνωση κηρύχτηκε παράνομη (Απρίλιος 1974). Ο Μακάριος ξεκίνησε προσπάθεια στρατιωτικής «απεξάρτησης» της Κυπριακής Δημοκρατίας από την Ελλάδα και με επιστολή του προς τον «Πρόεδρο της Δημοκρατίας», Φαίδωνα Γκιζίκη, κατήγγειλε την ανάμιξη Ελλήνων

⁵⁶ Βλ. Πάυλος Τζερμιάς, σελ. 667-675.

⁵⁷ Τηλεγράφημα Grant (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Kissinger (υπουργό εξωτερικών), 28 Ιανουαρίου 1974, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 149, σελ. 2.

⁵⁸ Τηλεγράφημα Grant (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Kissinger (υπουργό εξωτερικών), 4 Φεβρουαρίου 1974, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 208, σελ. 1-2.

⁵⁹ Τηλεγράφημα Tasca (αμερικανική πρεσβεία στην Αθήνα) προς Kissinger (υπουργό εξωτερικών), 19 Φεβρουαρίου 1974, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 1049, σελ. 1.

⁶⁰ Τηλεγράφημα Grant (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Kissinger (υπουργό εξωτερικών), 5 Μαρτίου 1974, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 386, σελ. 2.

⁶¹ Τηλεγράφημα Grant (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Kissinger (υπουργό εξωτερικών), 4 Μαρτίου 1974, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 375, σελ. 1-2.

αξιωματικών της ΕΦ στη δράση της ΕΟΚΑ-Β, ζητώντας ταυτόχρονα την ανάκληση τους στην Ελλάδα (Ιούλιος 1974). Οι κινήσεις αυτές πιθανόν να επέσπευσαν τα σχέδια του Ιωαννίδη εναντίον του⁶².

Στο **πραξικόπημα κατά του Μακαρίου** (Ιούλιος 1974), η ΕΟΚΑ-Β δε φαίνεται να είχε πρωταγωνιστικό, παρά μάλλον επικουρικό, ρόλο στις ενέργειες της ΕΦ και της ΕΛΔΥΚ, λόγω των περιορισμένων δυνατοτήτων της. Σε ό, τι αφορά τη στάση της κατά την **τουρκική εισβολή** (Ιούλιος/Αύγουστος 1974), μπορούμε να υποθέσουμε ότι πήρε μέρος στην άμυνα του νησιού στο μέτρο που της το επέτρεπαν οι δυνατότητες της και οι εξελίξεις. Μετά την εισβολή και τη συνακόλουθη πτώση της δικτατορίας, συνέχισε να είναι ενεργή, εκμεταλλευόμενη τον οπλισμό που της είχε παράσχει η προηγούμενη διοίκηση της ΕΦ, και να προκαλεί προβλήματα (π. χ. καταλήψεις κτιρίων, αποκλεισμούς δρόμων, τρομοκρατία πολιτών κ.λπ.⁶³) στην κυβέρνηση Κληρίδη, ειδικά όταν οι αποφάσεις της τελευταίας τη δυσαρεστούσαν⁶⁴. Παράλληλα, απειλούσε να αιματοκυλήσει εκ νέου το νησί, σε περίπτωση επιστροφής του Μακαρίου⁶⁵. Η νέα (προσωρινή) κυπριακή κυβέρνηση δεν ήταν αριετά ισχυρή ώστε να επιχειρήσει έναν απευθείας αφοπλισμό της. Ωστόσο, μετά την πτώση του δικτατορικού καθεστώτος στην Αθήνα, η ΕΟΚΑ-Β είχε χάσει πια τη βάση της δύναμης της⁶⁶. Ύστερα κι από την αποχώρηση των περισσότερων ηγετικών στελεχών της από το νησί και την επιστροφή του Μακαρίου, ο οποίος δεν επιχειρήσε να στραφεί εκ νέου εναντίον της, έπαψε αυτοβούλως να είναι ενεργή και μάλλον αυτοδιαλύθηκε⁶⁷.

Στη συνέχεια, θα προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε καλύτερα το ρόλο και τη σημασία της ΕΟΚΑ-Β για την εξέλιξη του κυπριακού προβλήματος, μελετώντας τη συγκρότηση της, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της, τη δράση της και την αλληλεπίδραση της με ενδοκυπριακούς και εξωκυπριακούς παράγοντες, σε συγκριτική, πάντα, βάση με την πρώτη ΕΟΚΑ.

⁶² Βλ. Πάυλος Τζερμιάς, σελ. 699-705.

⁶³ Τηλεγράφημα Davies (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Kissinger (υπουργό εξωτερικών), 9 Αυγούστου 1974, DOS Telegrams, 1973-1974 B, έγγραφο 2263, σελ. 2.

⁶⁴ Τηλεγράφημα Hartman (αμερικανική αντιπροσωπεία στη Γενεύη) προς Kissinger (υπουργό εξωτερικών), 9 Αυγούστου 1974, DOS Telegrams, 1973-1974 B, έγγραφο 5149, σελ. 1.

⁶⁵ Τηλεγράφημα Davies (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Kissinger (υπουργό εξωτερικών), 2 Αυγούστου 1974, DOS Telegrams, 1973-1974 B, έγγραφο 2093, σελ. 1.

⁶⁶ Τηλεγράφημα Brown (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Kissinger (υπουργό εξωτερικών), 21 Αυγούστου 1974, DOS Telegrams, 1973-1974 B, έγγραφο 2501, σελ. 1.

⁶⁷ Τηλεγράφημα Crawford (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Kissinger (υπουργό εξωτερικών), 6 Δεκεμβρίου 1974, DOS Telegrams, 1973-1974 B, έγγραφο 4376, σελ. 3.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Πολιτικός λόγος

Θα ξεκινήσουμε την ανάλυση μας από τη μελέτη του πολιτικού λόγου της ΕΟΚΑ-Β, που έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς θα μας επιτρέψει να διαπιστώσουμε ποιοι ήταν οι στόχοι και η ιδεολογία της οργάνωσης. Πριν προχωρήσουμε, όμως, στην επεξεργασία των προκηρύξεων και άλλων κειμένων της, θα ήταν χρήσιμο να εξετάσουμε τους λόγους που οδήγησαν στη δημιουργία της.

Οι **λόγοι ίδρυσης** της ΕΟΚΑ-Β προκύπτουν από τις δηλώσεις, τις ομιλίες και τα μηνύματα του αρχηγού της, Γεωργίου Γρίβα, πριν την επάνοδο του στην Κύπρο, κατά την τετραετή παραμονή του στην Αθήνα. Τον Ιούνιο του 1970, λίγες μέρες πριν τις δεύτερες βουλευτικές εκλογές στην Κυπριακή Δημοκρατία, ο στρατηγός (αφού πρώτα αυτοχαρακτηριζόταν ως «ο πραγματικός και ανένδοτος εκπρόσωπος της ενώσεως, ο κυρίως δικαιούμενος να ομιλήσει επί του Κυπριακού»), έλεγε σε δήλωσή του: *«Μακράν του εκλογικού οργίου και αδέσμευτος, θα έχω την δυνατότητα, εάν η δοθησομένη λύσις δεν είναι η πραγματική Ένωσις, να ευρεθώ και πάλιν επί των επάλξεων του αγώνος, αποφασιστικός, απτόητος, ώστε με τους τιμίους Έλληνας που θα με ακολουθήσουν, να δυνηθώμεν μίαν ημέραν να την ανατρέψωμεν και να παραδώσωμεν τους νεκροθάπτας της Ενώσεως εις την κρίσιν του Ελληνισμού και της αδεκάστου Ιστορίας⁶⁸»*. Τον Απρίλιο του 1971, λίγους μήνες πριν την κάθοδο του στο νησί, σε ομιλία του σε Ελληνοκυπρίους φοιτητές για την επέτειο της ΕΟΚΑ, ο πρώην αρχηγός της έκανε σαφέστερες τις προθέσεις του: *«Το εθνικόν προσκλητήριο διά την Κύπρον θα σημάνη. Εστέ έτοιμοι να ευρεθήτε επί των επάλξεων του αγώνος, πειθαρχημένοι, αποφασιστικοί, αυστηροί. Και τότε είμαι βέβαιος, ότι όπως και στην εποχή της ΕΟΚΑ, η λευτεριά που πλανάται στους αιματόβρεκτους τάφους των παιδιών της μη θέλουσα να τους εγκαταλείψει, θα αγκαλιάσει το άτυχο και ταλαιπωρημένο νησί μας. Δεν είσθε μόνοι. Είναι μαζί σας το Πανελλήνιον. Είμαστε εμείς η Παλαιά Φρουρά, σημαιοφόροι και οδηγοί σας. Έτσι, θα σας ανήκη και η τιμή ότι ξεπλύνετε και την ντροπή με την οποία μας εκάλυψαν οι λιπόψυχοι και οι εκμεταλλευταί του αγώνος των παλληκαριών της ΕΟΚΑ τους οποίους τιμώμεν σήμερα⁶⁹»*. Είναι σαφές ότι ο Γρίβας σχεδίαζε προ πολλού την επιστροφή του στο νησί και την εκ νέου ανάληψη ένοπλου αγώνα με τη δημιουργία μυστικής οργάνωσης, όπως είναι προφανές ότι σε αυτές τις κινήσεις τον είχαν οδηγήσει η εμμονή του στο αίτημα της ένωσης και η πεποίθησή του ότι η επίσημη ελληνοκυπριακή ηγεσία είχε

⁶⁸ Βλ. Σπύρος Παπαγεωργίου, *Από την Ζυρίχην εις τον Αττίλαν*, Τόμος Γ', σελ. 241.

⁶⁹ Ο. π., σελ. 266.

εγκαταλείπει την επιδίωξη της⁷⁰. Χάριν της αυτοδιάθεσης-ένωσης, την οποία αρνούταν να παραχωρήσει η Μ. Βρετανία, ο στρατηγός είχε οργανώσει και την πρώτη ΕΟΚΑ: «*Η εκ μέρους των Συμμάχων της Ελλάδος, καθ' ἃ ἐλέχθη, επιδειχθείσα και μετά τον δεύτερον παγκόσμιον πόλεμον ανακολουθία προς τας υπ' αὐτῶν διακηρυχθείσας υψηλόφρονας αρχάς της αυτοδιαθέσεως των λαῶν, διά της μη ἐπιλύσεως του Κυπριακού, και το ιστορικόν ἀξίωμα ὅτι μόνον διά της ἐνόπλου δράσεως αποκτοῦν την ἐλευθερίαν των οἱ ὑπόδοιοι λαοί, μου υπηγγόρευσαν την σκέψιν του ἐνόπλου αγῶνος προς ἀπελευθέρωσιν της γενετείρας μου Κύπρου*⁷¹». Με τη διαφορά, βέβαια, ὅτι τότε πίστευε πως εἶχε την ἔστω διστακτική υποστήριξη της πολιτικής ηγεσίας: «*Ὁ Μακάριος, ἐγκαταλείπων την ἀκραν διστακτικότητά του, ἤθελε πλέον ἐπιτάχυνσιν της δράσεως, την οποίαν, ὡς μοι ἀνεκοίνωσεν ἤθελε και ὁ κ. Στέφανος Στεφανόπουλος, τότε Ὑπουργός των Ἐξωτερικῶν*⁷²».

Ὁ Γρίβας θεωροῦσε την ΕΟΚΑ-Β ὡς συνέχεια του ἐνωτικῆς αγῶνα που εἶχε ξεκινήσει με την πρώτη ΕΟΚΑ. Στον πρόλογο του ἔργου του *Χρονικόν Αγῶνος ΕΟΚΑ*, που ἔγραψε κατὰ την ἀπουσία του ἀπό την Κύπρο και δημοσιεύτηκε το 1972, ὁ Γρίβας ἀνέφερε: «*Ἐλπίζω πάντοτε εἰς τον Θεόν να με προστατεύη και να με ἐνδυναμώῃ διά να ζαναρχίσω τον ἐπόμενον γύρον του ἐνωτικῆς αγῶνος μου και ὅτι ὁ ἀδικηθεὶς Ἑλληνικὸς Κυπριακὸς λαός θα με ἀκολουθήσῃ πιστῶς και εἰς το νέον ἐθνικόν σάλπισμα μου*⁷³». Χαρακτηριστικὸ αὐτῆς της ἀντίληψης του Γρίβα για την ΕΟΚΑ-Β ἦταν το γεγονός ὅτι τα πρῶνα μέλη της ΕΟΚΑ που στρατολογήθηκαν στη νέα οργάνωση δὲν ἔδιναν ὄρκο⁷⁴. Ἄλλωστε, ὁ **ὄρκος** της ΕΟΚΑ-Β ἦταν σχεδόν ὁμοίος με τον ὄρκο της πρώτης ΕΟΚΑ, ὁ ὁποῖος εἶχε ὡς ἐξῆς:

«Ὁρκίζομαι εἰς το ὄνομα της Ἁγίας Τριάδος ὅτι:

- 1. Θα αγωνισθῶ με ὅλας μου τας δυνάμεις διά την ἀπελευθέρωσιν της Κύπρου ἀπὸ τον Ἀγγλικὸν ζυγόν, θυσιάζων και αὐτὴν την ζωὴν μου.*
- 2. Δεν θα εγκαταλείψω τον αγῶνα ὑπὸ οἰονδήποτε πρόσχημα παρὰ μόνον ὅταν διαταχθῶ ὑπὸ του Ἀρχηγού της Οργανώσεως και ἀφοῦ ἐκπληρωθῆ ὁ σκοπὸς του αγῶνος*⁷⁵.
- 3. Θα πειθαρχήσω ἀπολύτως εἰς τας διαταγὰς του Ἀρχηγού της Οργανώσεως και μόνον τούτου.*

⁷⁰ Βλ. Νίκος Κρανιδιώτης, *Ἀνοχύρωτη πολιτεία: Κύπρος 1960-1974*, Τόμος Δεύτερος, σελ. 145.

⁷¹ Γεώργιος Γρίβας, *Ἀπομνημονεύματα αγῶνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, 1^η ἐκδοσις, [χ.ο.], Ἀθήνα, 1961, σελ. 14.

⁷² Ὁ. π., σελ. 25.

⁷³ Βλ. Σπύρος Παπαγεωργίου, *Ἀπὸ την Ζυρίχην εἰς τον Ἀττίλαν*, Τόμος Γ', σελ. 267.

⁷⁴ Βλ. Παύλος Τζεργιάς, σελ. 667.

⁷⁵ Ἡ μὴ ρητὴ ἀποτύπωση της ἐνώσεως ὡς σκοποῦ του αγῶνα στον ὄρκο της ΕΟΚΑ, πέραν του ὅτι μάλλον θεωροῦταν αὐτονόητη, ἔχει προφανῶς να κάνει με την ἐντύπωση που ἔτρεφαν ἀρχηγός και μέλη της οργάνωσης, ὅτι το μοναδικὸ ἐμπόδιο στην ἐπίτευξη της ἦταν ὁ «ἀγγλικὸς ζυγός», δείχνοντας πως στην καλύτερη περίπτωσις ἀγνοοῦσαν (στην χειρότερη, περιφρονοῦσαν) τὴ θέση των Τ/κ στο συγκεκριμένο αἴτημα.

4. Συλλαμβανόμενος θα τηρήσω απόλυτον εχεμύθειαν τόσο επί των μυστικών της Οργανώσεως όσο και επί των ονομάτων των συμμαχητών μου, έστω και εάν βασανιστώ διά να ομολογήσω.
5. Δεν θα ανακοινώ εις ουδένα διαταγήν της Οργανώσεως ή μυστικών το οποίον περιήλθεν εις γνώσιν μου παρά μόνον εις εκείνους δι' ους έχω εξουσιοδότησιν από του Αρχηγού της Οργανώσεως.
6. Τας πράξεις μου θα κατευθύνη μόνον το συμφέρον του αγώνος και θα είναι απηλλαγμένα πάσης ιδιοτελείας ή κομματικού συμφέροντος.

Εάν παραβώ τον όρκον μου θα είμαι ΑΤΙΜΟΣ και άξιος πάσης τιμωρίας⁷⁶».

Παρομοίως, ο μυστικός όρκος της ΕΟΚΑ-Β ανέφερε τα ακόλουθα:

«Ορκίζομαι εις το όνομα της Αγίας και Ομοουσίου Τριάδος ότι:

1. Θα υπηρετήσω με αυτοθυσίαν, εμμονήν και εγκαρτέρησιν τον σκοπόν της Οργανώσεως, ο οποίος συνίσταται εις την επίτευξιν της Ενώσεως.
2. Θα εκτελώ άνευ αντιρρήσεως οιαδήποτε διαταγήν του Αρχηγού της Οργανώσεως.
3. Θα τηρήσω πάσαν εχεμύθειαν και θα διαφυλάττω παν μυστικόν της Οργανώσεως, το οποίο περιέρχεται εις γνώσιν μου.
4. Θα τιμήσω τα όπλα, τα οποία θα μου χορηγήση η Οργάνωσις, δεν θα τα εγκαταλείψω, ούτε θα τα παραδώσω εις τους αντιπάλους μου.

Εάν παραβώ τον όρκον μου, οιαδήποτε τιμωρία μου επιβληθή, και αυτή ακόμη η εκτέλεσις, θα είναι δικαία⁷⁷».

Από τους όρκους των δύο οργανώσεων προκύπτουν τα εξής **κοινά χαρακτηριστικά** τους, τα οποία θα αναλύσουμε διεξοδικότερα στη συνέχεια της εργασίας:

Α) Ο σκοπός, που συνίστατο στην ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα.

Β) Η αρχή της απόλυτης υπακοής στον αρχηγό της οργάνωσης.

Γ) Η αρχή της απόλυτης μυστικότητας.

Δ) Η συνωμοτική δομή της οργάνωσης.

Ε) Η αρχή της μη παράδοσης (αυτοθυσίας).

Στ) Η αρχή της τιμωρίας (ακόμα και της εσχάτης) όσων παρέβαιναν τον όρκο.

Οι **στόχοι** της ΕΟΚΑ-Β εκδηλώνονταν ξεκάθαρα στην πρώτη προκήρυξη της οργάνωσης (26-10-1971), η οποία έφερε την υπογραφή του Γρίβα και μεταξύ άλλων

⁷⁶ «Δώδεκα νεαροί Κύπριοι συνελήφθησαν κατηγορούμενοι διά τας δυναμιστικάς απόπειρας και διά την τοιχοκόλλησιν προκηρύξεων», *Καθημερινή*, Τρίτη 5 Απριλίου 1955, σελ. 6. Επίσης, δεσ <http://www.eoka-simae.com/orkoseoka.aspx> (Συμβούλιο Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ, «Μύθισις και όρκος της ΕΟΚΑ»).

⁷⁷ Σπύρος Παπαγεωργίου, *Μακάριος: πορεία διά πυρός και σιδήρου*, 3^η έκδοσις, Εκδόσεις Επιφανίου, Λευκωσία, 2002, σελ. 147.

ανέφερε: «Κατόπιν πενταετούς⁷⁸ αναγκαστικής εξορίας, εξ αιτίας των καιροσκοπών και προδοτών των εθνικών μας ιδεωδών, επιστρέφω εις το πάτριον έδαφος διά να σώσω την πατρίδα μου από την καταστροφήν, εις την οποίαν την ωδήγησαν οι άνίκανοι να φέρουν το όνομα “Έλλην”, έτι δε περισσότερον να τιλοφορούνται ως ηγέται τού πολυπαθούς Κυπριακού Ελληνισμού. (...) Εσήμανεν η ώρα διά την πραγματοποίησιν των αιωνίων εθνικών πόθων του Κυπριακού Ελληνισμού, να ενωθή με την μητέρα πατρίδα. (...) Όταν οι διαχειριζόμενοι το Κυπριακόν ζητούν το “εφικτόν” και καταφεύγουν εις αντεθνικάς μετά του εχθρού συναλλαγάς, πώς θέλομεν ο αντίπαλος μας να μας δώσει την Ένωσιν; (...) Ελληνική λαέ τής Κύπρου! Επανήλθον εις την πατρίδα μου ουχί διά δόξαν και δάφνας. Ήλθον να πραγματοποιήσω τους αιωνίους πόθους μας, την Ένωσιν μετά της μητρός Ελλάδος. Ακλόνητος και απτόητος τίθεμαι εις τας επάλξεις του αγώνος, και μαζί με τους τιμίους Έλληνας θα παραδώσωμεν τους νεκροθάπτας της Ενώσεως εις την κρίσιν του Ελληνισμού και της αδελάστου ιστορίας. Ζήτω η Ένωσις. Ζήτω το Ελληνικόν Έθνος⁷⁹». Μπορούμε να συνοψίσουμε τις επιδιώξεις της οργάνωσης: α) στην ανατροπή της κυπριακής κυβέρνησης (ε/κ πολιτική ηγεσίας) και β) στην ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Άμεση αναφορά στον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο δεν υπήρχε, ωστόσο, οι αιχμές εναντίον του ήταν σαφείς. Η ένωση ήταν, επίσης, ο τελικός στόχος και της πρώτης ΕΟΚΑ και η απελευθέρωση της Κύπρου από τη βρετανική αποικιοκρατική διοίκηση το «προοίμιο» της, όπως σαφώς δηλωνόταν στις δικές της πρώτες προκηρύξεις: «Με την βοήθειαν του Θεού, με πίστιν εις τον τίμιο αγώνα μας, με την συμπαράστασιν ολόκληρου του Ελληνισμού και με την βοήθειαν των Κυπρίων, αναλαμβάνομεν τον αγώνα δια την αποτίναξιν του αγγλικού ζυγού, με σύνθημα εκείνο, το οποίον μας κατέλειπαν οι πρόγονοι μας ως ιεράν παρακαταθήκην: ‘ή ταν ή επί τας⁸⁰» (1-4-1955). «Ο δυνάστης της Κύπρου περιφρόνησε τη θέληση του κυπριακού λαού και τον διακαή πόθο του, εκφρασθέντα μάλιστα διά δημοψηφίσματος, όπως ενωθή με τη μητέρα Ελλάδα. Δεν εδέχθη καν συζήτηση προταθείσα εις αυτόν υπό της ελληνικής κυβέρνησεως ως προς τον τρόπο κατά τον οποίο ο κυπριακός λαός θα εκαλείτο να ασκήσει το δικαίωμα της αυτοδιαθέσεως του. Η συμπεριφορά αυτή του δυνάστη ανάγκασε εμάς οι οποίοι αντιπροσωπεύουμε το άνθος και το σφρίγος της Κύπρου, να αποδυθούμε εις τον υπέρ όλων αγώνα. Εναντίον της περιφρονήσεως αυτής των δικαιωμάτων μας, των καταπιέσεων

⁷⁸ Πρόκειται προφανώς περί υπερβολής, στην οποία ο στρατηγός ήταν, ούτως ή άλλως, κάτι παραπάνω από επιρρεπής.

⁷⁹ Για το πλήρες κείμενο της πρώτης προκηρύξης της ΕΟΚΑ-Β, βλ. Νίκος Κρανιδιώτης, *Ανοχήρωτη πολιτεία: Κύπρος 1960-1974*, Τόμος Δεύτερος, σελ. 148-149.

⁸⁰ Για το πλήρες κείμενο της πρώτης προκηρύξης της ΕΟΚΑ, δεξ Σύνδεσμος Πολιτικών Κρατουμένων ΕΟΚΑ 1955-1959, *Λεύκωμα κρατητηρίων και πολιτικών κρατουμένων ΕΟΚΑ 1955-1959*, 1^η έκδοση, Έκδοση Συνδέσμου Πολιτικών Κρατουμένων ΕΟΚΑ 1955-1959, Λευκωσία, 1989, σελ. 12.

και των βανδαλισμών του δυνάστη, αντιτάσσουμε τη βία, η οποία σε αυτές τις περιστάσεις είναι το μόνο μέσο άμυνας για τους λαούς, οι οποίοι θέλουν να ζήσουν ελεύθεροι⁸¹».

Ο πολιτικός λόγος της ΕΟΚΑ-Β παρουσίαζε μία σειρά ιδιαίτερων γνωρισμάτων, τα οποία υπήρχαν και στην πρώτη ΕΟΚΑ. Το πιο χαρακτηριστικό από αυτά ήταν οι συνεχείς αναφορές στο «**έθνος**» και τη «**μητέρα πατρίδα**» (Ελλάδα), τμήμα της οποίας εμφανιζόταν να είναι και η Κύπρος: «*Ατενίζομεν προς τον βρετανικόν λαόν ως προς φίλον. Μισούμεν όμως την κυβέρνησιν, η οποία μας εμποδίζει από του να ενωθώμεν μετά της μητρός Ελλάδος και η οποία προσπαθεί να μας κάμη να λησμονήσωμεν ότι είμεθα Έλληνες⁸²*» (ΕΟΚΑ, 14-4-1955). «*Δεν φοβούμεθα τας φυλακάς ή τους κινδύνους. Οι μεγάλοι σκοποί απαιτούν μεγάλους κινδύνους. Ορκιζόμεθα ότι θα υψώσωμεν την ελληνικήν σημαίαν εις μίαν ελληνικήν Κύπρον⁸³*» (ΕΟΚΑ, 19-4-1955). «*Παρά το πλευρόν μας ίσταται ή Μητέρα Πατρίς, ήτις την φοράν αυτήν δεν θα μας εγκαταλείψη. (...) Έχομεν πλήρη συναίσθησιν και συνείδησιν των υποχρεώσεών μας προς το έθνος, άλλα και των δυνατοτήτων μας. Δεν θα επιτρέψωμεν να καταποντισθούν εθνικοί πόθοι αιώνων, ούτε να χαθούν τόσαι θυσίαι και τόσον αίμα, ούτε μοιρολατρικώς να περιμένωμεν τους ξένους να καθορίσουν την τύχην μας*» (ΕΟΚΑ-Β, 26-10-1971).

Συχνές ήταν, επίσης, οι αναφορές στην ελληνική ιστορία, στην προσπάθεια να παρουσιασθεί ο αγώνας των δύο ΕΟΚΑ ως **συνέχεια του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα**: «*Από τα βάθη των αιώνων μας ατενίζουν όλοι εκείνοι οι οποίοι ελάμπρυναν την Ελληνικήν ιστορίαν διά να διατηρήσουν την ελευθερίαν των: οι Μαραθωνομάχοι, οι Σαλαμινομάχοι, οι Τριακόσιοι του Λεωνίδα και οι νεώτεροι του Αλβανικού Έπους. Μας ατενίζουν οι αγωνισταί του '21, οι οποίοι και μας εδίδαξαν ότι η απελευθέρωσις από τον ζυγόν δυνάστου αποκτάται πάντοτε με το αίμα. Μας ατενίζει ακόμη σύμπας ο Ελληνισμός, ο οποίος και μας παρακολουθεί με αγωνίαν, αλλά και με εθνικήν υπερηφάνειαν. Ας απαντήσωμεν με έργα ότι θα γίνωμεν “πολλώ κάρρονες” τούτων*» (ΕΟΚΑ, 1-4-1955). «*Την τύχην του Ελληνισμού καθώρισαν τα όπλα των τέκνων του. Η ελευθερία του σκλάβου, κατά την ρήσιν του εθνομάρτυρος Ρήγα Φεραίου, αποκτάται μόνον με το σπαθί του σκλάβου. (...) Εμείς, η παλαιά φρουρά των αγώνων του έθνους, οι οποίοι την Ελλάδα της Μελούνας την φέραμεν στην Μακεδονίαν, Θράκην, Ήπειρον, εδοξάσαμεν τα Ελληνικά όπλα εις πολλά πεδία των μαχών, και με το αίμα μας εκτίσθη το οικοδόμημα της σημερινής Ελλάδος, θα είμεθα οι οδηγοί σας, και μαζί σας*

⁸¹ «Η Εθνική Οργάνωσις Κυπρίων Αγωνιστών διακηρύσσει: Εναντίον των καταπίεσεων και των βανδαλισμών αντιτάσσομεν την βίαν ως μόνον μέσον αμύνης», *Καθημερινή*, Παρασκευή 8 Απριλίου 1955, σελ. 1.

⁸² «Η βρετανική κυβέρνησις κατόρθωσε με τα βλακώδη σφάλματα της να μεταβάλη τους φιλειρηνικούς Κυπρίους εις ταρχαποποιούς», *Καθημερινή*, Πέμπτη 14 Απριλίου 1955, σελ. 6.

⁸³ «Εις την βίαν και εις την καταπίεσιν προσετέθη εις την Κύπρον και η οικονομική κρίσις», *Καθημερινή*, Τρίτη 19 Απριλίου 1955, σελ. 6.

θα φέρωμεν την Ελλάδα και εις την Μεγαλόνησον. Και δεν θα επιτρέψωμεν ποτέ ούτε ή Ελλάς να ταπεινωθή, ούτε η Κύπρος να αποκοπή από τον Ελληνικόν κορμόν». (ΕΟΚΑ-Β, 26-10-1971).

Ένα άλλο κοινό χαρακτηριστικό που εμφανιζόταν στον πολιτικό λόγο των δύο ΕΟΚΑ ήταν ο σφοδρός **αντικομμουνισμός**: «Από την στιγμή αυτή η υπόθεσις τής απελευθερώσεως του Κυπριακού Ελληνισμού περιήλθεν εις ανθρώπους με ψυχικόν σθένος και στιβαράς χείρας, αι οποίοι δεν τρέμουν προ των εχθρών, ούτε θωπεύουν επαμφοτερίζοντας φίλους, ούτε εκλιπαρούν βοήθειαν υπό των καραδοκούντων να κατασπαράξουν την πατρίδα μας και εκατοντάκις χειροτέρων τυράννων εκ των Ρωσικών στεπλών» (ΕΟΚΑ-Β, 26-10-1971). Στην περίπτωση της ΕΟΚΑ, ο αντικομμουνιστικός προσανατολισμός ήταν περισσότερο εμφανής, καθώς το ΑΚΕΛ αντιπροσώπευε τότε το μοναδικό «εσωτερικό εχθρό» για την οργάνωση και είχε σχεδόν εξαρχής καταδικάσει τις ενέργειες της, προκαλώντας αντιδράσεις, όπως η ακόλουθη: «Παύσατε αντιτασσόμενοι εις τας ενέργειας μας, αι οποίοι αποβλέπουν εις την κατάλυση του βρετανικού ζυγού εν Κύπρω. Συντόμως θα πλήξωμεν τους προδότας και τους Βρετανούς, μετά των οποίων συνεργάξεσθε⁸⁴». Θα μπορούσε να πει κανείς ότι ειδικά στην περίπτωση της ΕΟΚΑ (αλλά και της ΕΟΚΑ-Β) ταιριάζει άριστα η διαπίστωση του Elie Kedourie (όπως επιβεβαιώνεται και από αριθμητικά στοιχεία που θα δούμε σε επόμενα κεφάλαια): «Είναι γνωστό χαρακτηριστικό της πρόσφατης ιστορίας ότι οι εθνικιστικές παρατάξεις δεν έχουν διστάσει να εξοντώσουν μέλη της εθνότητάς τους τα οποία υποπτεύονται για διαλλακτικές τάσεις – και μερικές φορές η σφαίρα του δολοφόνου σωριάζει περισσότερους ομοεθνείς παρά ξένους, εναντίον των οποίων υποτίθεται ότι στρέφεται ο εθνικός αγώνας⁸⁵».

Ο αντικομμουνισμός, λοιπόν, προσέδιδε και στις δύο οργανώσεις έναν **εμφυλιοπολεμικό χαρακτήρα**, ο οποίος ήταν σαφέστερος στην περίπτωση της ΕΟΚΑ-Β, καθώς η οργάνωση στρεφόταν όχι μόνο εναντίον του ΑΚΕΛ, αλλά και όσων άλλων υποστήριζαν την ανεξαρτησία του κυπριακού κράτους, πρωτίστως δε της ε/κ πολιτικής ηγεσίας και των οπαδών της (μακαριακών): «Ημείς θα ηδυνάμεθα να αποκαλέσωμεν τον Κυβερνήτην και μάλιστα με στοιχεία μη επιδεχόμενα αμφισβήτησιν: επίορκον, ηθικόν αυτοργόν δολοφονιών Εθνικών αγωνιστών, ολετήρα της Κύπρου (οποίαν την παρέλαβε και ποίαν την κατάντησε), απαρητηήν των Εθνικών ιδεωδών και δημιουργόν προσωπικού κράτους, διασπαθιστήν του Δημοσίου χρήματος και των Μονών δια την διαφθοράν της Εθνικής συνειδήσεως του λαού, προαγωγόν του εμφυλίου πολέμου, παραβάτην των Ιερών Κανόνων της Εκκλησίας και υπεύθυνον δια

⁸⁴ Απόσπασμα από προκήρυξη της ΕΟΚΑ που ριφθηκε νύχτα στα γραφεία του ΑΚΕΛ στη Λευκωσία, με σκοπό να αποτελέσει απάντηση (προειδοποίηση) στην καταδική των ενεργειών της οργάνωσης από το κόμμα: «Ο Εθνάρχης Κύπρου έφθασε χθες εις την Μπαντούγκι. Θα συζητηθή το θέμα της αυτοδιαθέσεως της νήσου. Τα πράγματα, εδήλωσεν ο Εθνάρχης, εκτραχύνονται», *Καθημερινή*, Παρασκευή 22 Απριλίου 1955, σελ. 1.

⁸⁵ Elie Kedourie, *Ο εθνικισμός*, 1^η Έκδοση, Εκδόσεις Κατάρτι, Αθήνα, 1999, σελ. 154.

το σχίσμα εις την Εκκλησίαν της Κύπρου, δια να αρκεσθώμεν μόνον εις αυτά. (...) Ως προς τον Πρόεδρον της Κυπριακής Βουλής κ. Κληρίδην ο οποίος τόσον οφίμως εσκέφθη περί παραβιάσεως ανθρωπίνων δικαιωμάτων εν Κύπρω, αλλά εκ μέρους ημών μόνον, αυτός είναι άξιος οίκτου. Διότι είναι «κινούμενον» άλλων. Γι αυτό και κατάντησε Αρχηγός κόμματος άνευ οπαδών. Προσπαθεί τώρα να πάρη φως από όπου βρη δια να σωθή πολιτικώς. Πάσχων όμως από δαλτωνισμόν δεν είναι εις θέσιν να ξεχωρίση τα χρώματα των φώτων προς τα οποία πρέπει να προσανατολισθή και υπό τα οποία εμφανίζονται σήμερα τα γεγονότα εν Κύπρω. Και όμως ούτος κατέχει το αξίωμα του Προέδρου της Βουλής και είναι αναπληρωτής του Κυβερνήτου. Ο άνθρωπος ο απαρητηθείς υπό του πατρός και της μητρός του... Η τελευταία όταν ήλθον εις Κύπρον το 1964 με επεσκέφθη δια να με παρακαλέση ίσως κατορθώσω να επαναφέρω τον υιόν της εις την ορθήν οδόν... Οποία κατάπτωσις δια την Κύπρον να έχη τοιούτους ηγέτας⁸⁶».

Οι δύο οργανώσεις είχαν επίσης κοινό και το στοιχείο της **μισαλλοδοξίας**, η οποία εκφραζόταν ως αντι-τουρισμός, όπως προκύπτει από τα κείμενα τους: «Εάν προτίθεται να αναμίξη τον τουρκικόν παράγοντα ενεργώς εναντίον μας ή να παραχωρήση τουρκικάς βάσεις εν Κύπρω τότε παίζει με την φωτιά. Είμεθα αποφασισμένοι να παίζουμε όλα για όλα⁸⁷» (ΕΟΚΑ, 7-5-1958). «Εδείξαμεν αυτοσυγκράτησιν μέχρι σήμερα και όταν ακόμη οργανωμένοι δολιοφθοραί των βανδάλων Τούρκων τη υποκινήσει και συνεργασία των Άγγλων μας εμάτωναν από πόνον την ψυχήν⁸⁸» (ΕΟΚΑ, 2-7-1958). «Περιφρονήσατε τους λιποψύχους και ανικάνους “ηγέτας” του Κυπριακού Ελληνισμού, οι οποίοι τρέμουν προ μιας βαρβάρου μειονότητας μεταβληθείσης εις κράτος εν κράτει» (ΕΟΚΑ-Β, 26-10-1971).

Επιπλέον, δεδομένης της ένταξης της Ελλάδας στο δυτικό-νατοϊκό στρατόπεδο, αλλά και της σφοδρής αντικομμουνιστικής κατεύθυνσης των δύο οργανώσεων, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι στα κείμενα και των δύο ΕΟΚΑ εμφανιζόταν, όχι συχνά μεν, αλλά με δριμύτητα, το στοιχείο του **αντι-δυτικισμού**: «Ούτε η αισχρά αγγλοαμερικανική συμμαχία εναντίον μας, στίγμα του σημερινού πολιτισμού, ούτε η αγγλοτουρκική συμπαιγνία, εμβιαστικόν κατασκευάσμα δύο καιροσκοπών και κατεργαράων, είναι δυνατόν να μας κάμψουν⁸⁹» (ΕΟΚΑ, 1-4-1958). Στην περίπτωση της ΕΟΚΑ θα μπορούσε να θεωρηθεί δικαιολογημένο αυτό το χαρακτηριστικό, καθώς ο αγώνας διεξαγόταν εναντίον μιας εκ των κορυφαίων δυτικών δυνάμεων, της Βρετανίας, η οποία, μάλιστα, φαίνεται πως είχε την «διακριτική» υποστήριξη της ηγέτιδας δύναμης του Δυτικού μπλοκ, των ΗΠΑ. Ωστόσο,

⁸⁶ Βλ. Σπύρος Παπαγεωργίου, *Μαζάριος: πορεία διά πυρός και σιδήρου*, σελ. 215-219.

⁸⁷ Βλ. Άγγελος Βλάχος, σελ. 211.

⁸⁸ Ο. π., σελ. 222.

⁸⁹ Βλ. Γεώργιος Γρίβας, *Απομνημονεύματα αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, σελ. 242.

ανάλογες διατυπώσεις χρησιμοποιήθηκαν και από την ΕΟΚΑ-Β (οι «επαμφοτερίζοντες φίλοι»), η οποία, μάλιστα, έφτασε μέχρι του σημείου να κατηγορήσει το Μακάριο για «εθνική προδοσία», επειδή ήταν έτοιμος να συμφωνήσει σε ενδεχόμενη μεταβίβαση των βρετανικών βάσεων στις ΗΠΑ, όπως ισχυριζόταν η οργάνωση. Ο Παύλος Τζερμιάς χαρακτηρίζει αυτή τη φρασεολογία «αντιμπεριαλιστική» και επισημαίνει ότι χρησιμοποιούταν από την οργάνωση στο πλαίσιο της πολεμικής της κατά του Κυπρίου Προέδρου, ο οποίος, συνεκτιμώντας την όλη εσωτερική και διεθνή κατάσταση, δεν έθετε θέμα βρετανικών βάσεων⁹⁰.

Τέλος, δύο άλλα στοιχεία τα οποία μπορεί να διακρίνει κανείς στον πολιτικό λόγο των δύο οργανώσεων είναι ο **φανατισμός** που χαρακτηρίζει σχεδόν όλα τα κείμενα τους⁹¹ και το **έντονο θρησκευτικό συναίσθημα**.

Σχολιάζοντας συνολικά τον πολιτικό λόγο της ΕΟΚΑ-Β σε σύγκριση με εκείνον της πρώτης ΕΟΚΑ, θα λέγαμε ότι και στις δύο περιπτώσεις είναι εμφανής η έλλειψη πολιτικού προσανατολισμού⁹², όπως και η απουσία σφαιρικής και ρεαλιστικής εκτίμησης του εσωτερικού και διεθνούς πλαισίου, χαρακτηριστικό γνώρισμα στενής εθνικιστικής αντίληψης: «*Δόγματα όπως εκείνο της αυτοδιάθεσης έχουν το χαρακτηριστικό να παραγνωρίζουν τα όρια που θέτουν η φύση και η ιστορία και να πιστεύουν ότι αρκεί μόνο η καλή θέληση για να γίνουν θαύματα*⁹³». Ειδικά σε ό, τι έχει να κάνει με την άλλη κοινότητα του νησιού, είναι φανερό η «εθνικιστική πλάνη» (ειδικά της ΕΟΚΑ μέχρι το 1958), ότι η τ/κ κοινότητα, ως καθοριστικός παράγοντας του κυπριακού ζητήματος, μπορούσε να αγνοηθεί⁹⁴.

Συνοψίζοντας τα ευρήματα της ανάλυσης, θα τολμούσαμε να ορίσουμε την **ιδεολογία** των δύο ΕΟΚΑ με τον όρο «**ενωτισμός**». Στον πυρήνα αυτής της ιδεολογίας, η οποία εντάσσεται στο πλαίσιο του εθνοτικού εθνικισμού, βρίσκεται το αίτημα της ένωσης, το οποίο διαθέτει έντονο αλυτρωτικό χαρακτήρα. Συνιστώσες αυτής της ιδεολογίας αποτελούν: ο σφοδρός αντι-κομμουνιστικός προσανατολισμός, η εμφυλιοπολεμική διάσταση, ο αντι-τουρισμός ως έκφραση μισαλλοδοξίας, ο αντι-δυτικισμός, προσχηματικός ή μη, ο φανατισμός και η θρησκευτικότητα. Πρόκειται, συνεπώς, για ένα κράμα στοιχείων, ενίοτε αντιφατικών μεταξύ τους (π. χ. ταυτόχρονος αντι-κομμουνισμός και αντι-δυτικισμός

⁹⁰ Βλ. Παύλος Τζερμιάς, σελ. 701-702.

⁹¹ Το πάθος που διέπει τα κείμενα των δύο οργανώσεων, μπορεί, ενδεχομένως, να δικαιολογηθεί από το βάρος των καταστάσεων και από την προσπάθεια εμφύχωσης στελεχών, μελών και οπαδών.

⁹² Βλ. Στέφανος Κωνσταντινίδης, σελ. 179.

⁹³ Βλ. Elie Kedourie, σελ. 157.

⁹⁴ Καίσαρ Μαυράτσας, *Όψεις του ελληνικού εθνικισμού στην Κύπρο: Ιδεολογικές αντιπαραθέσεις και η κοινωνική κατασκευή της ελληνοκυπριακής ταυτότητας 1974-1996*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Κατάρατι, Αθήνα, 1998, σελ. 50.

και μάλιστα σε ψυχροπολεμικό πλαίσιο⁹⁵, επιδίωξη ένωσης με χώρα εντασσόμενη στο Δυτικό μπλοκ και παράλληλος αντι-δυτικισμός).

Τέλος, θα πρέπει να επισημάνουμε το **ρόλο του αρχηγού**, Γ. Γρίβα, στη διαμόρφωση των παραπάνω ιδεολογικών χαρακτηριστικών των δύο οργανώσεων. Κατά τη γενική παραδοχή των υπαρχουσών μαρτυριών, τόσο η ΕΟΚΑ, όσο και η ΕΟΚΑ-Β, αποτελούσαν έργα, κατά κύριο λόγο, του ίδιου του Γρίβα⁹⁶. Ο Ε/κ στρατηγός είχε πάρει μέρος στη μικρασιατική εκστρατεία του 1919-1922, κατά την οποία πιθανότατα επηρεάστηκε από την αλυτρωτική ιδεολογία του μεγαλοϊδεατισμού, που τότε αποτελούσε τον κεντρικό άξονα της ελληνικής πολιτικής ζωής⁹⁷. Το 1940, πολέμησε στο αλβανικό μέτωπο εναντίον των Ιταλών και την περίοδο της γερμανικής κατοχής ίδρυσε τη μυστική οργάνωση «Χ», η οποία «*κινούταν στην γκριζα ζώνη ανάμεσα στην "αντίσταση" και στη συνεργασία με τον κατακτητή*». Κατά τα Δεκεμβριανά (1944) και την περίοδο του εμφυλίου πολέμου (1946-1949), η γριβική οργάνωση ανέπτυξε έντονη αντι-κομμουνιστική δράση⁹⁸. Μπορούμε, επομένως, να υποθέσουμε πως όταν ο Γρίβας επέστρεψε στην Κύπρο για να αναλάβει τον απελευθερωτικό-ενωτικό αγώνα εναντίον των Βρετανών αποικιοκρατών, έφερε μαζί του ένα κράμα εθνικισμού/αλυτρωτισμού – εμφυλιοπολεμικού αντι-κομμουνισμού, το οποίο «εμφύσησε» στην ΕΟΚΑ, παραμένοντας φανατικά προσηλωμένος σε αυτό μέχρι το τέλος της ζωής του.

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση του πολιτικού λόγου των δύο ΕΟΚΑ διαπιστώνουμε ότι οι μεταξύ τους αποκλίσεις ως προς τους στόχους και την ιδεολογία τους ήταν ανεπαίσθητες. Άλλωστε, και ο ίδιος ο αρχηγός τους θεωρούσε τις δύο οργανώσεις ως δύο διαφορετικές φάσεις του ίδιου αγώνα: του αγώνα για την ένωση.

⁹⁵ Εδώ θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι ενδέχεται να υπολανθάνει ένας αδέσμευτος τριτοκοσμικός προσανατολισμός, ειδικά σε ό, τι αφορά την ΕΟΚΑ, ο αγώνας της οποίας είχε και αντι-αποικιακό χαρακτήρα. Ωστόσο, αυτό δεν προκύπτει συνειδητά από τα κείμενα της οργάνωσης και δεδομένης της μάλλον φιλοανατολικής κατεύθυνσης των Αδεσμεύτων, ένας τέτοιος ισχυρισμός θα ήταν εξαιρετικά παρακινδυνευμένος.

⁹⁶ Ευάγγελος Αβέρωφ – Τσοπίτσας, *Ιστορία χαμένων ευκαιριών: Κυπριακό 1950-1963*, Τόμος Α', 2^η έκδοση, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα, 1982, σελ. 63. Επίσης, βλ. Άγγελος Βλάχος, σελ. 82.

⁹⁷ Ioannis Stefanidis, *Stirring the Greek Nation: Political Culture, Irredentism and Anti-Americanism in Post-war Greece, 1945-1967*, Ashgate Publishing, Hampshire, 2007, σελ. 17.

⁹⁸ Βλ. Παύλος Τζεργιάς, σελ. 211-213.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Οργανωτικός ιστός

Θα περάσουμε τώρα στη συγκριτική μελέτη του οργανωτικού ιστού της ΕΟΚΑ και της ΕΟΚΑ-Β, που έχει ξεχωριστή σημασία για την εργασία μας, καθώς θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε, όχι μόνο τη δομή, αλλά και το συνωμοτικό μηχανισμό των δύο παράνομων μυστικών οργανώσεων, ο οποίος ήταν ζωτικής σημασίας για την «επιβίωση» και τη δράση τους.

Σύμφωνα με τον Παύλο Τζερμιά, η ΕΟΚΑ-Β δομήθηκε κατά το πρότυπο της ΕΟΚΑ. Η κοινή αυτή δομή των δύο οργανώσεων εμφάνιζε τρία **κύρια χαρακτηριστικά**. Ήταν: α) συγκεντρωτική, β) «*πυραμοειδής*⁹⁹» και γ) συνωμοτική. Όπως ήδη διαπιστώσαμε από το προηγούμενο κεφάλαιο (βάσει των όρκων), οι οργανώσεις διέπονταν και από κάποιες κοινές αρχές ως προς τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας τους. Οι αρχές αυτές ήταν: 1) η απόλυτη υπακοή στον αρχηγό, 2) η μυστικότητα, 3) η μη παράδοση στον εχθρό, και 4) η τιμωρία σε περίπτωση «ανυπακοής» - καταπάτησης του όρκου.

Από την **αρχή της απόλυτης υπακοής στον αρχηγό** πήγαζε η **συγκεντρωτική δομή** των δύο οργανώσεων. Όπως ισχυριζόταν ο ίδιος ο Γρίβας για την πρώτη ΕΟΚΑ, η ύπαρξη ευάριθμου διοικητικού επιτελείου, πέραν του ότι ήταν αδύνατη λόγω ανεπάρκειας ικανών στελεχών, θα έθετε σε κίνδυνο την οργάνωση και επιπλέον δε θα ήταν λειτουργική¹⁰⁰. Γι αυτό δημιούργησε ένα συγκεντρωτικό σύστημα διοικήσεως για τις δύο οργανώσεις του. Στο θέμα της ηγεσίας, όμως, βρισκόταν μία βασική διαφορά της ΕΟΚΑ-Β σε σχέση με την πρώτη ΕΟΚΑ, δεδομένου πάντα ότι και οι δύο εντάσσονταν στο ευρύτερο πλαίσιο του ενωτικού αγώνα. Στην περίπτωση της ΕΟΚΑ, στρατιωτικός αρχηγός ήταν μεν ο Γρίβας, αλλά πολιτικός αρχηγός ο Μακάριος¹⁰¹. Αντίθετα, στην περίπτωση της ΕΟΚΑ-Β, ο Γρίβας ήταν ο απόλυτος και αδιαμφισβήτητος ηγέτης και ο Μακάριος ο βασικός αντίπαλος, μετά

⁹⁹ Ιωάννης Κασίνης, *Απομνημονεύματα του αγώνα της ΕΟΚΑ, 1955-1959*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Ταμασός, Λευκωσία, 2006, σελ. 250. Επίσης, βλ. Παύλος Τζερμιάς, σελ. 667.

¹⁰⁰ Γεώργιος Γρίβας, *Αγών ΕΟΚΑ και ανταρτοπόλεμος (πολιτικοστρατιωτική μελέτη)*, 1^η έκδοση, [χ. ο.], Αθήνα, 1962, σελ. 38-39.

¹⁰¹ Υπόμνημα συζήτησης, Λονδίνο, 15 Μαρτίου 1956, FRUS, 1955-57, XXVI, Soviet Union – Eastern Mediterranean, έγγραφο 168, σελ. 353. Το 1957, οι βρετανικές αρχές ανακάλυψαν και δημοσιοποίησαν το ημερολόγιο του Γρίβα, το οποίο επεβεβαίωνε το ρόλο του Αρχιεπισκόπου στην οργάνωση: Νίκος Κρασιδιώτης, *Οι διαπραγματεύσεις Μακαρίου – Χάρντινγκ (1955-1956)*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Ολκός, Αθήνα, 1987, σελ. 95.

τη στροφή του προς την πολιτική του «εφικτού» (1968), δηλαδή την ανεξαρτησία. Θα πρέπει, βέβαια, να επισημάνουμε ότι οι σχέσεις των δύο αντρών δεν ήταν ποτέ απολύτως ομαλές¹⁰², ούτε την περίοδο της ΕΟΚΑ, για την οποία είχαν εξαρχής σοβαρές διαφωνίες¹⁰³. Ο μεν Γρίβας υποστήριζε ότι ο αγώνας έπρεπε να λάβει διπλή μορφή: αντάρτικων ομάδων και δολιοφθορών. Ο δε Μακάριος θεωρούσε ότι δεν έπρεπε να δημιουργηθούν αντάρτικες ομάδες και ότι ήταν προτιμότερο να περιοριστούν σε ομάδες δολιοφθορών¹⁰⁴. Μετά από μία σύντομη πρώτη περίοδο κατά την οποία η δράση της οργάνωσης περιορίστηκε σε δολιοφθορές¹⁰⁵, ο Γρίβας έπραξε εν τέλει όπως ο ίδιος πίστευε. Αυτό ήταν κάτι που ο στρατηγός έκανε όχι σπάνια κατά την περίοδο δράσης της ΕΟΚΑ, καθώς η στάση του Αρχιεπισκόπου ήταν τέτοια, που είχε δημιουργήσει στο στρατιωτικό ηγέτη της οργάνωσης ένα πνεύμα ανεξαρτησίας¹⁰⁶. Αυτή η ανεξαρτησία του Γρίβα είχε προκαλέσει πολλάκις προβλήματα στον Ε/κ πολιτικό ηγέτη, επειδή ο στρατηγός μπορεί μεν να ήταν ικανός στρατιωτικός, με οργανωτικές ικανότητες και σιδερένια πειθαρχία, την οποία επέβαλε και στα μέλη της οργάνωσης¹⁰⁷, ωστόσο το πολιτικό του κριτήριο ήταν πενιχρό¹⁰⁸, όπως φάνηκε και από το προηγούμενο κεφάλαιο. Από την άλλη, ο Μακάριος μπορεί να ήταν ριψοκίνδυνος, έως προκλητικός, κατά την άσκηση πολιτικής του¹⁰⁹, αλλά είχε πάντα σαφή και ξεκάθαρη αντίληψη των εσωτερικών και διεθνών εξελίξεων¹¹⁰ (ικανότητα, η οποία, ωστόσο, δεν τον γλύτωσε από εσφαλμένες εκτιμήσεις και επιλογές, βαρύνουσας σημασίας).

Σε ό, τι αφορά την «**πυραμοειδή**» **διάρθρωση** των δύο ΕΟΚΑ, τα στοιχεία που διαθέτουμε για την ΕΟΚΑ-Β είναι ελάχιστα. Ωστόσο, μαρτυρίες μελών της ίδιας της οργάνωσης αναφέρουν ότι η δομή της ήταν παρόμοια με αυτή της πρώτης ΕΟΚΑ¹¹¹. Συνεπώς, θα επιχειρήσουμε να κατανοήσουμε τη διάρθρωση της ΕΟΚΑ-Β μέσα από την εξέταση της ΕΟΚΑ και τη μελέτη των διαφόρων ομάδων που τη συγκροτούσαν.

¹⁰² Robert Holland, *Η Βρετανία και ο κυπριακός αγώνας, 1954-1959*, μτφ. Βίλλυ Φωτοπούλου, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα, 2001, σελ. 536.

¹⁰³ Βλ. Πλουτής Σέρβας, σελ. 221.

¹⁰⁴ Βλ. Γεώργιος Γρίβας, *Απομνημονεύματα αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, σελ. 19, 21.

¹⁰⁵ Μακάριος Δρουσιώτης, *ΕΟΚΑ: η σκοτεινή όψη*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Στάχυ, Αθήνα, 2000, σελ. 149.

¹⁰⁶ Βλ. Άγγελος Βλάχος, σελ. 213.

¹⁰⁷ Όπως εκτιμούσε ο υπ' αριθμόν ένα εχθρός του τότε, Βρετανός διοικητής, στρατάρχης Τζων Χάρντινγκ, μετά την αποχώρηση του από την Κύπρο (1958): βλ. Ιωάννης Κασίνης, σελ. 250.

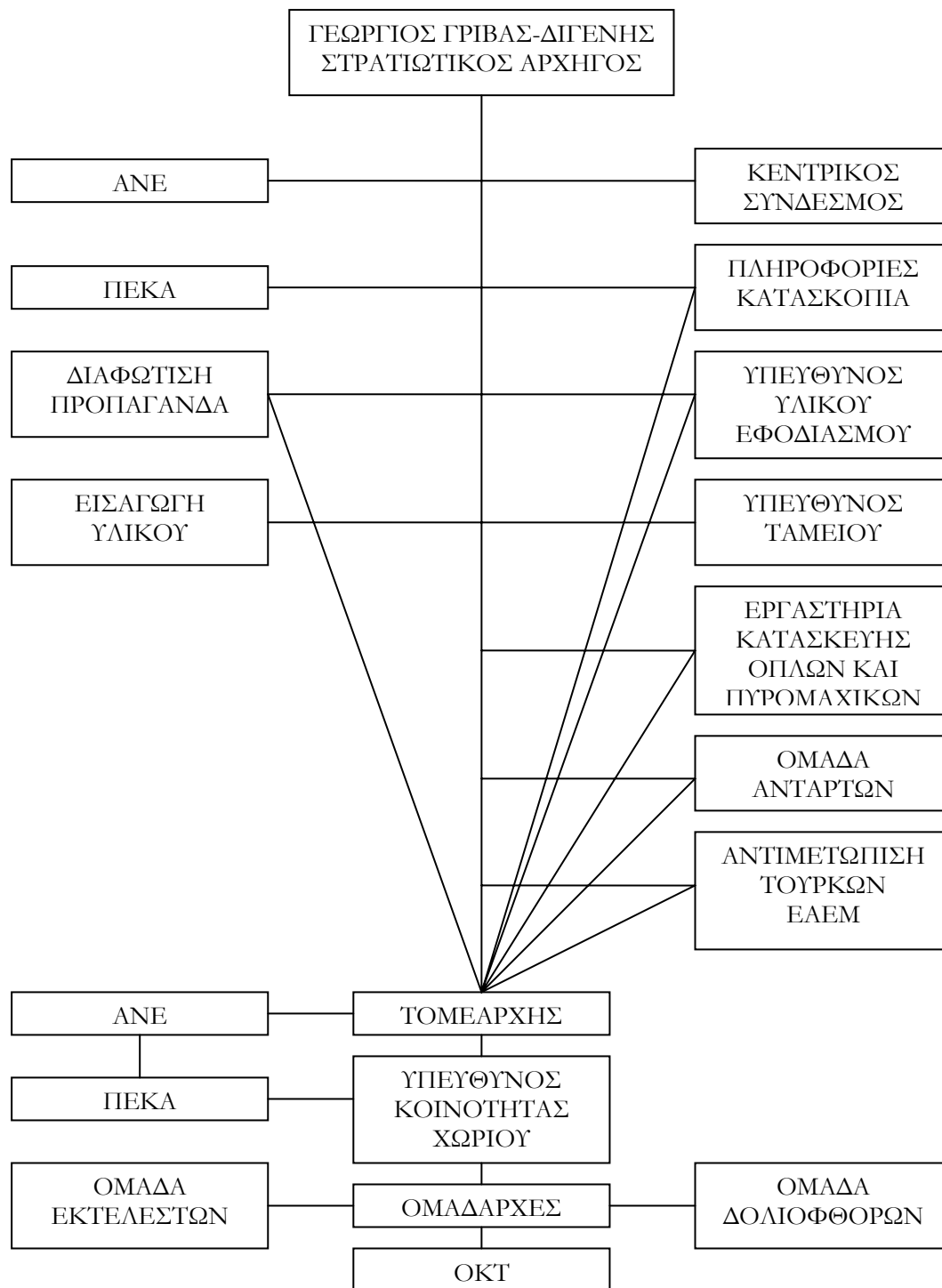
¹⁰⁸ Βλ. Πάυλος Τζεργιάς, σελ. 214. Επίσης, βλ. Άγγελος Βλάχος, σελ. 81.

¹⁰⁹ Βλ. Αλέξης Ηρακλείδης, *Κυπριακό: σύγκρουση και επίλυση*, σελ. 52.

¹¹⁰ Δυνατότητα την οποία ο Γρίβας, ούτως ή άλλως, δε μπορούσε να έχει απομονωμένος στο κρησφύγετο του: Δημήτρης Μπίτσιος, *Κρίσιμες ώρες*, 2^η έκδοση, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα, 1975, σελ. 48.

¹¹¹ Βλ. Σπύρος Παπαγεωργίου, *Μακάριος: πορεία διά πυρός και σιδήρου*, σελ. 159.

Παρακάτω παρουσιάζεται ένα συνοπτικό οργανόγραμμα που απεικονίζει τη δομή της ΕΟΚΑ¹¹².

¹¹² Το οργανόγραμμα παρουσίασε ο πρώην τομεάρχης της ΕΟΚΑ και πρόεδρος των συνδέσμων αγωνιστών, Θάσος Σοφοκλέους, σε επιστημονικό συνέδριο στην Κύπρο, με θέμα την ΕΟΚΑ: Θάσος Σοφοκλέους, «Ο τρόπος διεξαγωγής του αγώνα, τα μέσα και το ήθος των αγωνιστών», στο Συμβούλιο Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959, Πενήντα χρόνια μετά την έναρξη του απελευθερωτικού αγώνα της ΕΟΚΑ: μια ιστορική αποτίμηση, 1^η έκδοση, [χ.ο.], Λευκωσία, 2006, σελ. 189.

Παρατηρούμε ότι στην κορυφή της «πυραμίδας» βρισκόταν ο **αρχηγός**, ο οποίος είχε τον απόλυτο έλεγχο όλης της οργάνωσης, αλλά και κάθε ομάδας, τομέα, επιτροπής κ.λπ. ξεχωριστά.

Η Κύπρος χωρίστηκε σε 12 στρατιωτικούς **τομείς**, ένας τους των οποίων διοικούνταν από έναν **τομεάρχη**, ο οποίος υπαγόταν απευθείας στον αρχηγό. Οι τομείς αυτοί ήταν:

1. Λευκωσίας
2. Μόρφου
3. Ορεινής
4. Αμμοχώστου
5. Βαρωσίων
6. Καρπασίας
7. Λάρνακας
8. Λεμεσού
9. Κακοπετριάς - Γαλάτας
10. Πάφου
11. Κερύνειας
12. Κυθραίας¹¹³

Κάθε **τομεάρχης** είχε τη γενική ευθύνη του τομέα του. Πιο συγκεκριμένα, ήταν υπεύθυνος για την ασφάλεια τη δική του και των μελών του τομέα, έδινε γενικές κατευθύνσεις στους ομαδάρχες και συντόνιζε το έργο τους, προσδιόριζε κι ήλεγχε τη λειτουργία και τη δραστηριότητα όλων των τμημάτων, καθόριζε τρόπο αντιμετώπισης εκτάκτων καταστάσεων και περιστατικών¹¹⁴.

Οι **ομάδες** που συγκροτούσαν την ΕΟΚΑ θα μπορούσαν να διακριθούν σε: α) ομάδες μάχιμων και β) ομάδες στήριξης.

Στις **ομάδες μάχιμων** περιλαμβάνονταν οι:

- 1) Ομάδες ανταρτών: ορεινές ομάδες που πραγματοποιούσαν αιφνιδιαστικές επιθέσεις (ενέδρες) κατά των βρετανικών δυνάμεων¹¹⁵.
- 2) Ομάδες κρούσεως τουφεκιού (ΟΚΤ): πεδινές ομάδες που πραγματοποιούσαν αιφνιδιαστικές επιθέσεις (ενέδρες) κατά των βρετανικών δυνάμεων¹¹⁶.

¹¹³ Βλ. Γεώργιος Γρίβας, *Απομνημονεύματα αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, σελ. xix-xxi.

¹¹⁴ Χατζημιλτής Δήμος, «Ένας τομεάρχης αποτιμά τον αγώνα», στο Συμβούλιο Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959, σελ. 182.

¹¹⁵ Βλ. Γεώργιος Γρίβας, *Αγών ΕΟΚΑ και ανταρτοπόλεμος*, σελ. 47-49, 79.

¹¹⁶ Ο. π., σελ. 90-91.

- 3) Ομάδες δολιοφθορών: εκτελούσαν ανατινάξεις και εμπρησμούς βρετανικών αυτοκινητών, στρατιωτικών εγκαταστάσεων, αστυνομικών τμημάτων κ.λπ.¹¹⁷.
- 4) Ειτελεστικό: ολιγάριθμες ομάδες (2-3 ατόμων), κυρίως των πόλεων, οι οποίες πραγματοποιούσαν εκτελέσεις Βρετανών (και όχι μόνο), κυρίως στρατιωτικών, με σκοπό τον εκφοβισμό του αντιπάλου (και των Ελλήνων «προδοτών», όπως αναφέρει ο Γρίβας¹¹⁸).

Στις **ομάδες στήριξης** ανήκαν, κυρίως, οι:

- 1) Πολιτική Επιτροπή Κυπριακού Αγώνα (ΠΕΚΑ).
- 2) Άλιμος Νεολαία ΕΟΚΑ (ΑΝΕ).

Η **ΠΕΚΑ** ήταν το πολιτικό όργανο της ΕΟΚΑ (της ΕΟΚΑ-Β ήταν η **Επιτροπή Συντονισμού του Ενωτικού Αγώνα – ΕΣΕΑ**). Βασικές της αρμοδιότητες ήταν: η πολιτική καθοδήγηση, η σύσταση διαιτητικών επιτροπών-δικαστηρίων και η επίλυση διαφορών σε αυτά, η εφαρμογή της παθητικής αντίστασης (ΠΑ), η αντιμετώπιση της βρετανικής προπαγάνδας με αντι-προπαγάνδα, η διατήρηση και στήριξη «αρραγούς εσωτερικού μετώπου», η εξύψωση του ηθικού του λαού. Η ΠΕΚΑ ήταν ένα μεγάλο σύνολο, με εσωτερική δομή, στην οποία συγκαταλέγονταν οι ακόλουθοι υποτομείς:

α) Διαιτητικά δικαστήρια: επιτροπές που εκδίκαζαν υποθέσεις ποινικού και αστικού δικαίου, σε ενδοκοινοτικό τοπικό επίπεδο, ώστε να αποφεύγονται τα βρετανικά δικαστήρια. Τέτοιες επιτροπές λειτουργούσαν ανά χωριό και αποτελούνταν κυρίως από ιερείς και δημοφιλή πρόσωπα¹¹⁹.

β) Παθητική αντίσταση: περιλάμβανε δύο ειδών ειδικά μέτρα εναντίον των βρετανικών αρχών: οικονομικά, π. χ. μποιϊκοτάζ βρετανικών προϊόντων, και πολιτικά, π. χ. παραίτηση των τοπικών διοικητικών αρχών.

γ) Πολιτική καθοδήγηση: αφορούσε την εξύψωση του ηθικού του λαού και τη διατήρηση αρραγούς εσωτερικού μετώπου¹²⁰.

δ) Αντι-προπαγάνδα: πληροφορούσε την κοινή γνώμη για βρετανικές παραβιάσεις διεθνών νόμων και συμβάσεων και διέδιδε τις θέσεις της οργάνωσης¹²¹.

¹¹⁷ Βλ. Γεώργιος Γρίβας, *Αγών ΕΟΚΑ και ανταρτοπόλεμος*, σελ. 84-85.

¹¹⁸ Ο. π., σελ. 86-87.

¹¹⁹ Ελενίτσα Σεραφείμ – Λοϊζου, *Ο απελευθερωτικός αγώνας της Κύπρου, 1955-1959: όπως τον έζησε μια τομέαρχης*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Φιλοθέη, Λευκωσία, 1982, σελ. 304.

¹²⁰ Βλ. Γεώργιος Γρίβας, *Απομνημονεύματα αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, σελ. 129-130.

¹²¹ Ο. π., σελ. 65 (παραρτήματος).

ε) Ενιαίο Αρραγές Εθνικό Μέτωπο (ΕΑΕΜ): καθοδήγηση – πληροφόρηση του λαού μέσω φυλλαδίων. Κατά και μετά τις διακοινοτικές συγκρούσεις (1958), χρησιμοποιήθηκε στο πλαίσιο της διακοινοτικής βίας.

Η **ΑΝΕ** ήταν η νεολαία της ΕΟΚΑ, η οποία ήταν επιφορτισμένη κυρίως με τη διοργάνωση διαδηλώσεων και συλλαλητηρίων, την κυκλοφορία των φυλλαδίων της οργάνωσης, την αναγραφή συνθημάτων, την ανύψωση σημαίων, την έκδοση περιοδικών, την παρακολούθηση υπόπτων (προφανώς για προδοσία), την επισήμανση των κινήσεων του βρετανικού στρατού, την αναζήτηση πληροφοριών, την κατασκευή βομβών, την επίβλεψη εφαρμογής της ΠΑ, τη μετακίνηση στις ομάδες κρούσεως. Η ΑΝΕ ήταν και αυτή ένα μεγάλο σύνολο, το οποίο διέθετε δική του διάρθρωση, με ομάδες νεανίδων, μαθητών μέσης και δημοτικής εκπαίδευσης, εργαζόμενων νέων και αντίστοιχους υπευθύνους-ομαδάρχες.

Στις ομάδες στήριξης περιλαμβάνονταν, επίσης, **μικρότερα σύνολα**, όπως:

- i) Ομάδες απόκριψης ατόμων και υλικού: διατηρούσαν κρύπτες για τη φύλαξη του πολεμικού υλικού και κρησφύγετα για τη διαμονή των καταζητούμενων μελών.
- ii) Ομάδες μεταφοράς ατόμων και υλικού: μετέφεραν τα μέλη και το υλικό της οργάνωσης, με διάφορα μέσα, όπως αυτοκίνητα, ζώα (κυρίως γαϊδούρια), αλλά και ανθρώπους.
- iii) Ομάδες φρουρών: παρακολουθούσαν τις κινήσεις του βρετανικού στρατού και των δυνάμεων ασφαλείας και ενημέρωναν σχετικά την οργάνωση (κυρίως αγρότες, βοσκοί και αγροφύλακες, οι οποίοι είχαν μεγαλύτερα περιθώρια ελευθερίας κινήσεων).
- iv) Ομάδες τροφοδοτών: αναλάμβαναν την τροφοδοσία καταζητούμενων μελών που ήταν υποχρεωμένα να κρύβονται και ομάδων του βουνού που δεν είχαν πρόσβαση σε τρόφιμα και νερό.
- v) Ομάδες κατασκοπίας – πληροφοριών: παρακολουθούσαν υπόπτους και Βρετανούς, συλλέγοντας πληροφορίες τις οποίες μετέφεραν στην οργάνωση. Οι ομάδες αυτές είχαν, μάλιστα, εισχωρήσει στις κυβερνητικές υπηρεσίες και την αστυνομία, στρατολογώντας στην οργάνωση υπαλλήλους αυτών των υπηρεσιών, οι οποίοι πραγματοποιούσαν τηλεφωνικές υποκλοπές, παρακολουθούσαν την αλληλογραφία και τις κινήσεις του στρατού και ενημέρωναν αναλόγως (ιστός συλλογής πληροφοριών).

- vi) Ομάδες κατασκευής κρησφύγετων: κατασκεύαζαν κρύπτες για τη διαμονή των καταζητούμενων μελών και τη φύλαξη του πολεμικού υλικού (κυρίως οικοδόμοι).
- vii) Ομάδες εργαστηρίων κατασκευής υλικού: κατασκεύαζαν πολεμικό υλικό, όπως εκρηκτικές ύλες, χειροβομβίδες, νάρκες, πυροκροτητές, ωρολογιακούς μηχανισμούς, κανονάκια, όπλα.
- viii) Ομάδες ιατρικής περίθαλψης: αναλάμβαναν την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη των μελών της οργάνωσης και ειδικά των τραυματιών (κυρίως γιατροί και φαρμακοποιοί).
- ix) Ομάδες συνδέσμων: αναλάμβαναν τη διακίνηση της αλληλογραφίας και των μηνυμάτων, η οποία γινόταν δια χειρός.
- x) Ομάδες ΕΑΕΜ: οργάνωναν την άμυνα κατά των τ/κ επιθέσεων, αλλά και σχεδίαζαν χτυπήματα εναντίον της τ/κ κοινότητας¹²².
- xi) Γυναικείες ομάδες: κατασκόπευαν τους Βρετανούς, μετέφεραν υλικό και αλληλογραφία, διένειμαν φυλλάδια κ.α. Μάλιστα, σχηματίστηκαν και κάποιες ειδικές γυναικείες ομάδες, κρούσης και εκτελεστικού, οι οποίες ειδικεύτηκαν στη ρίψη χειροβομβίδων και το χειρισμό περιστρώφων και χρησιμοποιήθηκαν ως εφεδρείες¹²³.

Θα πρέπει να υπογραμμίσουμε, εδώ, ότι η ΕΣΕΑ, η πολιτική έκφραση της ΕΟΚΑ-Β, δεν ήταν ούτε τόσο καλά οργανωμένη όσο η ΠΕΚΑ, ούτε πολυπληθής¹²⁴. Πάντως, φαίνεται πως διέθετε και εκείνη επιτροπές ανά χωριό, οι οποίες, ωστόσο, πρέπει να είχαν πολύ πιο περιορισμένες δυνατότητες από τις αντίστοιχες επιτροπές της ΠΕΚΑ (π. χ. δεν ασκούσαν «δικαστική εξουσία» και περιορίζονταν κυρίως σε προπαγάνδα και πολιτική καθοδήγηση των γριβικών¹²⁵). Επίσης, η ΕΟΚΑ-Β δε φαίνεται να διέθετε νεολαία, τουλάχιστον όχι ανάλογη της ΑΝΕ σε οργάνωση και αριθμό μελών¹²⁶. Αυτές οι διαφορές

¹²² Βλ. Θάσος Σοφοκλέους, σελ. 191-198.

¹²³ Βλ. Ελενίτσα Σεραφείμ – Λοϊζου, σελ. 38.

¹²⁴ Τηλεγράφημα Popper (αμερικανική πρεσβεία στην Κύπρο) προς State Department, 1 Δεκεμβρίου 1972, FRUS, 1969-72, XXIX, Eastern Europe – Eastern Mediterranean, No. 418, σελ. 1034.

¹²⁵ Τηλεγράφημα Grant (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Kissinger (υπουργό εξωτερικών), 4 Μαρτίου 1974, DOS Telegrams, 1973-1974 Α, έγγραφο 375, σελ. 2-3.

¹²⁶ Υπήρχε, βέβαια, η λεγόμενη «Εθνική Νεολαία Διγενή», η οποία φαίνεται πως είχε διασυνδέσεις τόσο με την ΕΟΚΑ-Β όσο και με την ΕΦ. Ωστόσο, δεν είναι ξεκάθαρο, αν αυτή η «αντικυβερνητική οργάνωση» νέων συγκροτήθηκε πριν ή μετά το θάνατο του Γρίβα. Φαίνεται, πάντως, ότι η «Εθνική Νεολαία Διγενή» αντλούσε

στα πολιτικά όργανα των δύο οργανώσεων μας δημιουργούν ήδη μία πρώτη «υποψία» σχετικά με την περιορισμένη απήχηση της ΕΟΚΑ-Β στην ελληνοκυπριακή κοινότητα. Θα επανέλθουμε, όμως, εκτενέστερα στο θέμα της πολιτικής δράσης και της απήχησης των δύο οργανώσεων σε επόμενα κεφάλαια της εργασίας.

Ως προς το **συνωμοτικό**¹²⁷ **μηχανισμό** της ΕΟΚΑ (τον οποίο αντέγραψε η ΕΟΚΑ-Β σύμφωνα με μαρτυρίες των μελών της), αυτός εδραζόταν στην **αρχή της μυστικότητας**¹²⁸, και εξαρτιόταν κυρίως από τρία στοιχεία: α) την οργάνωση του δικτύου συνδέσμων, β) την οργάνωση εφεδρειών και γ) τις ακολουθούμενες μεθόδους.

Για τη λειτουργία του **δικτύου συνδέσμων** χρησιμοποιήθηκε μόνο έμψυχο υλικό, λόγω απουσίας άλλων μέσων (π. χ. ελικοπτέρου, ασυρμάτου), αλλά και εξαιτίας των κινδύνων που ενείχε η χρήση τέτοιων μέσων σε έναν τόσο περιορισμένο χώρο, όπως το νησί της Κύπρου¹²⁹. Οι σύνδεσμοι, όπως και οι τροφοδότες, δεν έρχονταν σε άμεση επαφή με τις ομάδες ούτε γνώριζαν τη θέση τους. Τα τρόφιμα και η αλληλογραφία παραδίδονταν σε ένα μόνο έμπιστο άτομο κάθε ομάδας, το οποίο επίσης δε γνώριζε τη θέση της. Η ομάδα παραλάμβανε με κάποιους άντρες της τα τρόφιμα και την αλληλογραφία, υπό διαφορετικές κάθε φορά συνθήκες. Έτσι, ακόμα κι αν κάποιος από τους συνδέσμους ή τους τροφοδότες συλλαμβανόταν, δε θα ήταν σε θέση να υποδείξει το κρησφύγετο της ομάδας¹³⁰. Επιπλέον, για το ενδεχόμενο εξουδετέρωσης του εν λειτουργία δικτύου συνδέσμων, υπήρχε πάντοτε σε ετοιμότητα εφεδρικό δίκτυο, ανεξάρτητο του προηγούμενου. Συχνά, μάλιστα, τα δύο δίκτυα εναλλάσσονταν μεταξύ τους, προκειμένου να παραπλανηθεί ο αντίπαλος¹³¹.

Παρομοίως, κάθε ομάδα, οποιασδήποτε κατηγορίας, διέθετε ετοιμοπόλεμες **εφεδρείες**, που μέχρι να χρειαστούν παρέμεναν ανενεργές, ώστε να μην επισημανθούν από τις αρχές. Το ίδιο συνέβαινε και με τους αναπληρωτές των τομεαρχών. Τα

τα μέλη της κυρίως από μαθητές της Μέσης Εκπαίδευσης, ιδίως της Στ' τάξης. Οι νέοι αυτοί εγγράφονταν στην οργάνωση, κατόπιν υπόσχεσης ότι θα επιλεγούν ως δόκιμοι αξιωματικοί, όταν καταταχθούν στην ΕΦ, για να εκπληρώσουν τη στρατιωτική τους θητεία: βλ. Νίκος Κρασιδιώτης, *Ανοχύρωτη πολιτεία: Κύπρος 1960-1974*, Τόμος Δεύτερος, σελ. 339.

¹²⁷ Νομικά, ως συνωμοσία ορίζεται «η μυστική "συμμαχία" μεταξύ δύο ή περισσότερων προσώπων που σχηματίζεται με σκοπό την τέλεση, μέσω κοινών προσπαθειών, κάποιας παράνομης ή εγκληματικής ενέργειας»: Daniel Pipes, *Conspiracy: How the Paranoid Style Flourishes and Where It Comes From*, Middle East Forum, Philadelphia, 1999, σελ. 20.

¹²⁸ Βλ. Γεώργιος Γρίβας, *Αγών ΕΟΚΑ και ανταρτοπόλεμος*, σελ. 20-21.

¹²⁹ Ο. π., σελ. 27.

¹³⁰ Ο. π., σελ. 78-79.

¹³¹ Ο. π., σελ. 28-29.

αναπληρωματικά και τα εν δράσει μέλη συνήθως δε γνωρίζονταν μεταξύ τους, ούτε έρχονταν σε επαφή για λόγους ασφαλείας και εχεμύθειας¹³².

Στις **μεθόδους** παραπλάνησης των αρχών περιλαμβάνονταν ανυπόγραφες προκηρύξεις προς δημιουργία εσφαλμένων εντυπώσεων, χρήση ψευδώνυμων, χρήση ιδιαίτερης γραφής του αρχηγού για κάθε τομέα, ώστε σε περίπτωση ανεύρεσης της μυστικής αλληλογραφίας, οι αρχές να μην είναι σε θέση να προσδιορίσουν τον αποστολέα κ.α.¹³³. Ειδικές μέθοδοι χρησιμοποιήθηκαν, επίσης, και για τη μεταφορά της αλληλογραφίας. Για παράδειγμα, πολλές φορές ένας σύνδεσμος καλούταν να μεταφέρει μία επιστολή, της οποίας δε γνώριζε ούτε το περιεχόμενο, ούτε την προέλευση, ούτε τον προορισμό¹³⁴. Στο ίδιο πλαίσιο, απαγορευόταν η ανταλλαγή – γνωστοποίηση πληροφοριών και διαταγών μεταξύ των μελών (εκτός αν υπήρχε σχετική διαταγή του αρχηγού), προκειμένου να περιοριστεί κατά το μέγιστο δυνατό η πιθανότητα διαρροής¹³⁵.

Εδώ μπορούμε, ακόμη, να εντάξουμε την **αρχή της μη παράδοσης** στον εχθρό¹³⁶. Εξάλλου, είναι γνωστό ότι τα μέλη των δύο οργανώσεων (ειδικά της ΕΟΚΑ) που συλλαμβάνονταν από τις δυνάμεις ασφαλείας, υφίσταντο σκληρές «μεθόδους ανάκρισης» προκειμένου να δώσουν στοιχεία, τα οποία θα διευκόλυναν τις αρχές στην εξάρθρωση των οργανώσεων¹³⁷.

Ολοκληρώνοντας τη διερεύνηση του οργανωτικού ιστού της ΕΟΚΑ σε σύγκριση με αυτόν της ΕΟΚΑ-Β, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι φαίνεται μεν η οργάνωση του 1971-1974 να δημιουργήθηκε με βάση το πρότυπο εκείνης του 1955-1959, ωστόσο, μεταξύ τους υπήρχαν αξιοσημείωτες διαφορές: πρώτον, ως προς την ηγεσία, αφού η ΕΟΚΑ-Β βρισκόταν υπό την απόλυτη πολιτική και στρατιωτική καθοδήγηση του Γρίβα, ενώ η ΕΟΚΑ ήταν, θεωρητικά έστω, υπό την πολιτική ηγεσία του Μακαρίου¹³⁸ και δεύτερον, ως προς τα πολιτικά όργανα, καθώς η ΕΟΚΑ-Β μάλλον δε διέθετε νεολαία και η ΕΣΕΑ ήταν σαφώς πιο περιορισμένη, οργανωτικά και αριθμητικά, από την ΠΕΚΑ.

¹³² Βλ. Γεώργιος Γρίβας, *Αγών ΕΟΚΑ και ανταρτοπόλεμος*, σελ. 45.

¹³³ Ο. π., σελ. 28.

¹³⁴ Ο. π., σελ. 29.

¹³⁵ Ο. π., σελ. 105.

¹³⁶ Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Γρηγόρη Αυξεντίου, ο οποίος προτίμησε να χάσει τη ζωή του παρά να εγκαταλείψει το κρησφύγετο του και να παραδοθεί: βλ. Ευάγγελος Αβέρωφ – Τσοσίτσας, σελ. 234-235.

¹³⁷ Δες τη μαρτυρία του φυλακισθέντος πρώην μέλους της ΕΟΚΑ, Πέτρου Στυλιανού, *Από την τραγική εποποιία των κεντρικών φυλακών: χρονικό από τον αγώνα της πενταετίας 1955-1959*, 1^η έκδοση, [χ. ο.], Λευκωσία, 1967.

¹³⁸ Ενδεικτική της «απρόθυμης» συμμόρφωσης του Γρίβα στις αποφάσεις του Μακαρίου και της ελληνικής κυβέρνησης ήταν η αντίδραση του στρατηγού στις συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου: βλ. Άγγελος Βλάχος, σελ. 252.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Στρατολόγηση

Έχοντας μελετήσει τα ιδεολογικά και οργανωτικά χαρακτηριστικά της ΕΟΚΑ και της ΕΟΚΑ-Β, στο παρόν κεφάλαιο θα εξετάσουμε τη στελέχωση των δύο οργανώσεων, δηλαδή το έμφυχο δυναμικό τους, την αριθμητική τους δύναμη, τους χώρους, τις μεθόδους, τα κριτήρια στρατολόγησης και την εκπαίδευση των μελών, θέματα σπουδαιότητας για την κατανόηση του μεγέθους και των δυνατοτήτων τους.

Όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, τόσο η ΕΟΚΑ όσο και η ΕΟΚΑ-Β ήταν, κατά κύριο λόγο, έργα του Γρίβα, κατά την προετοιμασία των οποίων είχε τη βοήθεια πολύ λίγων ανθρώπων. Σύμφωνα με τους πρωταγωνιστές των γεγονότων, αυτό ήταν μία προσωπική επιλογή του στρατηγού. Όντας «*αυταρχικός και με σκληρότατη πειθαρχία*» και διαπιστώνοντας την έλλειψη ικανών και έμπειρων στελεχών, προτίμησε, ως φαίνεται, να δημιουργήσει ένα ολιγάριθμο σχήμα, το οποίο θα ήταν σε θέση να ελέγχει απόλυτα. Πράγματι, οι μαρτυρίες και οι εκτιμήσεις συγκλίνουν στην άποψη ότι τα οργανωμένα μάχιμα μέλη της ΕΟΚΑ δεν ξεπέρασαν τα 300, ακόμα και κατά τα τελευταία στάδια δράσης της οργάνωσης¹³⁹. Ο αριθμός των μελών της ΕΟΚΑ-Β είναι πολύ δύσκολο να υπολογιστεί, έστω και κατά προσέγγιση, καθώς τα διαθέσιμα στοιχεία είναι πολύ λίγα. Οι αμερικανικές διπλωματικές υπηρεσίες εκτιμούσαν ότι, κατά τα πρώτα στάδια συγκρότησης της οργάνωσης (πρώτο εξάμηνο), η **αριθμητική δύναμη** της «*δεν ήταν μεγαλύτερη από μερικές εκατοντάδες άντρες*¹⁴⁰». Λίγο αργότερα, ένα χρόνο μετά την επιστροφή του Γρίβα στο νησί, ο στρατηγός φαίνεται πως κατάφερε να συγκεντρώσει περί τους 500-600 άντρες, εκ των οποίων, όμως, οι μάχιμοι ήταν αρκετά λιγότεροι¹⁴¹. Αυτό είχε σημαντικές επιπτώσεις στη δράση της οργάνωσης, καθώς περιόριζε σημαντικά τις δυνατότητες της, για παράδειγμα δεν της επέτρεπε να προχωρήσει αποτελεσματικά σε ένα απευθείας χτύπημα, ώστε να ανατρέψει το Μακάριο και την κυβέρνηση του¹⁴².

¹³⁹ Βλ. Ευάγγελος Αβέρωφ – Τσιτσάς, σελ. 223-225. Επίσης, βλ. Άγγελος Βλάχος, σελ. 90, 95-96.

¹⁴⁰ Πρακτικά συνεδρίασης της Ομάδας Ειδικών Δράσεων (Special Actions Group) της Ουάσινγκτον, 11 Φεβρουαρίου 1972, FRUS, 1969-72, XXIX, Eastern Europe – Eastern Mediterranean, έγγραφο 398, σελ. 977.

¹⁴¹ Τηλεγράφημα Popper (αμερικανική πρεσβεία στην Κύπρο) προς State Department, 16 Σεπτεμβρίου 1972, FRUS, 1969-72, XXIX, Eastern Europe – Eastern Mediterranean, έγγραφο 417, σελ. 1033.

¹⁴² Τηλεγράφημα Popper (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Rogers (υπουργό εξωτερικών), 16 Μαρτίου 1973, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 556, σελ. 2-3.

Η βασική διαφορά μεταξύ των δύο οργανώσεων, ως προς το έμφυχο δυναμικό τους, έγκειτο στην **κοινωνικοπολιτική σύνθεση** του. Η ΕΟΚΑ είχε απορρίψει τη συμμετοχή των κομμουνιστών στον αγώνα της, με τις πρώτες κιόλας προκηρύξεις της, πριν καλά-καλά εκδηλωθεί η δράση της οργάνωσης¹⁴³. Εξαιρουμένου, λοιπόν, ενός μεγάλου τμήματος της εργατικής τάξης, το οποίο καθοδηγούταν από το ΑΚΕΛ, η πρώτη ΕΟΚΑ είχε στις τάξεις της (με την ευρεία έννοια) κυρίως νέους, ποικίλης κοινωνικής προέλευσης¹⁴⁴. Όπως φαίνεται από τον παρακάτω ενδεικτικό πίνακα των κορυφαίων μορφών του αγώνα της οργάνωσης, ο μέσος όρος ηλικίας ήταν τα 24,5 χρόνια, οι περισσότεροι κατάγονταν από το νότιο τμήμα του νησιού και προέρχονταν από διαφορετικούς επαγγελματικούς χώρους.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΜΕΛΩΝ ΤΗΣ ΕΟΚΑ (1955-1959)¹⁴⁵

ΟΝΟΜΑ	ΗΛΙΚΙΑ	ΤΟΠΟΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ	ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ
Αυξεντίου Γρηγόρης	29	Λύση (Αμμοχώστου)	Στρατιωτικός
Γιάγκου Νικόλαος	24	Ζώδια (Λευκωσίας)	Γεωργός
Δημητρίου Ανδρέας	22	Άγιος Μάμας (Λεμεσού)	Υπάλληλος στον αγγλικό στρατό
Δράκος Μάριος	25	Λευκωσία	Λογιστής
Ζάκος Ανδρέας	25	Λεύκα (Λευκωσίας)	Εργάτης
Καραολής Μιχαήλ	23	Παλαιχώρι (Λευκωσίας)	Κυβερνητικός υπάλληλος
Κάρους Ανδρέας	32	Αυγόρου (Αμμοχώστου)	Αγρότης
Κουτσόφτας Μιχαήλ	22	Παλιομέτοχο (Λευκωσίας)	Εργάτης
Λένας Στυλιανός	25	Χανδριά (Λεμεσού)	Σιδηρουργός
Μάτσης Κυριάκος	32	Παλαιχώρι (Λευκωσίας)	Γεωπόνος
Μαυρομμάτης Στέλιος	24	Λάρνακας (Κερύνειας)	Γραφέας
Μιχαήλ Χαρίλαος	21	Γαληνή (Λευκωσίας)	Εργάτης
Μούσκος Χαράλαμπος	23	Παναγιά (Πάφου)	Τυπογράφος
Παλληκαριδής Ευαγόρας	19	Τσάδα (Πάφου)	Μαθητής
Παναγίδης Ανδρέας	22	Παλιομέτοχο (Λευκωσίας)	Εργάτης
Παντελή Μόδεστος	32	Λιοπέτρι (Αμμοχώστου)	Γεωργός
Παριδής Μιχαήλ	25	Αναφώτιδα (Λάρνακας)	Τραπεζικός υπάλληλος
Παπακυριακού Ηλίας	20	Λυθράγκωμη (Αμμοχώστου)	Μαθητής
Πατάτσος Ιάκωβος	22	Λευκωσία	Τυπογράφος
Πίττας Φώτης	23	Φρέναρος (Αμμοχώστου)	Δάσκαλος

Από την άλλη, η ΕΟΚΑ-Β, στρεφόμενη εναντίον του προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας και όσων υποστήριζαν την ανεξαρτησία, ει των πραγμάτων απέκλειε από τους

¹⁴³ Σε προκήρυξη που βρέθηκε επάνω στο Σωκράτη Λοϊζΐδη, στενό συνεργάτη του Γρίβα, κατά τη σύλληψη του τον Ιανουάριο του 1955 στην Πάφο (αποκάλυψη του πλοιαρίου «Άγιος Γεώργιος»), αναφερόταν ότι η στάση της οργάνωσης προς τα πολιτικά κόμματα ήταν ουδέτερη έναντι όλων, πλην των κομμουνιστών, που δεν ήταν αποδεκτοί: βλ. Ευάγγελος Αβέρωφ – Τσοτίτσας, σελ. 65-66.

¹⁴⁴ Βλ. Άγγελος Βλάχος, σελ. 96.

¹⁴⁵ <http://myweb.cytanet.com.cy/iaae5559/biographies.htm> (Κέντρο Έρευνας και Τεκμηρίωσης Συμβουλίου Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ)

κόλπους της ένα μεγάλο κομμάτι της ε/κ κοινότητας και έκανε αποδεικτούς μόνο γριβικούς και άλλους ενωτικούς. Μάλιστα, από τα στοιχεία που έχουμε στα χέρια μας μέχρι τώρα (τα οποία, όπως επισημάναμε και νωρίτερα, είναι πολύ λίγα) φαίνεται να προκύπτει ότι τα περισσότερα μέλη της ΕΟΚΑ-Β ήταν στρατιωτικοί, κυρίως εθνοφρουρίτες¹⁴⁶, προερχόμενοι από το νότιο τμήμα της Κύπρου¹⁴⁷. Αυτό, βέβαια, δε συνεπάγεται ότι η ΕΟΚΑ-Β ήταν μία ομοιογενής οργάνωση. Στους κόλπους της υπήρχαν διάφορες **κατηγορίες μελών**, όπως¹⁴⁸: α) κάποιιοι φανατικοί ενωτικοί, β) ένας σκληρός πυρήνας προσωπικών οπαδών του Γρίβα, γ) ένας μεγάλος αριθμός «μακαριακών διεισδύσεων», δ) ένα σώμα από υποστηρικτές του πρώην υπουργού εσωτερικών, Πολύκαρπου Γεωργιάτση. Από τους τελευταίους πολλοί ανήκαν στο Ενωτικό Κόμμα του Γλαύκου Κληρίδη και δε θα λάμβαναν μέρος σε μία απόπειρα ανατροπής της κυβέρνησης, χωρίς την έγκριση του κόμματός τους¹⁴⁹.

Αναφορικά με τους χώρους οι οποίοι συνέδραμαν στη στελέχωση των δύο ΕΟΚΑ, πριν ακόμα την ίδρυση της πρώτης ΕΟΚΑ υπήρχαν περιβάλλοντα στα οποία το αίτημα της ένωσης έβρισκε μεγάλη απήχηση που εκδηλωνόταν με διάφορους τρόπους, όπως η ανύψωση της ελληνικής σημαίας. Σύλλογοι, σωματεία και κατασκηνώσεις που ανέπτυσαν έντονη εθνικο-θρησκευτική δραστηριότητα αποτέλεσαν τα «φυτώρια» από τα οποία η ΕΟΚΑ άντλησε τα περισσότερα μέλη και στελέχη της¹⁵⁰. Τα πιο χαρακτηριστικά ήταν: Α) Οι

¹⁴⁶ Ο Σπύρος Παπαγεωργίου, υπό το ψευδώνυμο «Διονύσιος Καρδιανός», αναφέρει: «Ο Διγενής δεν διέθετεν επιτελείον, αλλ' ήσκει την διοίκησιν διά τοπικών υπευθύνων, των τομεαρχών της ΕΟΚΑ, οι οποίοι ήσαν κυρίως Κύπριοι αξιωματικοί, εν ενεργεία ή αποστρατεία, πλην του ταγματάρχου Γεωργίου Καρούσου, όστις κατήγετο εξ Ελλάδος»: Διονύσιος Καρδιανός, *Ο Αττίλας πλήττει την Κύπρον: το χρονικόν της τουρκικής εισβολής εις την Μεγαλόνησον*, 2^η έκδοση, Εκδόσεις Γ. Λαδιάς, Αθήνα, 1976, σελ. 18. «Στελέχωση από Ελληνοκύπριους λοχαγούς διέθετε, ενώ πολλές δεκάδες έφεδροι ανθυπολοχαγοί ήταν ήδη μνημένοι στην ΕΟΚΑ-Β»: βλ. Σπύρος Παπαγεωργίου, *Μακάριος: πορεία διά πυρός και σιδήρου*, σελ. 70. Επίσης, βλ. Νίκος Κρασιδιώτης, *Ανοχύρωτη πολιτεία: Κύπρος 1960-1974*, Τόμος Δεύτερος, σελ. 339.

¹⁴⁷ «Επί δύο μήνες ο Γρίβας δεν αποκάλυψε την παρουσία του στο νησί. Εκινείτο συνωμοτικά μεταξύ Λεμεσού και Λευκωσίας, και στρατολογήσε μαχητές για τις ένοπλες ομάδες του»: Ο. π., σελ. 146.

¹⁴⁸ Θα μπορούσε κανείς να υποθέσει ότι στην ΕΟΚΑ-Β περιλαμβάνονταν και κάποια φιλομοναρχικά στοιχεία, δεδομένων των φιλοβασιλικών πεποιθήσεων του Γρίβα. Μάλιστα, ο εξόριστος τότε βασιλιάς Κωνσταντίνος Β' είχε ισχυριστεί ότι διέθετε πληροφορίες πως ο Γρίβας ήταν εξοπλισμένος και οικονομικά καλυμμένος και έτοιμος να χτυπήσει κατά του Μακαρίου (Νοέμβριος 1972). Ωστόσο, είναι πολύ δύσκολο να εξακριβωθεί, εάν υπήρχε (και σε ποια έκταση) ανάμιξη του Κωνσταντίνου στην ΕΟΚΑ-Β: Τηλεγράφημα Porper (αμερικανική πρεσβεία στην Κύπρο) προς State Department, 1^η Δεκεμβρίου 1972, FRUS, 1969-72, XXIX, Eastern Europe – Eastern Mediterranean, έγγραφο 418, σελ. 1034-1035.

¹⁴⁹ Τηλεγράφημα Porper (αμερικανική πρεσβεία στην Κύπρο) προς State Department, 16 Σεπτεμβρίου 1972, FRUS, 1969-72, XXIX, Eastern Europe – Eastern Mediterranean, έγγραφο 417, σελ. 1033.

¹⁵⁰ Βλ. Ιωάννης Κασίνης, σελ. 40-41, 55, 89. Επίσης, βλ. Πέτρος Στυλιανού, σελ. 57.

οργανώσεις νεολαίας, για παράδειγμα οι Ορθόδοξες Χριστιανικές Ενώσεις Νέων (OXEN), με επικεφαλής τον ιερέα¹⁵¹ Παπασταύρο Παπαγαθαγγέλου, από τους πρώτους και σημαντικότερους στρατολόγους της ΕΟΚΑ¹⁵². Β) Οι χριστιανικές οργανώσεις, όπως οι θρησκευτικοί σύλλογοι (ΘΟΙ) και οι Χριστιανικές Μαθητικές Ομάδες (ΧΜΟ). Γ) Οι φιλοδεξιές συνδικαλιστικές οργανώσεις, π. χ. η Παναγροτική Ένωση Κύπρου (ΠΕΚ), υπό την ηγεσία του Ανδρέα Αζίνα, επίσης γνωστού στρατολόγου της ΕΟΚΑ και οι «Νέες Συντεχνίες» (Συνομοσπονδία Εργαζομένων Κύπρου – ΣΕΚ¹⁵³). Δ) Τα αθλητικά σωματεία, όπως η περιφερειακή αθλητική ομοσπονδία¹⁵⁴. Κάποιες από τις «δεξαμενές άντλησης» μελών της ΕΟΚΑ, π. χ. οι χριστιανικές οργανώσεις νέων, τροφοδότησαν και την ΕΟΚΑ-Β¹⁵⁵. Ωστόσο, η τελευταία δεν είχε καταφέρει να εισχωρήσει στην ε/κ νεολαία όπως η ΕΟΚΑ. Διέθετε, όμως, κάποιες άλλες πηγές έμφυχου υλικού, όπως πρώην μέλη της ΕΟΚΑ¹⁵⁶ και της διαλυθείσας παράνομης οργάνωσης «Εθνικό Μέτωπο», που έδρασε την περίοδο 1969-1970¹⁵⁷.

¹⁵¹ Οι ιερείς είχαν ξεχωριστή θέση στη διαδικασία στρατολόγησης της ΕΟΚΑ, καθώς ήταν οι κατεξοχήν στρατολόγοι της. Τα τελευταία χρόνια, μάλιστα, είχαν καταφθάσει από την Ελλάδα πολύ ιερείς, θεολόγοι και ιεροκήρυκες που ενίσχυαν την κυπριακή Εκκλησία στον εθναρχικό της ρόλο βοηθώντας στη «διαφώτιση» των νέων γενιών. Οι περισσότεροι ανήκαν στην αδελφότητα θεολόγων «Ζωή» (π. χ. ο ιεροκήρυκας Λουκάς Κοκολιός, ο αρχιμανδρίτης Ανάργυρος Σταματόπουλος και ο θεολόγος Δημήτρης Ρέβελας): βλ. Ιωάννης Κασίνης, σελ. 82.

¹⁵² Βλ. Μακάριος Δρουσιώτης, *ΕΟΚΑ: η σκοτεινή όψη*, σελ. 53. Επίσης, βλ. Ιωάννης Κασίνης, σελ. 69.

¹⁵³ Οι «Παλαιές Συντεχνίες» ελέγχονταν από το ΑΚΕΛ και ήταν πολυπληθέστερες: βλ. Άγγελος Βλάχος, σελ. 40.

¹⁵⁴ «Με την ίδρυση της περιφερειακής αθλητικής ομοσπονδίας, έγινε ευκολότερη η ανάπτυξη της παράνομης δραστηριότητας. Κάτω από την προστατευτική κάλυψη που παρείχαν οι εκδρομές, οι ποδοσφαιρικοί αγώνες, οι εθελοντικές κατασκηνώσεις, όλη η περιοχή άρχισε να προσφέρει έμφυχο υλικό στον αγώνα»: βλ. Πέτρος Στυλιανού, σελ. 59.

¹⁵⁵ Βλ. Νίκος Κρανιδιώτης, *Ανοχύρωτη πολιτεία: Κύπρος 1960-1974*, Τόμος Δεύτερος, σελ. 146.

¹⁵⁶ Τηλεγράφημα Porper (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Rogers (υπουργό εξωτερικών), 6 Απριλίου 1973, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 774, σελ. 2.

¹⁵⁷ Βλ. Παύλος Τζεργιάς, σελ. 667. Ο Παύλος Τζεργιάς χαρακτηρίζει το «Εθνικό Μέτωπο» ως «πρόδρομο» της ΕΟΚΑ-Β. Επρόκειτο για μία μυστική εθνικιστική οργάνωση, που φαίνεται πως είχε στενές διασυνδέσεις με το καθεστώς της Αθήνας και αποτελούταν κυρίως από οπαδούς του Γρίβα. Τα συνθήματα (προδοσία της ένωσης από το Μακάριο) και οι μέθοδοι του ήταν περίπου ίδια με αυτά της ΕΟΚΑ-Β. Η δράση του περιλάμβανε απόπειρες δολοφονίας κυβερνητικών στελεχών, βομβιστικές επιθέσεις κατά βρετανικών ιδιοκτησιών, απαγωγές κ.λπ. Επίσης, έκανε έντονη αντικομμουνιστική και αντικυβερνητική προπαγάνδα. Διαλύθηκε στα τέλη του 1970, μετά τη σύλληψη των μελών του «σπληνού του πυρήνα»: Για το «Εθνικό Μέτωπο» και τις διασυνδέσεις του με το στρατιωτικό καθεστώς των Αθηνών, βλ. Νίκος Κρανιδιώτης, *Ανοχύρωτη πολιτεία: Κύπρος 1960-1974*, Τόμος Δεύτερος, σελ. 557-563. Επίσης, βλ. Παύλος Τζεργιάς, σελ. 676-684.

Ο Γρίβας ήταν ιδιαίτερα προσεκτικός στη στρατολόγηση των μελών των οργανώσεων του. Τα **κριτήρια** βάσει των οποίων επέλεγε τα μέλη ήταν: α) η ικανότητα τους να παρέχουν αποτελεσματική δράση για τους σκοπούς της οργάνωσης, β) τα φρονήματα, γ) τα προσόντα, και δ) η εχεμύθεια τους¹⁵⁸. Η πιο συνηθισμένη **μέθοδος** στρατολόγησης στην ΕΟΚΑ ήταν οι «συστάσεις» που παρείχαν τα ενεργά μέλη της οργάνωσης. Αυτά πρότειναν άτομα που θεωρούσαν άξια εμπιστοσύνης και ικανά να λάβουν μέρος στον ένοπλο αγώνα, τα προσέγγιζαν και τα στρατολογούσαν στην οργάνωση¹⁵⁹. Στην ΕΟΚΑ-Β, η διαδικασία στρατολόγησης μπορούμε να υποθέσουμε πως ήταν πιο εύκολη, καθώς τα περισσότερα μέλη της οργάνωσης ήταν ήδη «δοκιμασμένα» από τη θητεία τους στην πρώτη ΕΟΚΑ και το Εθνικό Μέτωπο.

Ο στρατηγός ανέλαβε ο ίδιος την **εκπαίδευση** των μελών των δύο οργανώσεων του¹⁶⁰. Κατά την προετοιμασία της ΕΟΚΑ, στο έργο αυτό ο Γρίβας είχε τη βοήθεια κάποιων ελάχιστων ανθρώπων, όπως ο Νότης Πετροπουλέας (έφεδρος ανθυπολοχαγός του ελληνικού στρατού), που εκπαίδευσε στο σαμποτάζ τις πρώτες ομάδες ανταρτών της οργάνωσης¹⁶¹. Οι αντάρτικες ομάδες προετοιμάζονταν εντατικά για την ένοπλη δράση που θα αναλάμβαναν, με πεζοπορίες, ασκήσεις, δοκιμαστικές ανατινάξεις και μαθήματα για κατάληψη χώρου, συντριβή εστίας πυρός, δημιουργία φράγματος πυρός, λύσεις, συναρμολογήσεις και καμουφλάζ¹⁶². Δεδομένης της «προϋπηρεσίας» και της στρατιωτικής προέλευσης των περισσότερων, μπορούμε να ειπώσουμε ότι τα πρώην μέλη της ΕΟΚΑ και του Εθνικού Μετώπου που στρατολογήθηκαν στην ΕΟΚΑ-Β, ενδεχομένως δε χρειάστηκε να επανεκπαιδευτούν. Σε ό, τι αφορά τα νέα μέλη, αυτά φαίνεται πως «*εξασκοούνταν στη χρήση των όπλων σε απόμακρες μυστικές περιοχές*», του νησιού¹⁶³.

Κλείνοντας, παραθέτουμε ενδεικτικό πίνακα στελεχών και μελών της ΕΟΚΑ-Β, στον οποίο συνοψίζονται τα ευρήματα αυτού του κεφαλαίου σχετικά με την προέλευση και την επαγγελματική κατάσταση όσων συμμετείχαν ενεργά στη δράση της οργάνωσης ή την υποβοηθούσαν.

¹⁵⁸ <http://www.eoka-simae.com/orkoseoka.aspx> (Συμβούλιο Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ, «Μήσις και όρκος της ΕΟΚΑ»)

¹⁵⁹ Βλ. Ιωάννης Κασίνης, σελ. 70.

¹⁶⁰ Βλ. Ευάγγελος Αβέρωφ – Τσιτσάς, σελ. 224.

¹⁶¹ Βλ. Μακάριος Δρουσιώτης, *ΕΟΚΑ: η σκοτεινή όψη*, σελ. 63.

¹⁶² Βλ. Πέτρος Στυλιανού, σελ. 60-61.

¹⁶³ Βλ. Νίκος Κρανιδιώτης, *Ανοχύρωτη πολιτεία: Κύπρος 1960-1974*, Τόμος Δεύτερος, σελ. 146.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΜΕΛΩΝ ΤΗΣ ΕΟΚΑ-Β (1971-1974)¹⁶⁴

ΟΝΟΜΑ	ΘΕΣΗ	ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ	ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ
Αθηνής Ανδρέας		Εθνική Φρουρά	
Αντωνίου Φίλιππος			Δικηγόρος
Αυξεντίου Δημητράκης			
Βιντζηλαίος Βασίλης	Προϊστάμενος κλιμακίου ελληνικής ΚΥΠ στη Λευκωσία	Ελλάδα (Χούντα)	Στρατιωτικός
Γεναγρίτης Αντώνης			
Δημητρίου Παντελής			
Δρουσιώτης Γιάννης	Τομεάρχης Πάφου ¹⁶⁵	Πρώην μέλος ΕΟΚΑ	
Δρυμιώτης Στέλιος			
Ευσταθόπουλος Κωνσταντίνος	Σύμβουλος Γρίβα	Πρώην μέλος ΕΟΚΑ	Δικηγόρος
Ηλιάδης Σωκράτης	Χρηματοδότης	Πρώην μέλος ΕΟΚΑ	Έμπορος
Ιορδάνου Ιορδάνης		Εθνική Φρουρά	
Ιωαννίδης Κωνσταντίνος			Δημοσιογράφος
Ιωαννίδης Φίλιππος			Δικηγόρος
Κάκης Μάριος			
Καλογερόπουλος Μιχάλης	Διοικητής 203 ^{ου} Τάγματος Εφέδρων ¹⁶⁶	Εθνική Φρουρά	Στρατιωτικός
Καρούσος Γεώργιος	Υπαρχηγός	Ελλάδα	Στρατιωτικός
Κοϊνάς Ηρακλής			
Κουππής Κυριάκος			
Κωνσταντίνου Κίης	Τομεάρχης Αμμοχώστου ¹⁶⁷		
Μάρκου Ρηγίνος			
Μαστροκόλιας Κοσμάς	Σύμβουλος Σύνδεσμος Γρίβα στην Ελλάδα ¹⁶⁸	Πρώην μέλος ΕΟΚΑ	
Μηνάς Γαβριήλ			
Μήτσιγκας Κώστας			Μαθητής

¹⁶⁴ Εδώ θα πρέπει να επισημάνουμε τα εξής: Πρώτον, η έννοια του μέλους χρησιμοποιείται στην ευρεία της διάσταση, δηλαδή δεν αφορά μόνο τα μάχιμα μέλη της ΕΟΚΑ-Β, αλλά και τα άτομα εκείνα που την υπέθαλπαν ή την υποβοηθούσαν. Δεύτερον, όλοι οι αναγραφόμενοι στον πίνακα εμφανίζονται σαν φερόμενοι ως μέλη της ΕΟΚΑ-Β σε διάφορες από τις πηγές της εργασίας που αναφέρονται στη συνέχεια. Ωστόσο, κάποιοι από αυτούς έχουν αρνηθεί τη συμμετοχή τους στην οργάνωση. Γενικά για τον πίνακα, δες Μακάριος Δρουσιώτης, 1974, *το άγνωστο παρασκήνιο της τουρκικής εισβολής*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Αλφάδι, Λευκωσία, 2002, σελ. 210-211 & Ανδρέας Λοΐζου, «Το πραξικόπημα, οι πραξικοπηματίες και το δίκαιο», στο Γιώργος Τενεκίδης – Γιάννος Κρανιδιώτης, σελ. 507-510. Επίσης, βλ. Μακάριος Δρουσιώτης, *ΕΟΚΑ: η σκοτεινή όψη*, σελ. 61-62, 275 & Σπύρος Παπαγεωργίου, *Μακάριος: πορεία διά πυρός και σιδήρου*, σελ. 88, 93 & Διονύσιος Καρδιανός, σελ. 19-50, 122-129.

¹⁶⁵ Τηλεγράφημα Davies (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Kissinger (υπουργό εξωτερικών), 13 Αυγούστου 1974, DOS Telegrams, 1973-1974 B, έγγραφο 2328, σελ. 2.

¹⁶⁶ Μετά το πραξικόπημα κατά του Μακαρίου, μέλη της ΕΟΚΑ-Β συγκρότησαν τάγματα εφέδρων της ΕΦ: βλ. Μακάριος Δρουσιώτης, 1974, *το άγνωστο παρασκήνιο της τουρκικής εισβολής*, σελ. 86.

¹⁶⁷ Τηλεγράφημα Grant (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Kissinger (υπουργό εξωτερικών), 17 Ιουνίου 1974, DOS Telegrams, 1973-1974 B, έγγραφο 1154, σελ. 2.

¹⁶⁸ Τηλεγράφημα Grant (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Kissinger (υπουργό εξωτερικών), 4 Μαρτίου 1974, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 375, σελ. 2.

ΟΝΟΜΑ	ΘΕΣΗ	ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ	ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ
Μίτσιγιας Γεώργιος			
Μπόγιας Χρυσόστομος			
Νεοιλέους Ανδρέας			Δικηγόρος
Νικολάου Κλαύδιος			
Παμπόρης Παναγιώτης			
Παναγής Χαράλαμπος		Εθνική Φρουρά	
Παναγιώτου Κώστας			
Παπαγαθαγγέλου Παπασταύρος		Πρώην μέλος ΕΟΚΑ	Ιερέας
Παπαδάκης Παύλος	Σύνδεσμος ΕΟΚΑ-Β με Ιωαννίδη ¹⁶⁹	Εθνική Φρουρά	Στρατιωτικός
Παπαδόπουλος Λευτέρης	Τομεάρχης Λεμεσού		
Παπαϊωάννου Ιωάννης		Εθνική Φρουρά	
Παπαπέτρου Ανδρέας		Εθνική Φρουρά	Στρατιωτικός
Παπάσταυρος Κυριάκος			Καθηγητής
Παπασταύρος Λάκης			
Παπαφίλιππου Λουκής			
Παρισσινός Ανδρέας			
Πιερίδης Δώρος			
Πολυκάρπου Νίκος		Εθνική Φρουρά	Στρατιωτικός
Ποταμιάνος Ανδρέας	Χρηματοδότης Σύνδεσμος Γρίβα με Ιωαννίδη ¹⁷⁰		Εφοπλιστής
Ποταμίτης Σοφοκλής		Πρώην μέλος ΕΟΚΑ	
Πουργουρίδης Πανίκος		Εθνική Φρουρά	Στρατιωτικός
Ράφτης Γεώργιος		Πρώην μέλος ΕΟΚΑ	
Σαββίδης Μάκης			
Σκλαβενίτης Αθανάσιος	Αρχηγός μετά το πραξικόπημα κατά του Μακαρίου	Ελλάδα (Χούντα)	Στρατιωτικός
Σολωμής Χρίστος			
Σπουργίτης Δημήτριος			
Σταύρου Λουκάς			
Σταύρου Σταύρος	Τομεάρχης Λεμεσού	Πρώην μέλος ΕΟΚΑ Εθνική Φρουρά	Στρατιωτικός
Στυλιανού Στέλιος			Δικηγόρος
Τσαγκάρης Παναγιώτης		Εθνική Φρουρά	
Τσολάκης Αντώνης		Εθνική Φρουρά	
Χαραλαμπίδης Χαράλαμπος		Εθνική Φρουρά	Στρατιωτικός
Χατζηγεωργίου Άρης	Τομεάρχης Λευκωσίας ¹⁷¹		
Χατζηχαράλαμπος		Εθνική Φρουρά	Στρατιωτικός
Χαχολιάδης			
Χριστοδουλίδης Κροίσος	Τομεάρχης Λευκωσίας		Στρατιωτικός

¹⁶⁹ Τηλεγράφημα Davies (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Kissinger (υπουργό εξωτερικών), 12 Ιουλίου 1974, DOS Telegrams, 1973-1974 B, έγγραφο 1333, σελ. 2.

¹⁷⁰ Τηλεγράφημα Tasca (αμερικανική πρεσβεία στην Αθήνα) προς αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία, 7 Μαρτίου 1974, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 1375, σελ. 2.

¹⁷¹ Τηλεγράφημα Davies (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Kissinger (υπουργό εξωτερικών), 13 Αυγούστου 1974, DOS Telegrams, 1973-1974 B, έγγραφο 2328, σελ. 2.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Τεχνική υποδομή

Μετά τη διερεύνηση του έμφυχου δυναμικού της ΕΟΚΑ-Β, και έχοντας επισημάνει τις δυνατότητες και τις αδυναμίες του συγκριτικά με αυτό της πρώτης ΕΟΚΑ, θα περάσουμε τώρα στη μελέτη της υλικοτεχνικής υποδομής της οργάνωσης και θα επιχειρήσουμε να δούμε ποια τεχνικά μέσα διέθετε η ΕΟΚΑ-Β για την επίτευξη των στόχων της, ποιοι της τα παρείχαν, ποια προβλήματα αντιμετώπιζε ως προς την εξασφάλιση τους και τι αντίκτυπο είχαν αυτά στη δράση της, πάντα σε σύγκριση με την περίπτωση της πρώτης ΕΟΚΑ.

Ξεινώντας από τον **εξοπλισμό** (όπλα, πυρομαχικά, κ.λπ.), που ήταν από τις πρώτες έγνοιες του Γρίβα μετά την επιστροφή του στην Κύπρο, παρατηρούμε ότι η ΕΟΚΑ-Β αντιμετώπισε σοβαρά προβλήματα ως προς την εύρεση πολεμικού υλικού, δεδομένου πάντα του στόχου της ανατροπής της κυπριακής κυβέρνησης και της επιδίωξης της ένωσης, η οποία, αν γινόταν πραξικοπηματικά, ήταν σχεδόν βέβαιο ότι θα έφερνε την οργάνωση (αλλά και όλη την ε/κ κοινότητα) αντιμέτωπη με τον τουρκικό στρατό. Κατά τα πρώτα στάδια οργάνωσης της, η ΕΟΚΑ-Β φαίνεται ότι στηρίχθηκε κυρίως σε διαρπαγές από τις αποθήκες της ΕΦ και από αστυνομικούς σταθμούς. Παλιά υλικά επισκευάστηκαν, ώστε να μπορέσουν να ξαναχρησιμοποιηθούν, αλλά τα προβλήματα παρέμεναν, περιορίζοντας αναγκαστικά τις δυνατότητες δράσης και επίτευξης των στόχων της οργάνωσης. Περί τα μέσα του 1972, ο αριθμός των όπλων που κατείχε η ΕΟΚΑ-Β δεν ξεπερνούσε τα 1.000 περίπου¹⁷². Συνεπώς, υπήρχε ανάγκη εξεύρεσης σταθερών προμηθευτών, η οποία φαίνεται πως καλύφθηκε, αν λάβουμε υπόψη την έντονη δραστηριότητα που ανέπτυξε η οργάνωση από τα τέλη της ίδιας χρονιάς. Το ερώτημα είναι, ποιοι ήταν αυτοί οι προμηθευτές.

Οι πληροφορίες που διέθεταν οι αμερικανικές διπλωματικές υπηρεσίες εκείνης της περιόδου ως προς αυτό το ζήτημα ήταν αρκετά συγκεχυμένες και «περιεργες». Σύμφωνα, λοιπόν, με τα αμερικανικά αρχεία, το διάστημα που ακολούθησε μετά την αποτυχημένη προσέγγιση Γρίβα – Μακαρίου (Μάιος-τέλη 1972), κατά το οποίο ο πρώτος επιδόθηκε σε εντατικές οργανωτικές προετοιμασίες, προκειμένου να εξαπολύσει την ΕΟΚΑ-Β εναντίον του δευτέρου, στην Κύπρο έφτασε μία μεγάλη ποσότητα οπλισμού (Σεπτέμβριος 1972), η οποία προερχόταν από το Λίβανο¹⁷³. Τις διαπραγματεύσεις φέρεται να είχε κάνει μυστικά ο

¹⁷² Βλ. Σπύρος Παπαγεωργίου, *Μακάριος: πορεία διά πυρός και σιδήρου*, σελ. 146-147.

¹⁷³ Η περιοχή της Βηρυτού ήταν γνωστή τότε για το λαθρεμπόριο όπλων.

ίδιος ο Γρίβας, άγνωστο με ποιους¹⁷⁴ από τη γειτονική αραβική χώρα. Οι ίδιες πληροφορίες, πηγή των οποίων ήταν η κυπριακή κυβέρνηση, ανέφεραν ότι η παραγγελία είχε κοστίσει 180.000 κυπριακές λίρες (468.000 δολάρια) και περιλάμβανε 500 αυτόματα, μεταξύ των οποίων βαριά πολυβόλα και μπαζούκιας, πιθανότατα σοβιετικής κατασκευής (τύπου «Καλάσνικοφ»), τα οποία έφτασαν στην Κύπρο με τρία καΐκια, προσαράσσοντας στη νότια ακτή του νησιού (περιοχή Ξυλοφάγου¹⁷⁵). Μετά το θάνατο του Γρίβα (Φεβρουάριος 1974), τα αμερικανικά τηλεγραφήματα, μεταφέροντας πληροφορίες της ελληνικής δικτατορικής κυβέρνησης αυτή τη φορά, χωρίς, όμως, να τις επιβεβαιώνουν, ανέφεραν ότι το Ισραήλ προμήθευε με όπλα και λοιπό εξοπλισμό την ΕΟΚΑ-B¹⁷⁶, ενώ τα αραβικά κράτη το Μακάριο¹⁷⁷. Αυτές οι πληροφορίες, αν υποθέσουμε ότι έχουν κάποια εγκυρότητα, δημιουργούν ερωτηματικά ως προς το ρόλο του αραβοϊσραηλινού παράγοντα (και της σχετικής διένεξης) στη δράση της ΕΟΚΑ-B.

Επιπλέον, λίγους μήνες πριν το πραξικόπημα κατά του Μακαρίου (αρχές Απριλίου 1974), η αμερικανική πρεσβεία στην Αθήνα ενημέρωνε το State Department ότι η πρώτη αποστολή πυρομαχικών και χρημάτων από την ελληνική δικτατορική κυβέρνηση προς την ΕΟΚΑ-B ήταν γεγονός. Το ίδιο τηλεγράφημα ανέφερε ότι την αποστολή είχε αναλάβει ο Κοσμάς Μαστρογιόλιας, που εμφανιζόταν ως συνεργάτης του Καρούσου¹⁷⁸, έπειτα από εντολή του ίδιου του Ιωαννίδη¹⁷⁹.

¹⁷⁴ Στην Κύπρο επικρατούσε φημολογία ότι οι αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες προμήθευαν με εξοπλισμό την ΕΟΚΑ-B μέσω των αντίστοιχων ισραηλινών υπηρεσιών, χωρίς, ωστόσο, να έχει αποδειχθεί κάτι τέτοιο.

¹⁷⁵ Τηλεγράφημα Popper (αμερικανική πρεσβεία στην Κύπρο) προς State Department, 16 Σεπτεμβρίου 1972, FRUS, 1969-72, XXIX, Eastern Europe – Eastern Mediterranean, έγγραφο 417, σελ. 1032.

¹⁷⁶ Οι επαφές της ΕΟΚΑ-B με τις ισραηλινές υπηρεσίες πρέπει να είχαν ξεκινήσει πριν ακόμα το θάνατο του αρχηγού της, σύμφωνα με όσα αναφέρει ο στενός του συνεργάτης, Σπύρος Παπαγεωργίου: «Πάντως το σίγουρο είναι, ότι ηγετικό στέλεχος του Γρίβα βρισκόταν, το καλοκαίρι του 1973 σε επαφή με ισραηλινές υπηρεσίες για την εξασφάλιση όπλων. Οι Ισραηλινοί φάνηκαν πρόθυμοι να δώσουν κάθε τι στην ΕΟΚΑ-B. Μόνο που έθεταν έναν όρο: Να δίνει η ΕΟΚΑ-B πληροφορίες στο Ισραήλ για τις δραστηριότητες των Παλαιστινίων στην Κύπρο και για τις διάφορες κινήσεις του Αουσαρίδη και των ανθρώπων του. Οι Εβραίοι ήθελαν και το είχαν πει, να κάνουν αιφνιδιαστικές επιθέσεις με ελικόπτερα στην Κύπρο για να χτυπούν τους Παλαιστινίους που έλεγαν ότι εκπαιδευε ο Αουσαρίδης. Τελικά το σχέδιο προμήθειας όπλων στην ΕΟΚΑ-B από το Ισραήλ δεν πραγματοποιήθηκε, γιατί ο Γρίβας δε δέχτηκε τους όρους»: βλ. Σπύρος Παπαγεωργίου, *Μακάριος: πορεία διά πυρός και σιδήρου*, σελ. 147-148. Αν δεχτούμε ως αληθή τα λεγόμενα του συγγραφέα, τότε ενδέχεται μετά το θάνατο του Γρίβα και την εξαναγκαστική αποχώρηση του Καρούσου, οι νέες ηγέτες της οργάνωσης να ήρθαν σε συμφωνία με τους Ισραηλινούς.

¹⁷⁷ Τηλεγράφημα Casey (State Department) προς αμερικανική πρεσβεία στην Αθήνα, 28 Φεβρουαρίου 1974, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 40128, σελ. 1-2.

¹⁷⁸ Ωστόσο, γνωρίζουμε ότι ο Καρούσος είχε ήδη φύγει από το νησί από το Μάρτιο του 1974, με προορισμό τη Ρόδο, όπου συνελήφθη από την ΕΣΑ (Ελληνική Στρατιωτική Αστυνομία) και μεταφέρθηκε στην Αθήνα:

Διασαφηνίζοντας και συνοψίζοντας τα παραπάνω, θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι **πηγές** από τις οποίες η ΕΟΚΑ-Β αντλούσε πολεμικό υλικό φαίνεται να ήταν τρεις κυρίως: 1) Οι διαρπαγές μεγάλων ποσοτήτων οπλισμού και άλλων εφοδίων από τις αποθήκες της ΕΦ¹⁸⁰ και από αστυνομικούς σταθμούς, οι οποίες συνεχίστηκαν σε όλη τη διάρκεια δράσης της οργάνωσης. 2) Οι αποστολές εξοπλισμού που λάμβανε από το καθεστώς Ιωαννίδη (πιθανότατα και πριν το θάνατο του Γρίβα¹⁸¹). 3) Κάποια πηγή εκτός Κύπρου και Ελλάδας, η οποία παραμένει άγνωστη.

Δυσκολίες, όμως, αντιμετώπισε και η πρώτη ΕΟΚΑ ως προς την εξασφάλιση του στρατιωτικού της υλικού. Τόσο ο Μακάριος όσο και η ελληνική κυβέρνηση Παπάγου είχαν σοβαρές διαφωνίες με το Γρίβα σχετικά με το είδος και την ποσότητα του οπλισμού που θα αποστελλόταν στην Κύπρο. Έτσι, η πρώτη αποστολή που έφτασε στο νησί από την Αθήνα για την ΕΟΚΑ, προερχόταν από τη «Χ¹⁸²». Ο Γρίβας, στα απομνημονεύματά του, ισχυριζόταν ότι με αυτά τα όπλα¹⁸³ ξεκίνησε τον ένοπλο αγώνα και τον συνέχισε επί ένα

Marion Sarafis – Martin Eve, *Background to Contemporary Greece*, Rowman & Littlefield, Λονδίνο, 1990, σελ. 303.

¹⁷⁹ Σύμφωνα με τις ίδιες πληροφορίες, ο Ιωαννίδης είχε ζητήσει ως αντάλλαγμα από την ΕΟΚΑ-Β: α) να κατευθύνει Κύπριους φοιτητές προς την Ελλάδα, προκειμένου να υποστηρίξουν το καθεστώς του στα προβλήματα που αντιμετώπιζε με τους Έλληνες φοιτητές μετά τα γεγονότα του Πολυτεχνείου, β) να διορίσει ο ίδιος το «διοικητικό συμβούλιο» της ΕΟΚΑ-Β και τον αρχηγό της: Τηλεγράφημα Brandin (αμερικανική πρεσβεία στην Αθήνα) προς Kissinger (υπουργό εξωτερικών), 4 Απριλίου 1974, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 2027, σελ. 1-2.

¹⁸⁰ Στις διαρπαγές των όπλων από τα οπλοστάσια της ΕΦ, η ΕΟΚΑ-Β είχε, ως φαίνεται, τη βοήθεια, ή τουλάχιστον την κάλυψη, εθνοφρουριτών, οι οποίοι ήταν παράλληλα και μέλη της, όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο: Υπόμνημα από το διευθυντή του Γραφείου Έρευνας και Πληροφοριών (Hyland) προς τον υπουργό εξωτερικών Kissinger, *The Cyprus crisis up to July 15*, 10 Σεπτεμβρίου 1974, FRUS, 1973-76, XXX, Greece – Cyprus – Turkey, έγγραφο 148, σελ. 489.

¹⁸¹ Βλ. Νίκος Κρασιδιάτης, *Ανοχύρωτη πολιτεία: Κύπρος 1960-1974*, Τόμος Δεύτερος, σελ. 145-146.

¹⁸² Ο Μακάριος Δρουσιώτης υποστηρίζει ότι την ευθύνη της αποστολής είχε αναλάβει μία μικρή ομάδα πρώην χιτών, αποτελούμενη από τους αδερφούς Ευσταθόπουλους (Μιχάλης και Κωνσταντίνος), το Ζαφείρη Βάλβη, το Γεώργιο Γαζουλέα και τον Κοσμά Μαστροκόλια: βλ. Μακάριος Δρουσιώτης, *ΕΟΚΑ: η σκοτεινή όψη*, σελ. 56. Σύμφωνα με το Γρίβα αγοράστηκαν, επίσης, μία μικρή ποσότητα όπλων από ιδιώτες, τους οποίους δεν κατονόμασε. Κατά τα λεγόμενα του Δρουσιώτη, πρέπει να αναφέρεται στον Έλληνα βιομήχανο, Αθανάσιο Μποδοσάκη, στο καλυκοποιείο του οποίου ο δημοσιογράφος ισχυρίζεται πως είχε κατασκευαστεί το φορτίο που μετέφερε στην Κύπρο το «Άγιος Γεώργιος». Υποστηρίζει, μάλιστα, ότι ο Μποδοσάκης συνέχισε να τροφοδοτεί με εκρηκτικά την ΕΟΚΑ κατά τη διάρκεια του ένοπλου αγώνα της: Ο. π., σελ. 72.

¹⁸³ Επρόκειτο για αγγλικά οπλοπολυβόλα Μπρεν, ιταλικά Μπρέντα, αυτόματα Τόμιγκαν, Στεν και Στάγερ, τουφέκια, περιστροφα, φυσίγγια, χειροβομβίδες και εκρηκτικές ύλες. Τα όπλα ήταν μόλις 83 συνολικά, οι χειροβομβίδες 290 και τα εκρηκτικά 20 κιλά. Με αυτές τις ποσότητες μόνο φαίνεται εξαιρετικά δύσκολο να

χρόνο, οπότε «επετεύχθη μικρά ενίσχυσις» του¹⁸⁴. Αυτή πιθανότατα προερχόταν από την Αθήνα¹⁸⁵ και ειδικότερα από τον ελληνικό στρατό, με την κάλυψη της ελληνικής κυβέρνησης. Με τη μυστική βοήθεια της τελευταίας (ιδίως του τότε υπουργού εξωτερικών Ευάγγελου Αβέρωφ – «Ισαάκιος») έγιναν κάποιες παραγγελίες στο εξωτερικό, συγκεκριμένα στην Ιταλία. Στην Κύπρο, «μνημένοι» Ε/κ τελωνειακοί αναλάμβαναν την παραλαβή του υλικού, το οποίο ήταν καμουφλαρισμένο με διάφορους ευφάνταστους τρόπους, και την άμεση μεταφορά του στα κρησφύγετα της ΕΟΚΑ¹⁸⁶.

Η οργάνωση του 1955-1959 χρησιμοποίησε παρόμοιες μεθόδους εξεύρεσης πολεμοφοδίων με εκείνη του 1971-1974, όπως επιδρομές εναντίον αστυνομικών σταθμών, βρετανικών στρατιωτικών αποθηκών και μεταλλείων (δυναμίτιδα και εκρηκτικά). Επιπρόσθετα, η ΕΟΚΑ είχε συγκροτήσει μία μικρή ομάδα από ειδικούς επιστήμονες, οι οποίοι είχαν αναλάβει την κατασκευή ενός μέρους του υλικού, π. χ. των εκρηκτικών μηχανισμών¹⁸⁷. Μία «πρωτότυπη» μέθοδος της ΕΟΚΑ για την εξεύρεση οπλισμού ήταν ο ταυτόχρονος, σε όλο το νησί, οικιοθελής και μη, αφοπλισμός των Ε/κ από κυνηγετικά όπλα. Η «έφοδος» αυτή απέφερε στην οργάνωση περί τα 330¹⁸⁸ κυνηγετικά όπλα (από 20.000 που υπήρχαν σε χέρια ιδιωτών¹⁸⁹).

Σε ό, τι αφορά τους **χρηματοοικονομικούς πόρους** των δύο οργανώσεων, οι οποίοι ήταν ζωτικής σημασίας για τη συντήρησή τους, τα αμερικανικά αρχεία αναφέρουν ότι η ΕΟΚΑ-Β είχε λάβει συνολικά 60.000 κυπριακές λίρες (156.000 δολάρια) από δύο εκ των τριών μητροπολιτών που προκάλεσαν το εγκλημαστικό ζήτημα¹⁹⁰ (για το οποίο θα κάνουμε λόγο σε επόμενο κεφάλαιο) και μία πολύ μεγάλη προσωπική συνεισφορά από έναν Έλληνα

κατάφερε να συντηρήσει ο Γρίβας τον αγώνα επί ένα χρόνο, όπως ισχυριζόταν, ειδικά αν λάβει κανείς υπόψη τα μέσα που διέθετε ο αντίπαλος.

¹⁸⁴ Βλ. Γεώργιος Γρίβας, *Απομνημονεύματα αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, σελ. 20, 23.

¹⁸⁵ Το 1956, εγκαταστάθηκε στην Αθήνα ο έμπιστος συνεργάτης του Γρίβα, Ανδρέας Αζίνας, ο οποίος ανέλαβε την ευθύνη των αποστολών όπλων και πολεμοφοδίων στην ΕΟΚΑ.

¹⁸⁶ Βλ. Ευάγγελος Αβέρωφ – Τσιτσάς, σελ. 225-230.

¹⁸⁷ Εργαστήρια κατασκευής βομβών και ναρκών είχαν στηθεί σε σπίτια μελών της ΕΟΚΑ (π. χ. στην κατοικία του Νικόλαου Γιάννου): βλ. Ιωάννης Κασίνης, σελ. 574. Επίσης, βλ. Robert Holland, σελ. 535 & Γεώργιος Γρίβας, *Απομνημονεύματα αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, σελ. 223-224.

¹⁸⁸ Άλλες πηγές αναφέρουν ότι το σύνολο των όπλων που συγκεντρώθηκαν ήταν 800.

¹⁸⁹ Βλ. Ιωάννης Κασίνης, σελ. 125-129.

¹⁹⁰ 50.000 κυπριακές λίρες (130.000 δολάρια) από το μητροπολίτη Κερύνειας, 10.000 λίρες (26.000 δολάρια) από το μητροπολίτη Κιτίου.

μεγαλοεφοπλιστή¹⁹¹, πιθανότατα τον Ανδρέα Ποταμιάνο¹⁹². Οι ίδιες πηγές αναφέρουν, επίσης, ότι ο Σωκράτης Ηλιάδης, Ε/κ επιχειρηματίας, ήταν ένας από τους χρηματοδότες της ΕΟΚΑ-Β¹⁹³. Ωστόσο, μαρτυρίες¹⁹⁴ και εκτιμήσεις συγκλίνουν στην άποψη ότι η σημαντικότερη πηγή χρηματοδότησης της ΕΟΚΑ-Β βρισκόταν στην Αθήνα και ήταν, κατά πάσα πιθανότητα, η ομάδα Ιωαννίδη, η οποία ανέλαβε την εξουσία με το αντι-πραξικόπημα του αρχηγού της ΕΣΑ, το Νοέμβριο του 1973. Τα υπάρχοντα στοιχεία οδηγούν στο συμπέρασμα ότι υπήρχαν δύο ομάδες συνδέσμων υπεύθυνες για τη χρηματοδότηση της οργάνωσης, μία στην Αθήνα και μία στην Κύπρο. Στο γκρουπ της Αθήνας εντάσσονταν οι Κοσμάς Μαστροκόλιας και Ανδρέας Ποταμιάνος. Η ομάδα της Κύπρου αποτελούταν από τους Σωκράτη Ηλιάδη και Παύλο Παπαδάκη (επιτελάρχη της ΕΦ¹⁹⁵). Το γκρουπ της Αθήνας έστελνε χρήματα και οπλισμό στο αντίστοιχο της Κύπρου, το οποίο τα διοχέτευε στην οργάνωση. Βάσει των θέσεων και των ιδιοτήτων τους, μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι Ποταμιάνος – Ηλιάδης αναλάμβαναν κυρίως αποστολές χρημάτων, ενώ οι Μαστροκόλιας – Παπαδάκης αποστολές οπλισμού¹⁹⁶. Ένα σημαντικό ερώτημα που ανακύπτει, βέβαια, εδώ είναι, από πού αντλούσε τα χρήματα που έστελνε στην Κύπρο το ίδιο το καθεστώς Ιωαννίδη, ποιος ήταν, δηλαδή, ο δικός του χρηματοδότης¹⁹⁷.

¹⁹¹ Τηλεγράφημα Popper (αμερικανική πρεσβεία στην Κύπρο) προς State Department, 16 Σεπτεμβρίου 1972, FRUS, 1969-72, XXIX, Eastern Europe – Eastern Mediterranean, έγγραφο 417, σελ. 1033.

¹⁹² Τηλεγράφημα Grant (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Kissinger (υπουργό εξωτερικών), 4 Μαρτίου 1974, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 375, σελ. 2. Εδώ πρέπει να σημειώσουμε ότι ο Ποταμιάνος αρνήθηκε πως χρηματοδοτούσε την οργάνωση: Τηλεγράφημα Brandin (αμερικανική πρεσβεία στην Αθήνα) προς Kissinger (υπουργό εξωτερικών), 9 Απριλίου 1974, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 2173, σελ. 1.

¹⁹³ Τηλεγράφημα McCloskey (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Rogers (υπουργό εξωτερικών), 30 Ιουλίου 1973, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 1652, σελ. 2.

¹⁹⁴ Ο Σπύρος Παπαγεωργίου απορρίπτει ως ενδεχόμενο τα χρήματα που στέλνονταν στην ΕΟΚΑ-Β να προέρχονταν εξ ολοκλήρου από ιδιώτες (π. χ. από προσφορές, «εράνους τιμής» κ.λπ.), καθώς το βάρος των εξόδων ήταν τέτοιο, ώστε «ήταν αδύνατο να καλυφθεί από οποιοδήποτε ιδιωτικό βάλαντιο», όπως αναφέρει: βλ. Σπύρος Παπαγεωργίου, *Μαζάριος: πορεία διά πυρός και σιδήρου*, σελ. 148.

¹⁹⁵ Σύμφωνα με τα αμερικανικά αρχεία, είναι πολύ πιθανό, η ΕΦ, η οποία διοικούταν από Έλληνες φιλοχουντικούς αξιωματικούς, όπως ο Παπαδάκης, να προμήθευε με όπλα την ΕΟΚΑ-Β: Τηλεγράφημα Davies (αμερικανική πρεσβεία στην Κύπρο) προς State Department, 9 Ιουλίου 1974, FRUS, 1973-76, XXX, Greece – Cyprus – Turkey, έγγραφο 78, σελ. 274.

¹⁹⁶ Βλ. Παύλος Τζεοριμάς, σελ. 700. Επίσης, βλ. Νίκος Κρασιδιώτης, *Ανοχύρωτη πολιτεία: Κύπρος 1960-1974*, Τόμος Δεύτερος, σελ. 327.

¹⁹⁷ Ο Μαζάριος Δρουσιώτης ισχυρίζεται ότι η CIA ήταν αυτή που χρηματοδοτούσε την ελληνική δικτατορική κυβέρνηση, και κατ' επέκταση την ΕΟΚΑ-Β, μέσω του Ελληνοαμερικάνου επιχειρηματία, Τομ Πάπας: βλ.

Στην περίπτωση της ΕΟΚΑ, η εικόνα που έχουμε ως προς τη χρηματοδότηση της οργάνωσης είναι αρκετά πιο ξεκάθαρη. Οι πηγές από τις οποίες η ΕΟΚΑ αντλούσε τους χρηματοοικονομικούς της πόρους φαίνεται πως ήταν τρεις κυρίως: Α) Η Εθναρχία – Εκκλησία, η οποία, όπως ήδη αναφέραμε, ήταν από τις μεγαλύτερες οικονομικές δυνάμεις στο νησί. Για παράδειγμα, ένα μεγάλο μέρος της χρηματοδότησης της ΕΟΚΑ προερχόταν από τη Μονή Κύνικου μέσω μηνιαίων εισφορών του ηγουμένου της Μονής¹⁹⁸. Β) Η ελληνική κυβέρνηση και ειδικότερα το υπουργείο εξωτερικών, το οποίο χρηματοδοτούσε την οργάνωση μέσω της ελληνικής πρεσβείας στη Λευκωσία. Γ) Οι προσφορές των Ε/κ σε είδη, όπως ρουχισμός, τρόφιμα, πρώτες ύλες για κατασκευές πολεμικού υλικού, κρησφύγετων κ.λπ.¹⁹⁹.

Οι βασικές **δαπάνες** που έπρεπε να καλύψουν τόσο η πρώτη όσο και η δεύτερη ΕΟΚΑ αφορούσαν κυρίως: α) τη συντήρηση μαχητικών ομάδων και καταζητούμενων μελών²⁰⁰, β) την αγορά στρατιωτικού υλικού, γ) τη βοήθεια προς τις οικογένειες των νεκρών και καταζητούμενων μελών²⁰¹.

Αναφορικά με τις **υποδομές** των δύο οργάνωσεων, η ΕΟΚΑ χρησιμοποιούσε ως κρησφύγετα κενές κατοικίες²⁰², σπίτια μελών της οργάνωσης (π. χ. την κατοικία της οικογένειας Ρωσίδου, στην οποία κατασκευάστηκαν οι πρώτες βόμβες που χρησιμοποίησε η ΕΟΚΑ στα χτυπήματα της 1^{ης} Απριλίου 1955²⁰³) αλλά και οικίες «φιλήσυχων πολιτών» οι οποίοι δεν ήταν μέλη της οργάνωσης, ούτε είχαν εκφραστεί ποτέ υπέρ αυτής, συνεπώς δεν κινούσαν υποψίες²⁰⁴. Σαν κρησφύγετο λειτουργούσε, ακόμη, η Ιερατική Σχολή στη Λευκωσία, καθώς εκεί κατέφευγαν πολλά καταζητούμενα μέλη της οργάνωσης, τα οποία τη θεωρούσαν ως «το κέντρο της ΕΟΚΑ». Κοντά στην Ιερατική Σχολή βρισκόταν η κεντρική αποθήκη οπλισμού της οργάνωσης, η οποία στήθηκε ύστερα από υπόδειξη του

Μακάριος Δρουσιώτης, 1974, *το άγνωστο παρασκήνιο της τουρκικής εισβολής*, σελ. 16. Παρόμοιους ισχυρισμούς είχε διατυπώσει στο παρελθόν και ο σφοδρός πολέμιος της ΕΟΚΑ-Β, ηγέτης του σοσιαλιστικού κόμματος ΕΔΕΚ (Ενιαία Δημοκρατική Ένωση Κέντρου) και προσωπικός γιατρός του Μακαρίου, Βάσος Λυσσαρίδης: βλ. Brendan O' Malley – Ian Craig, σελ. 283.

¹⁹⁸ Βλ. Ιωάννης Κασίνης, σελ. 109.

¹⁹⁹ <http://dias.aueb.gr/~p3950106/erg2/eoka.htm> («Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών (ΕΟΚΑ)»)

²⁰⁰ Βλ. Σπύρος Παπαγεωργίου, *Μακάριος: πορεία διά πυρός και σιδήρου*, σελ. 148.

²⁰¹ Βλ. Ευάγγελος Αβέρωφ – Τοσίτσας, σελ. 241.

²⁰² «Δώδεκα νεαροί Κύπριοι συνελήφθησαν κατηγορούμενοι διά τας δυναμιστικές απόπειρας και διά την τοιχοκόλλησιν προκηρύξεων», *Καθημερινή*, Τρίτη 5 Απριλίου 1955, σελ. 6.

²⁰³ Βλ. Ιωάννης Κασίνης, σελ. 196, 199.

²⁰⁴ Βλ. Γεώργιος Γρίβας, *Απομνημονεύματα αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, σελ. 54.

Κωνσταντίνου Λευκωσιάτη και τη διαχείριση της είχε αναλάβει ο μάγειρας της Σχολής, Ματθαίος Κυπριανού²⁰⁵. Αποθήκη όπλων υπήρχε, επίσης, στο Μετόχι του Κύνικου²⁰⁶.

Την κατασκευή των κρησφύγετων της ΕΟΚΑ-Β ανέλαβαν έμπειρα μέλη της πρώτης ΕΟΚΑ, τα οποία οργάνωσαν πυκνό δίκτυο κρησφύγετων, σε όλο το νησί (πόλεις και χωριά), σύμφωνα με δημοσιεύματα της εποχής²⁰⁷. Τα κρησφύγετα χρησιμοποιούνταν για τη διαμονή των καταζητούμενων μελών, αλλά και τη φύλαξη υλικού, π. χ. τον Ιούνιο του 1973, ανακαλύφθηκαν στην περιοχή της Λεμεσού δύο κρησφύγετα της ΕΟΚΑ-Β, στα οποία φυλάσσονταν εκρηκτικά και άλλος εξοπλισμός²⁰⁸. Στην ίδια περιοχή είχε το κρησφύγετο του και ο αρχηγός της οργάνωσης, Γρίβας. Ένα χρόνο αργότερα, ανακαλύφθηκε σε πολυκατοικία της Λευκωσίας το κρησφύγετο του ηγετικού στελέχους, Λευτέρη Παπαδόπουλου²⁰⁹. Επίσης, ως αποθηκευτικός χώρος της οργάνωσης φαίνεται πως χρησιμοποιούταν η Μονή Μαχαιρά, στο όρος Τρόδος, όπου η κυπριακή κυβέρνηση ανακάλυψε μεγάλες ποσότητες όπλων και πυρομαχιών²¹⁰.

Το 1955-1959, η ΕΟΚΑ δε μπορούσε, ως φαίνεται, να έχει τυπογραφεία, γι' αυτό η έκδοση των φυλλαδίων και των προκηρύξεων γινόταν με πολυγράφους, οι οποίοι υπήρχαν σε σπίτια μελών της οργάνωσης, τα οποία εκπαιδεύονταν στη διαδικασία της έκδοσης. Τη διανομή των φυλλαδίων είχε αναλάβει η νεολαία της ΕΟΚΑ²¹¹. Το πρώτο «τυπογραφείο» της οργάνωσης στήθηκε στην Ιερατική Σχολή και μέχρι το 1956 κάθε φυλλάδιο τυπωνόταν εκεί. Το χαρτί προμήθευαν «μυημένοι» έμποροι και παντοπώλες. Καθημερινά εκδίδονταν χιλιάδες φυλλάδια, τα οποία μεταφέρονταν σε δέματα στις πόλεις και τα χωριά του νησιού²¹². Ακόμα, όμως, κι αν η ΕΟΚΑ δεν είχε μεγάλες τυπογραφικές δυνατότητες, είχε την υποστήριξη της πλειοψηφίας του ε/κ τύπου (π. χ. εφημερίδες *Ένωση*²¹³, *Κυπριακή*²¹⁴), ο

²⁰⁵ Βλ. Ιωάννης Κασίνης, σελ. 109.

²⁰⁶ Βλ. Πέτρος Στυλιανού, σελ. 36.

²⁰⁷ «Επιτίθενται οι Γριβικοί», *Ταχυδρόμος*, Πέμπτη 28 Οκτωβρίου 1971, σελ. 4.

²⁰⁸ Τηλεγράφημα McCloskey (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Rogers (υπουργό εξωτερικών), 29 Ιουνίου 1973, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 1501, σελ. 1.

²⁰⁹ Βλ. Ανδρέας Λοΐζου, σελ. 509.

²¹⁰ Τηλεγράφημα McCloskey (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Rogers (υπουργό εξωτερικών), 14 Αυγούστου 1973, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 1765, σελ. 2.

²¹¹ Βλ. Γεώργιος Γρίβας, *Αγών ΕΟΚΑ και ανταρτοπόλεμος*, σελ. 32. Επίσης, βλ. Πέτρος Στυλιανού, σελ. 36 & Ιωάννης Κασίνης, σελ. 245-247.

²¹² Ο. π., σελ. 107-108.

²¹³ Ο. π., σελ. 66-69.

²¹⁴ «Δώδεκα νεαροί Κύπριοι συνελήφθησαν κατηγορούμενοι διά τας δυναμιστικές απόπειρας και διά την τοιχοκόλλησιν προκηρύξεων», *Καθημερινή*, Τρίτη 5 Απριλίου 1955, σελ. 6.

οποίος υποστήριζε τις θέσεις της, παρά τη λογοκρισία που επέβαλλαν οι βρετανικές αρχές²¹⁵. Στην περίπτωση της ΕΟΚΑ-Β, η συνεισφορά του φιλογριβικού τύπου (εφημερίδες *Γνώμη, Εθνική, Μεσημβρινή, Πατρίς*) ήταν πολύ πιο έντονη, καθώς αυτός χρηματοδοτούνταν από τις πηγές της οργάνωσης²¹⁶.

Ως προς τα **μέσα** που διέθεταν οι δύο οργανώσεις, για τις μεταφορές μελών, υλικών και μηνυμάτων, η ΕΟΚΑ χρησιμοποιούσε αυτοκίνητα, ποδήλατα, μοτοσικλές κ.λπ. μελών της οργάνωσης²¹⁷. Οι επικοινωνίες, γραπτές και προφορικές, γινόταν μέσω συνδέσμων²¹⁸, ενώ στην περίπτωση της ΕΟΚΑ-Β φαίνεται πως είχαν χρησιμοποιηθεί και ασύρματοι²¹⁹, αν και δε γνωρίζουμε πόσο εκτεταμένη υπήρξε η χρήση τους²²⁰. Ο ανεφοδιασμός της πρώτης ΕΟΚΑ γινόταν μέσω τροφοδοτών, ενώ υπήρχαν, επίσης, κέντρα ανεφοδιασμού σε κρησφύγετα (π. χ. στη Λυσό²²¹) και μοναστήρια²²², για περιπτώσεις εκτάκτων αναγκών. Για τη μεταφορά τροφίμων και εφοδίων, συνήθως, χρησιμοποιούνταν ζώα (π. χ. γαϊδούρια²²³). Αν και δεν διαθέτουμε ακόμα επαρκή στοιχεία για το ποια ακριβώς μέσα είχε στη διάθεση της το 1971-1974 η ΕΟΚΑ-Β, μπορούμε να υποθέσουμε ότι, σε γενικές γραμμές, οι μέθοδοι που εφάρμοσε, για τις μεταφορές, τις επικοινωνίες και τον ανεφοδιασμό της, ήταν παρόμοιες με αυτές του 1955-1959.

Στο κεφάλαιο αυτό, λοιπόν, διαπιστώσαμε ότι και οι δύο ΕΟΚΑ αντιμετώπισαν σημαντικά προβλήματα σχετικά με την εξασφάλιση του εξοπλισμού τους, τα οποία προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν με παρόμοιες μεθόδους (π. χ. διαρπαγές). Επίσης, οι προμηθευτές και οι χρηματοδότες τους φαινόταν μεν ίδιοι (ελληνική κυβέρνηση, Εκκλησία κ.λπ.), αλλά, στην ουσία, οι καταστάσεις ήταν διαφορετικές (πολιτική ελληνική κυβέρνηση το 1955-1959, ενώ στρατιωτική το 1971-1974 / Εθναρχία στην περίπτωση της πρώτης ΕΟΚΑ, αλλά μόλις τρεις αντιμακαριακοί μητροπολίτες στην περίπτωση της ΕΟΚΑ-Β). Τέλος, τα μέσα και οι υποδομές τους ήταν εξίσου προβληματικά, δυσχεραίνοντας την επιδίωξη και εκπλήρωση των στόχων τους.

²¹⁵ Βλ. Γεώργιος Γρίβας, *Αγών ΕΟΚΑ και ανταρτοπόλεμος*, σελ. 32.

²¹⁶ Τηλεγράφημα Grant (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Kissinger (υπουργό εξωτερικών), 25 Ιουνίου 1974, DOS Telegrams, 1973-1974 B, έγγραφο 1208, σελ. 1.

²¹⁷ Βλ. Πέτρος Στυλιανού, σελ. 35-36.

²¹⁸ Βλ. Ευάγγελος Αβέρωφ – Τσοίτσας, σελ. 243.

²¹⁹ Τέτοιες συσκευές είχαν βρεθεί από τις κυπριακές αρχές σε κρησφύγετα ηγετικών στελεχών της ΕΟΚΑ-Β.

²²⁰ Βλ. Ανδρέας Λοΐζου, σελ. 509.

²²¹ Βλ. Πέτρος Στυλιανού, σελ. 145.

²²² Βλ. Γεώργιος Γρίβας, *Αγών ΕΟΚΑ και ανταρτοπόλεμος*, σελ. 77.

²²³ Βλ. Πέτρος Στυλιανού, σελ. 147.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

Στρατιωτική και πολιτική δράση

Αφού εξετάσαμε την ιδεολογική, οργανωτική, στελεχιακή και υλικοτεχνική συγκρότηση της ΕΟΚΑ-Β, συγκριτικά με την πρώτη ΕΟΚΑ, στο κεφάλαιο αυτό θα μελετήσουμε πλέον τη δράση των δύο οργανώσεων, στρατιωτική και πολιτική, προκειμένου να διαπιστώσουμε τον πρακτικό αντίκτυπο των παραπάνω χαρακτηριστικών στους στρατιωτικούς στόχους, τις μορφές δράσης και τα σχέδια των οργανώσεων, εξερευνώντας παράλληλα τις συνέπειες των δραστηριοτήτων τους.

Όπως έχει ήδη γίνει σαφές από τα προηγούμενα κεφάλαια, τόσο η πρώτη όσο και η δεύτερη ΕΟΚΑ αντιμετώπισαν σημαντικά **προβλήματα** στην προσπάθειά τους να εκπληρώσουν τον «εθνικό πόθο» της ένωσης μέσω της δράσης τους. Αυτά τα προβλήματα επιτείνονταν, και ενίοτε προαιχλούνταν, από κάποιες αντικειμενικές αντιξοότητες, όπως: α) η γεωγραφία της Κύπρου, η οποία την καθιστούσε ευάλωτη σε αποκλεισμό εκ του αντιπάλου από θαλάσσης και αέρος, με αποτέλεσμα τη δυσκολία εισόδου εξωτερικής βοήθειας, β) η περιορισμένη έκταση του νησιού και η σύνθεση του τοπίου, που δεν παρείχαν επαρκείς δυνατότητες απόκρυψης των ανταρτών, γ) η υπεροχή του αντιπάλου (βρετανική αποικιοκρατική διοίκηση / κυπριακή κυβέρνηση) σε έμφυχο δυναμικό και πάσης φύσεως στρατιωτικό υλικό. Η πρώτη ΕΟΚΑ είχε να αντιμετωπίσει μία επιπλέον δυσκολία, την οποία απέφυγε η ΕΟΚΑ-Β: το απειροπόλεμο των Ε/κ, οι οποίοι μέχρι τότε δε στρατεύονταν²²⁴.

Ο Γρίβας επιχειρήσε να ξεπεράσει αυτές τις αντιξοότητες υιοθετώντας για τις οργανώσεις του τις ακόλουθες **μορφές στρατιωτικής δράσης**:

Α) Ανταρτοπόλεμο²²⁵ στην ύπαιθρο, ο οποίος στηριζόταν σε αιφνιδιαστικά χτυπήματα ολιγάριθμων ευέλικτων αντάρτικων ομάδων εναντίον των δυνάμεων του αντιπάλου. Τα χτυπήματα αυτά έπρεπε να είναι ισχυρά, καλά προετοιμασμένα, σύντομης διάρκειας και να τα ακολουθεί ταχύτατη διαφυγή της ομάδας και εν συνεχεία αινησία²²⁶.

²²⁴ Βλ. Γεώργιος Γρίβας, *Απομνημονεύματα αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, σελ. 12-13.

²²⁵ «Σκοπός του ανταρτοπολέμου είναι η δημιουργία μικρών στρατιωτικών μονάδων και η πυροδότηση μικρών, τοπικών στρατιωτικών μαχών με τον τακτικό στρατό του αντιπάλου»: Boaz Ganor, *The Counter-Terrorism Puzzle: A Guide for Decision Makers*, Transaction Publishers, New Jersey, 2005, σελ. 20.

²²⁶ Βλ. Γεώργιος Γρίβας, *Αγών ΕΟΚΑ και ανταρτοπόλεμος*, σελ. 63, 75-78.

Β) Κρυπτοπόλεμο (μυστικό συνωμοτικό αγώνα) στις πόλεις, ο οποίος αποσκοπούσε σε δολιοφθορές. Αυτές γινόταν μέσω εκρηκτικών μηχανισμών-παγίδων σε δέματα, επιστολές²²⁷.

Γ) Εκτελέσεις, οι οποίες γίνονταν κυρίως στις πόλεις, με σκοπό τον εκφοβισμό του εχθρού και την απαλλαγή από «ορισμένα επικίνδυνα άτομα²²⁸».

Εκτός από κοινά προβλήματα και μορφές στρατιωτικής δράσης, οι δύο οργανώσεις είχαν, λίγο-πολύ, και κοινούς **στόχους**, όπως στρατιωτικές εγκαταστάσεις, αστυνομικούς σταθμούς, δημόσια κτίρια, συγκοινωνίες, επικοινωνίες, κατοικίες αξιωματούχων κ.λπ., τους οποίους έπλητταν, κατά κύριο, λόγο με βομβιστικές επιθέσεις²²⁹. Συχνή ήταν, ωστόσο, και η χρήση της μεθόδου των απευθείας εκτελέσεων προσώπων, η οποία μπορεί να θεωρηθεί και η πιο ακραία, ειδικά αν λάβει κανείς υπόψη του ότι ο Γρίβας διέταζε την εκτέλεση ακόμα και μελών των οργανώσεων, τα οποία αναγκάστηκαν να δώσουν πληροφορίες για αυτές μετά από βασανιστικές ανακρίσεις²³⁰ (αρχή της τιμωρίας όσων παρέβαιναν τον όρκο).

Εξειδικεύοντας περαιτέρω στους στόχους των δύο οργανώσεων, διαπιστώνουμε ότι αμφότερες διεξήγαν «τετραμέτωπο αγώνα», κατά την έκφραση του Ευάγγελου Αβέρωφ για την πρώτη ΕΟΚΑ. Ο αγώνας αυτός, στην περίπτωση της ΕΟΚΑ, στρεφόταν εναντίον βρετανικών, κυρίως στρατιωτικών στόχων, καταδοτών, Ε/κ κομμουνιστών, οι οποίοι αντιδρούσαν στη δράση της οργάνωσης και Γ/κ, κυρίως από το 1958 και μετά²³¹. Στην περίπτωση της ΕΟΚΑ-Β, τα μέτωπα ήταν ίδια, με εξαίρεση φυσικά τους Βρετανούς, τη θέση των οποίων πήρε η κυπριακή κυβέρνηση και ειδικά ο πρόεδρος της, Αρχιεπίσκοπος Μακάριος και οι οπαδοί του, καθώς και οι εν γένει υποστηρικτές της ανεξαρτησίας. Είναι προφανές ότι εδώ έχουμε μία σαφή διαφοροποίηση της ΕΟΚΑ-Β από την «πρόγονο» της, καθώς η δράση της εναντίον της νόμιμα εκλεγμένης κυπριακής κυβέρνησης της στερούσε κάθε «νομιμοποίηση», την οποία η πρώτη ΕΟΚΑ κέρδισε χάρη στον αγώνα της εναντίον των Βρετανών αποικιοκρατών. Είναι, επίσης, φανερό η εμφυλιοπολεμική διάσταση που χαρακτήριζε τη δράση και των δύο οργανώσεων, μόνο που στην περίπτωση της ΕΟΚΑ

²²⁷ Βλ. Γεώργιος Γρίβας, *Αγών ΕΟΚΑ και ανταρτοπόλεμος*, σελ. 46, 61, 85-86.

²²⁸ Ο. π., σελ. 86.

²²⁹ Για το ζέσπασμα της βίας στην Κύπρο και τους στόχους που επλήγησαν από την ΕΟΚΑ, δες την αφήγηση της Nancy Crawshaw, *The Cyprus revolt: an account of the struggle for union with Greece*, George Allen & Unwin, Λονδίνο, 1978, σελ. 114-129. Επίσης, βλ. Νίκος Κρανιδιώτης, σελ. 147.

²³⁰ Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Ηλία Σαμαρά (μέλους της πρώτης ΕΟΚΑ), την οποία εξιστορεί ο Παύλος Τζερμιάς, σελ. 239-240.

²³¹ Βλ. Ευάγγελος Αβέρωφ – Τσοίτσας, σελ. 245.

«αντισταθμιζόταν» από τον αντι-αποικιακό αγώνα, ενώ στην ΕΟΚΑ-Β αυτή η διάσταση είχε γίνει πια κυρίαρχη.

Ο εμφυλιοπολεμικός χαρακτήρας της δράσης των δύο ΕΟΚΑ φαίνεται ακόμα πιο καθαρά στους ακόλουθους πίνακες, οι οποίοι περιλαμβάνουν έναν απολογισμό της δράσης των δύο οργανώσεων, σε ανθρώπινες απώλειες, με ομαδοποίηση εθνικότητας και ιδιότητας, για την πρώτη ΕΟΚΑ και σε μορφές δράσης για την ΕΟΚΑ-Β.

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΔΡΑΣΗΣ ΕΟΚΑ 1955-1957²³²

ΘΥΜΑΤΑ

ΝΕΚΡΟΙ

ΙΔΙΟΤΗΤΑ	ΑΓΓΛΟΙ	ΕΛΛΗΝΕΣ	ΤΟΥΡΚΟΙ	ΑΛΛΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ
Στρατιωτικοί	78	-	-	-	78
Αστυνομικοί	9	12	9	2 ²³³	32
Πολίτες	16	127 ²³⁴	7 ²³⁵	3 ²³⁶	153
Σύνολο	103	139	16	5	263

ΤΡΑΥΜΑΤΙΕΣ

ΙΔΙΟΤΗΤΑ	ΑΓΓΛΟΙ	ΕΛΛΗΝΕΣ	ΤΟΥΡΚΟΙ	ΑΛΛΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ
Στρατιωτικοί	294	-	-	-	294
Αστυνομικοί	8	26	51	-	85
Πολίτες	38	211 ²³⁷	60 ²³⁸	20 ²³⁹	329
Σύνολο	340	237	111	20	708

Σύνολο νεκρών και τραυματιών = 971

Εκρήξεις βομβών = 1.382

²³² Ο επίσημος απολογισμός της δράσης της ΕΟΚΑ μέχρι τον Απρίλιο του 1957 δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Φιλελεύθερος*, 3-4-1957. Παρατίθεται στο Ιωάννης Κασίνης, σελ. 193-194.

²³³ Ένας Μαλτέζος ειδικός χωροφύλακας και ένας Μαρωνίτης αστυνομικός λοχίας.

²³⁴ Από αυτούς 13 σκοτώθηκαν κατά λάθος και πέντε σε διακοινοτικές ταραχές. Συνεπώς, οι υπόλοιποι 109 μπορούμε να υποθέσουμε ότι, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, εκτελέστηκαν από την οργάνωση.

²³⁵ Από αυτούς ένας σκοτώθηκε κατά λάθος και δύο σε διακοινοτικές ταραχές.

²³⁶ Δύο Αρμένιοι και ένας Αμερικανός.

²³⁷ Από αυτούς 74 τραυματίστηκαν κατά λάθος και 52 σε διακοινοτικές ταραχές.

²³⁸ Από αυτούς 17 τραυματίστηκαν κατά λάθος και 28 σε διακοινοτικές ταραχές.

²³⁹ Από αυτούς τρεις τραυματίστηκαν κατά λάθος.

ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΔΡΑΣΗΣ ΕΟΚΑ 1955-1959²⁴⁰

ΘΥΜΑΤΑ

ΝΕΚΡΟΙ

ΙΔΙΟΤΗΤΑ	ΑΓΓΛΟΙ	ΕΛΛΗΝΕΣ	ΤΟΥΡΚΟΙ	ΑΛΛΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ
Στρατιωτικοί	105	-	-	-	105
Αστυνομικοί	12	15	22	2	51
Πολίτες	27	203	8	-	238
Σύνολο	144	218	30	2	394

ΤΡΑΥΜΑΤΙΕΣ²⁴¹

ΙΔΙΟΤΗΤΑ	ΣΥΝΟΛΟ
Στρατιωτικοί	603 ²⁴²
Αστυνομικοί	185
Πολίτες	288
Σύνολο	1076

ΑΠΩΛΕΙΕΣ

ΑΙΤΙΑ	ΣΥΝΟΛΟ
Μαχόμενοι	26
Απαγχονισθέντες	9
Φονευθέντες από Τούρκους	55
Άλλες αιτίες ²⁴³	114
Σύνολο	204

ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΔΡΑΣΗΣ ΕΟΚΑ-Β 1971-1974²⁴⁴

ΔΡΑΣΕΙΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ
Κλοπές όπλων	16
Απόπειρες δολοφονίας	14
Απαγωγές	4
Ανατρεπτικές συνομιλίες	20
Πράξεις βίας	102

²⁴⁰ Βλ. Ευάγγελος Αβέρωφ – Τσιτσάς, σελ. 239-240.

²⁴¹ Δε βρέθηκαν στοιχεία για την κατανομή των αστυνομικών και πολιτών τραυματιών.

²⁴² Όλοι Βρετανοί.

²⁴³ Εδώ περιλαμβάνονται: ατυχήματα κατά την κατασκευή, μεταφορά, ρίψη ή έκρηξη βομβών, συγκρούσεις με τις δυνάμεις ασφαλείας, συγκρούσεις με τους ακελικούς, διαδηλώσεις, βασανιστήρια, κακουχίες λόγω των συνθηκών φυλάκισης, παραβιάσεις περιορισμών, απόπειρες απόδρασης κ.α.: βλ. Γεώργιος Γρίβας, *Απομνημονεύματα αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, σελ. XIII-XVIII.

²⁴⁴ http://www.edon.org.cy/index.php?option=com_content&view=article&id=70:gribas&catid=48:istoria&Itemid=56 (Ενιαία Δημοκρατική Οργάνωση Νεολαίας)

Βλέπουμε ότι τα περισσότερα θύματα της πρώτης ΕΟΚΑ ήταν Ε/ν πολίτες, ενώ οι Βρετανοί, στρατιωτικοί κυρίως, ήταν πολύ λιγότεροι. Εντύπωση προκαλεί, ακόμα, ο πίνακας που δείχνει ότι η συντριπτική πλειοψηφία των απωλειών της ίδιας οργάνωσης προκλήθηκε από ατυχήματα και άλλες αιτίες, ενώ ο αριθμός των απωλειών εν ώρα μάχης ήταν μάλλον μικρός για έναν αγώνα που διήρκεσε πέντε χρόνια. Επίσης, παρατηρείται μία «κλιμάκωση» σε ό, τι αφορά τις μορφές δράσης, από την πρώτη στη δεύτερη ΕΟΚΑ, καθώς η τελευταία επιδόθηκε σε πιο βίαιες, σπασμωδικές και αποσπασματικές ενέργειες, όπως απαγωγές²⁴⁵ και απόπειρες δολοφονίας κυβερνητικών μελών και ανατρεπτικές συννομοσίες. Ο περιορισμένος αριθμός αντρών που διέθετε η ΕΟΚΑ-B, σε συνδυασμό με την έλλειψη λαϊκής υποστήριξης, φαίνεται πως περιορίσαν τη δράση της οργάνωσης σε μεμονωμένες πράξεις βίας²⁴⁶. Παρόλα αυτά, μέχρι τον Απρίλιο του 1973, δεν είχαν υπάρξει **θύματα** από τη δράση της ΕΟΚΑ-B, ούτε και η ίδια η οργάνωση είχε **απώλειες**, γεγονός που οφειλόταν στην τακτική της οργάνωσης αλλά και στην τύχη²⁴⁷.

Προχωρώντας περισσότερο στην εξέταση της στρατιωτικής δράσης της ΕΟΚΑ-B, σε σύγκριση με την πρώτη ΕΟΚΑ, διαπιστώνουμε ότι η εμμονή αλλά και η σύγχυση που διακατείχε την ηγεσία της οργάνωσης σε σχέση με την ανατροπή του Μακαρίου, αποδεικνύεται και από ένα άλλο στοιχείο: την πληθώρα των σχετικών σχεδίων που είχαν καταστρωθεί εκείνη την περίοδο, δίχως να μπορέσουν να υλοποιηθούν μέχρι το καλοκαίρι του 1974, οπότε το τελευταίο από αυτά (σχέδιο «Αφροδίτη», σε ελαφρώς τροποποιημένη εκδοχή) αξιοποιήθηκε από την ΕΦ στη διενέργεια του πραξικοπήματος κατά του Κυπρίου Προέδρου²⁴⁸. Όπως φαίνεται στον ακόλουθο συνοπτικό πίνακα, τα περισσότερα από αυτά τα **σχέδια** (και άλλα ακόμη που δεν περιλαμβάνονται στον πίνακα, όπως «Νέμεσις», «Τυφών», «Θύελλα») τα είχε συντάξει ο ίδιος ο Γρίβας και προέβλεπαν μεμονωμένη, ή από κοινού με την ΕΦ, δράση της ΕΟΚΑ-B, με σκοπό την ανατροπή (ή ακόμα και τη φυσική εξόντωση) του Μακαρίου και την πραξικοπηματική ανάληψη της εξουσίας. Από τον πίνακα αυτό, διαπιστώνουμε, για άλλη μία φορά, τη «μυωπική» προσέγγιση του παράγοντα Τουρκία, καθώς στα περισσότερα σχέδια υπήρχε ειδική πρόβλεψη για την απαγόρευση

²⁴⁵ Για παράδειγμα, η απαγωγή του υπουργού δικαιοσύνης, Χρήστου Βάκη (Ιούλιος 1973, Λευκωσία), με εθιστικούς σκοπούς, στους οποίους ο Μακάριος αρνήθηκε να ενδώσει: Τάσος Βουρνάς, *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας (1967-1974): χρόνια φάκελος Κύπρου*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Αφών Τολίδη, Αθήνα, 1986, σελ. 252-253.

²⁴⁶ Τηλεγράφημα Popper (αμερικανική πρεσβεία στην Κύπρο) προς State Department, 1^η Δεκεμβρίου 1972, FRUS, 1969-72, XXIX, Eastern Europe – Eastern Mediterranean, έγγραφο 418, σελ. 1034.

²⁴⁷ Τηλεγράφημα Grant (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Rogers (υπουργό εξωτερικών), 26 Μαρτίου 1973, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 637, σελ. 2.

²⁴⁸ Βλ. Διονύσιος Καρδιανός, σελ. 33.

ενεργειών κατά Τ/κ, ώστε να μην υπάρξει πρόκληση για την Τουρκία, τη στιγμή που η τελευταία είχε προειδοποιήσει ότι τυχόν ανατροπή της κυπριακής κυβέρνησης θα αντιμετωπιζόταν με στρατιωτική απόβαση²⁴⁹.

ΣΧΕΔΙΑ ΔΡΑΣΗΣ ΤΗΣ ΕΟΚΑ-Β ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ

ΣΧΕΔΙΟ	ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ	ΗΜΕΡ. ΣΥΝΤΑΞΗΣ	ΗΜΕΡ. ΕΚΤΕΛΕΣΗΣ	ΕΚΤΕΛΕΣΗ	ΠΡΟΣΘΕΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ
«Σφενδόνη» ²⁵⁰	Άγνωστος (πιθανόν εξ Αθηνών)	Άγνωστη	14-2-1972	ΕΟΚΑ-Β Εθνική Φρουρά	Επιβολή Γρίβα ως Προέδρου Απετραπή με επέμβαση Νίξον
«Αράχνη» ²⁵¹	Κ. Χριστοδουλίδης	Αρχές 1972	Άγνωστη	ΕΟΚΑ-Β Εθνική Φρουρά	Καμία ενέργεια σε περιοχές που προορίζονταν για Τουρκία ²⁵²
«Βροντή» ²⁵³	Γ. Γρίβας	Άγνωστη	Άγνωστη	ΕΟΚΑ-Β	Καταδρομικές επιθέσεις εναντίον αστυνομικών σταθμών
«Απόλλων» ²⁵⁴	Γ. Γρίβας	Φεβ. 1973	19-7-1973	ΕΟΚΑ-Β Εθνική Φρουρά	Επιμέρους επικουρικά σχέδια ²⁵⁵ Ειδικές οδηγίες προς τομείς Καμία ενέργεια εναντίον Τ/Κ
«Γρόνθος» ²⁵⁶	Στ. Σταύρου	27-2-1973	Άγνωστη	ΕΟΚΑ-Β	Αιφνιδιαστική κατάληψη και ανατίναξη αστυνομικών σταθμών
«Λάμψις» ²⁵⁷	Γ. Γρίβας	Ιουλ. 1973	Ανοιχτή	ΕΟΚΑ-Β	Ηλεκτρονική ανατίναξη προεδρικού αυτοκινήτου Εξόντωση Μακαρίου
«Αφροδίτη» ²⁵⁸	Άγνωστος	Μαρ. 1974	15-7-1974	Εθνική Φρουρά ΕΟΚΑ-Β	Πραξικόπημα κατά Μακαρίου

²⁴⁹ Τηλεγράφημα Grant (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Kissinger (υπουργό εξωτερικών), 15 Μαρτίου 1974, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 452, σελ. 1-2.

²⁵⁰ Βλ. Νίκος Κρανιδιώτης, *Ανοχύρωτη πολιτεία: Κύπρος 1960-1974*, Τόμος Δεύτερος, σελ. 172-173. Επίσης, βλ. Σπύρος Παπαγεωργίου, *Από την Ζυρίχην εις τον Αττίλαν*, Τόμος Γ', σελ. 278-279.

²⁵¹ Βλ. Σπύρος Παπαγεωργίου, *Μακάριος: πορεία διά πυρός και σιδήρου*, σελ. 88-89.

²⁵² Επαρχία Κηρύνειας, διαμέρισμα Καρπασίας, τμήμα επαρχίας Λευκωσίας.

²⁵³ Βλ. Σπύρος Παπαγεωργίου, *Μακάριος: πορεία διά πυρός και σιδήρου*, σελ. 150.

²⁵⁴ Ο. π., σελ. 151-155.

²⁵⁵ Π. χ. «Κεραυνός», «Σεισμός», κ. α.

²⁵⁶ Βλ. Σπύρος Παπαγεωργίου, *Μακάριος: πορεία διά πυρός και σιδήρου*, σελ. 157.

²⁵⁷ Μετονομασία από «Φλόγα»: Ο. π., σελ. 168-171.

²⁵⁸ Στην ουσία, πρόκειται για το σχέδιο «Απόλλων» με κάποιες διαφοροποιήσεις: βλ. Μακάριος Δρουσιώτης, 1974, *το άγνωστο παρασκήνιο της τουρκικής εισβολής*, σελ. 88-89.

Αντίθετα προς τα παραπάνω, στην περίπτωση της πρώτης ΕΟΚΑ, το «Αρχικό Γενικό Σχέδιο²⁵⁹» ελάχιστα τροποποιήθηκε κατά τη διάρκεια δράσης της οργάνωσης²⁶⁰. Όμως, προστέθηκαν δύο άλλα σχέδια, με κοινό σκοπό και περιεχόμενο, το «σχέδιο Τ-Π» για τις πόλεις και το «σχέδιο Τ-Χ» για τα χωριά²⁶¹, τα οποία προέβλεπαν ειδικά μέτρα για την «αυτοάμυνα του ελληνικού πληθυσμού εναντίον των τουρκικών επιθέσεων», στην οποία περιλαμβάνονταν και «αντίποινα» κατά του τ/κ πληθυσμού²⁶².

Η δράση των δύο ΕΟΚΑ δεν είχε μόνο διχαστικές **συνέπειες** (ενδοκοινοτικά και διακοινοτικά) και ανθρώπινες απώλειες, αλλά και άμεσο αντίκτυπο σε πολιτικό-διπλωματικό επίπεδο. Η πρώτη ΕΟΚΑ με τη δράση της είχε πολλές φορές φέρει σε εξαιρετικά δύσκολη θέση τόσο την ελληνική κυβέρνηση²⁶³ όσο και την ίδια την πολιτική της ηγεσία. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των συνομιλιών του Μακαρίου με τον νέο τότε κυβερνήτη της Κύπρου, στρατάρχη Χάρντινγκ, κατά τις οποίες οι δύο άντρες είχαν προσεγγίσει σημαντικά μία συμβιβαστική λύση του προβλήματος. Ωστόσο, επειδή αυτή δεν προέβλεπε την άμεση ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, ο Γρίβας δεν την έκανε δεκτή και πίεζε τον Αρχιεπίσκοπο²⁶⁴, προβαίνοντας μάλιστα σε μπαράζ βομβιστικών επιθέσεων²⁶⁵, προκαλώντας την οργή του Χάρντινγκ, ο οποίος διέκοψε τις συνομιλίες και εξόρισε τον μέχρι τότε συνομιλητή του από την Κύπρο²⁶⁶. Αναλόγως, η ΕΟΚΑ-Β, με το εκρηκτικό κλίμα που είχε προκαλέσει στο νησί, επηρέαζε αρνητικά την εξέλιξη των διακοινοτικών συνομιλιών, κατά τις οποίες οι δύο διαπραγματευτές (Κληρίδης-Ντενκτάς) είχαν επίσης φτάσει κοντά σε συμφωνία. Η τουρκοκυπριακή πλευρά, θορυβημένη από τη δράση της

²⁵⁹ Για το κείμενο του Αρχικού Γενικού Σχεδίου του Γρίβα για την ΕΟΚΑ, βλ. Γεώργιος Γρίβας, *Απομνημονεύματα αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, σελ. 3-5 (από Παράρτημα).

²⁶⁰ Βλ. Γεώργιος Γρίβας, *Αγών ΕΟΚΑ και ανταρτοπόλεμος*, σελ. 52-53.

²⁶¹ Για τα κείμενα αυτών των σχεδίων, ό. π., σελ. 8-12 (από Παράρτημα).

²⁶² Βλ. Γεώργιος Γρίβας, *Απομνημονεύματα αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, σελ. 265.

²⁶³ Βρετανία και Τουρκία δεν έδειχναν πρόθυμες να διαπραγματευθούν με την Ελλάδα, η οποία θεωρούσαν ότι υποβοηθούσε τη δράση της οργάνωσης στο νησί: Τηλεγράφημα Allen (αμερικανική πρεσβεία στην Ελλάδα) προς State Department, 26 Απριλίου 1957, FRUS, 1955-57, XXVI, Soviet Union – Eastern Mediterranean, έγγραφο 246, σελ. 480.

²⁶⁴ Δε θα πρέπει, βέβαια, εδώ να δοθεί η λανθασμένη εντύπωση ότι το ναυάγιο των συνομιλιών οφειλόταν αποκλειστικά στη δράση της ΕΟΚΑ. Μεγάλο μερίδιο ευθύνης είχε ο Μακάριος, ο οποίος δήλωσε μεν αδυναμία συμβιβασμού επικαλούμενος το κλίμα φανατισμού και αδιαλλαξίας που είχε επικρατήσει στο νησί, αλλά, ως φαίνεται, μόνο για να εξαναγκάσει το συνομιλητή του σε ακόμα μεγαλύτερες παραχωρήσεις: βλ. Αλέξης Ηρακλείδης, *Κυπριακό: σύγκρουση και επίλυση*, σελ. 52.

²⁶⁵ Ό. π., σελ. 50-51.

²⁶⁶ Βλ. Νίκος Κρανιδιώτης, *Οι διαπραγματεύσεις Μακαρίου – Χάρντινγκ (1955-1956)*, σελ. 68-70, 91-95.

οργάνωσης στο πλαίσιο της ε/κ κοινότητας, ανησυχούσε πως σύντομα θα έμπαινε και η ίδια στο στόχαστρο του Γρίβα, με αποτέλεσμα κατά καιρούς να παρουσιάζει μία «ακαμψία» κατά τις διακοινοτικές διαπραγματεύσεις και συχνά η διαδικασία κινδύνευε να διακοπεί²⁶⁷. Επιπλέον, οι συνεχείς κατηγορίες των γριβικών εναντίον του Μακαρίου, ότι είχε προδώσει την ένωση, ανάγκαζαν τον Αρχιεπίσκοπο να διακηρύττει συχνά ότι ο τελικός στόχος του ήταν η ένωση, γεγονός που προοικονομούσε την τουρκική καχυποψία περί «ελληνικής συνωμοσίας»²⁶⁸.

Για την **πολιτική δράση** τους, οι δύο οργανώσεις διέθεταν ειδικά όργανα: η ΕΟΚΑ την ΠΕΚΑ και η ΕΟΚΑ-Β την ΕΣΕΑ²⁶⁹. Οι δύο αυτές επιτροπές, παρά τους κοινούς τους στόχους, παρουσίασαν δυσανάλογο έργο, καθώς η ΕΣΕΑ υπήρξε σαφώς λιγότερο δραστήρια από την ΠΕΚΑ, γεγονός που μπορεί να αποδοθεί εν μέρει στην κατά πολύ μειωμένη απήχηση της στους Ε/κ σε σχέση με την πολιτική της «πρόγONO». Ενώ, λοιπόν, η ΠΕΚΑ διοργάνωνε την παθητική αντίσταση, με διαδηλώσεις, απεργίες, προπαγάνδα κατά των Βρετανών (κυρίως με τη μορφή φυλλαδίων), μπόϊκοτάζ των βρετανικών προϊόντων, διαιτητικές επιτροπές για την επίλυση ενδοκοινοτικών διαφορών κ. α.²⁷⁰, η ΕΣΕΑ είχε να επιδείξει μία μάλλον ανεπιτυχή πολιτική εκστρατεία κατά του Μακαρίου, κυρίως μέσω του φιλογριβικού τύπου και ομιλιών των μελών της στις πόλεις και στα χωριά, όπως και κάποιες ατυχείς πολιτικές παρεμβάσεις²⁷¹. Από τις μαρτυρίες προκύπτει ότι η πρωτίστη και κύρια επιδίωξη της ΕΣΕΑ ήταν η πτώση του Μακαρίου. Η επιτροπή είχε επιδοθεί με εμπάθεια και φανατισμό σε αυτό το σκοπό, τοποθετώντας (μάλλον όχι συνειδητά) σε δεύτερη μοίρα την ένωση²⁷², γεγονός που ενδεχομένως να της στέρησε την απήχηση που είχε στους Ε/κ η ΠΕΚΑ.

²⁶⁷ Τηλεγράφημα Rogers (υπουργός εξωτερικών) προς αμερικανική πρεσβεία στην Άγκυρα, 25 Απριλίου 1973, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 77619, σελ. 2.

²⁶⁸ Τηλεγράφημα Popper (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Rogers (υπουργό εξωτερικών), 10 Μαΐου 1973, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 1089, σελ. 3-4.

²⁶⁹ Πρόεδρος της ΕΣΕΑ ήταν ο Γεώργιος Βασιλειάδης, αντιπρόεδρος ο Κυριάκος Σαβεριάδης και γενικός γραμματέας ο Φώτης Παπαφώτης, τον οποίο διαδέχθηκε ο Στέλιος Χρηστίδης. Στα μέλη της περιλαμβάνονταν οι: Σπύρος Παπαγεωργίου, Γλαύκος Κασσουλίδης, Κώστας Αμαμίδης κ.α.: Τηλεγράφημα Popper (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Rogers (υπουργό εξωτερικών), 30 Μαρτίου 1973, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 685, σελ. 1.

²⁷⁰ Βλ. Γεώργιος Γρίβας, *Αγών ΕΟΚΑ και ανταρτοπόλεμος*, σελ. 29-34.

²⁷¹ Όπως η αποστολή μιας αντιπροσωπείας της στην Αθήνα (φθινόπωρο 1972), με σκοπό να πιέσει τον Παπαδόπουλο, ώστε να δηλώσει ανοιχτά την υποστήριξη του στο Γρίβα. Η αντιπροσωπεία επέστρεψε χωρίς αποτέλεσμα: βλ. Παύλος Τζερμιός, σελ. 670.

²⁷² Βλ. Μενέλαος Αλεξανδράκης – Βύρων Θεοδωρόπουλος – Ευστάθιος Λαγάκος, σελ. 62-64.

Τέλος, θα πρέπει να κάνουμε μία συνοπτική αναφορά στις προσπάθειες **καταστολής** της δράσης των δύο οργανώσεων από τον κρατικό μηχανισμό. Οι προσπάθειες αυτές έλαβαν τις ακόλουθες μορφές:

1. Στρατιωτικά μέτρα: Αν και για την αντιμετώπιση της ΕΟΚΑ-Β δεν πάρθηκαν τέτοιου είδους μέτρα, στην περίπτωση της πρώτης ΕΟΚΑ, ένας σημαντικός αριθμός ένοπλων βρετανικών στρατευμάτων μεταφέρθηκε στο νησί και σχηματίστηκαν μεικτές στρατιωτικές και αστυνομικές περιπόλοι, οι οποίες δρούσαν σε όλες τις πόλεις²⁷³.
2. Αστυνομικά μέτρα: Για τη δίωξη της ΕΟΚΑ, οι βρετανικές αρχές συγκρότησαν το «*Επικουρικό Σώμα*» (1.100 άνδρες), το οποίο στελέχωσαν κυρίως με Τ/κ, γεγονός που ενέτεινε την έχθρα των δύο κοινοτήτων²⁷⁴. Έτσι, η συνολική αστυνομική δύναμη επεκτάθηκε (από 1.414 μέλη σε 3.435²⁷⁵) και οι συλλήψεις – ακόμα και μαθητών γυμνασίου – αυξήθηκαν δραστικά²⁷⁶. Παρομοίως, ο Μακάριος, για την καταστολή της ΕΟΚΑ-Β, συγκρότησε το «*Εφεδρικό Σώμα*», το οποίο αποτελούσαν περίπου 2.000 άντρες, πιστοί σε αυτόν²⁷⁷. Ο Αρχιεπίσκοπος εξόπλισε το νεοσύστατο σώμα με τα όπλα που εισήγαγε από την Τσεχοσλοβακία²⁷⁸. Το σώμα αυτό κατάφερε να συλλάβει πολλούς υποστηρικτές του Γρίβα και να κατασχέσει μεγάλες ποσότητες όπλων της ΕΟΚΑ-Β²⁷⁹.
3. Νομικά μέτρα: Τέτοια μέτρα έλαβαν οι βρετανικές αρχές εναντίον της ΕΟΚΑ. Αφορούσαν τη σύσταση «*ειδικών δικαστηρίων*», προκειμένου να εκδικάζονται με

²⁷³ «Μικταί εις στρατιωτικών και αστυνομικών περιπόλοι περιέρχονται από χθες τας πόλεις της Κύπρου διά την πρόληψιν δολιοφθορών», *Καθημερινή*, Πέμπτη 7 Απριλίου 1955, σελ. 6.

²⁷⁴ Ο Πέτρος Στυλιανού, μέλος της ΕΟΚΑ που συνελήφθη και φυλακίστηκε από τις βρετανικές αρχές, υποστηρίζει ότι οι Τ/κ επικουρικοί αστυνομικοί προέρχονταν κυρίως από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα της τ/κ κοινωνίας: βλ. Πέτρος Στυλιανού, σελ. 1.

²⁷⁵ Βλ. Ιωάννης Κασίνης, σελ. 171.

²⁷⁶ «Ενώ συνεχίζονται η τρομοκρατία και αι συλλήψεις, ο Άγγλος υφυπουργός των αποικιών χαρακτηρίζει ως άγριαν κατοχήτη δράσιν εγκληματιών τον αγώνα των Κυπρίων διά την απόκτησιν της ελευθερίας των», *Καθημερινή*, Πέμπτη 7 Απριλίου 1955, σελ. 1.

²⁷⁷ Διοικητής του ήταν ο Παντελάκης Πανταζής, Ε/κ ταγματάρχης που υπηρετούσε στην ΕΦ: Τηλεγράφημα Popper (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Rogers (υπουργό εξωτερικών), 2 Απριλίου 1973, DOS Telegrams, 1973-1974 Α, έγγραφο 699, σελ. 1.

²⁷⁸ Τηλεγράφημα Crawford (αμερικανική πρεσβεία στην Κύπρο) προς State Department, 7 Φεβρουαρίου 1972, FRUS, 1969-72, XXIX, Eastern Europe – Eastern Mediterranean, έγγραφο 390, σελ. 951-952.

²⁷⁹ Έκθεση πληροφοριών της CIA, *Cyprus – An old problem*, 24 Σεπτεμβρίου 1973, FRUS, 1973-76, XXX, Greece – Cyprus – Turkey, έγγραφο 73, σελ. 255.

συνοπτικές διαδικασίες οι υποθέσεις των συλληφθέντων μελών της οργάνωσης. Επίσης, συντάχθηκε ο «νόμος περί εκτάκτου ανάγκης», ο οποίος επέτρεπε να γίνουν συλλήψεις χωρίς προηγουμένως την έκδοση σχετικού εντάλματος και προέβλεπε την ποινή του θανάτου για όσους συλλαμβάνονταν να μεταφέρουν όπλα και πυρομαχικά. Η ίδια ποινή (θανατική) ορίστηκε και για το αδίκημα της κατοχής όπλων και πυρομαχικών, έπειτα από μετατροπή του υφιστάμενου νόμου που προέβλεπε πολυετή φυλάκιση²⁸⁰.

4. Πολιτικά μέτρα: Η βρετανική διοίκηση χρησιμοποίησε διάφορα τέτοια μέτρα για να αντιμετωπίσει την ΕΟΚΑ, π. χ. προπαγάνδα κατά της οργάνωσης, χρηματική αμοιβή για παροχή πληροφοριών²⁸¹, απαγόρευση πολιτικών απεργιών και συγκεντρώσεων, λογοκρισία εντύπων και επιστολών κ.α.²⁸². Πολύ συνηθισμένη ήταν, επίσης, η τακτική των συλλογικών τιμωριών, π. χ. επιβολή συλλογικών προστίμων, συλλογικό κλείσιμο καταστημάτων, συλλογική κατάσχεση περιουσιών και συλλογικός κατ' οίκον περιορισμός («κέρφιου»²⁸³). Η μέθοδος της προπαγάνδας, ειδικά μέσω του φιλομακαριακού τύπου (*Ta Nea, Φιλελεύθερος*), χρησιμοποιήθηκε πολύ και από τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο εναντίον της ΕΟΚΑ-Β και κυρίως εναντίον του Γρίβα²⁸⁴.

Στο κεφάλαιο αυτό, λοιπόν, διαπιστώσαμε τον τρίμορφο και τετραμέτωπο χαρακτήρα της δράσης τόσο της ΕΟΚΑ όσο και της ΕΟΚΑ-Β, ο οποίος, μάλιστα, διεπόταν από μία εμφυλιοπολεμική διάσταση, λόγω της αντι-κομμουνιστικής δράσης της πρώτης και της αντι-μακαριακής/αντι-κομμουνιστικής δράσης της δεύτερης. Παράλληλα, εξακριβώσαμε τον αρνητικό αντίκτυπο της δράσης τους στο πολιτικό επίπεδο, για το οποίο συγκρότησαν ειδικά πολιτικά όργανα. Σε αυτά θα μπορούσαμε να πούμε ότι υπήρξε ένας «εμφυλισμός» των στόχων από την πρώτη στη δεύτερη ΕΟΚΑ, καθώς το πολιτικό όργανο της τελευταίας επιδόθηκε πρωτίστως και κυρίως σε αντι-μακαριακό παρά ενωτικό αγώνα.

²⁸⁰ Βλ. Πέτρος Στυλιανού, σελ. 1, 19.

²⁸¹ Η αμοιβή ανερχόταν αρχικά στις 500 λίρες και στην συνέχεια έφτασε τις 5.000 λίρες λόγω «σπανιότητας» πληροφοριοδοτών: βλ. Ιωάννης Κασίνης, σελ. 92.

²⁸² Ό. π., σελ. 120, 170.

²⁸³ Ό. π., σελ. 157.

²⁸⁴ Ο Αρχιεπίσκοπος αποκάλυψε ότι την περίοδο του αγώνα της πρώτης ΕΟΚΑ, είχε ζητήσει από το Γρίβα να περιοριστεί σε σαμποτάζ και υλικές καταστροφές. Ωστόσο, ο στρατηγός προχώρησε σε εκτελέσεις, παρά το ότι γνώριζε την αντίθεση του. Επίσης, έκανε γνωστό ότι η δράση του στρατηγού την ίδια περίοδο είχε δυσχεράνει εξαιρετικά τη διαπραγματευτική του θέση και κατέληξε αποδίδοντας σε αυτήν την τακτική του Γρίβα την τότε εξόριση του από το νησί: Τηλεγράφημα Grant (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Kissinger (υπουργό εξωτερικών), 25 Οκτωβρίου 1973, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 2180, σελ. 1.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο

Πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις

Μετά τη διερεύνηση της συγκρότησης και της δράσης της ΕΟΚΑ-Β σε συγκριτική βάση με την πρώτη ΕΟΚΑ, στο παρόν κεφάλαιο θα εξετάσουμε τις πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις που υποστήριζαν τη δράση των δύο οργανώσεων και εκείνες που την καταδίκαιζαν ή την απέρριπταν. Η εξέταση αυτή παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον, καθώς θα μας επιτρέψει να εξακριβώσουμε την απήχηση κάθε οργάνωσης, για την οποία κάναμε λόγο ήδη αρκετές φορές στα προηγούμενα κεφάλαια.

Ξεινώνοντας με τις **πολιτικές δυνάμεις**, παρατηρούμε απευθείας μία από τις σημαντικότερες διαφοροποιήσεις της ΕΟΚΑ-Β από την πρώτη ΕΟΚΑ, η οποία αφορά το **επίπεδο της πολιτικής ηγεσίας** και συνίσταται στην υποστήριξη της Εθναρχίας, με επικεφαλής το Μακάριο, στην ΕΟΚΑ. Όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, η Εθναρχία ήταν από τους κύριους χρηματοδότες της γριβικής οργάνωσης και είχε αναλάβει την πολιτική ηγεσία του ενωτικού αγώνα. Αυτό, βέβαια, δε σημαίνει ότι η πολιτική και η στρατιωτική ηγεσία της ΕΟΚΑ δεν είχαν τις διαφωνίες και τις αντιπαραθέσεις τους. Κάθε άλλο, μάλιστα. Τα πρώτα χρόνια της δράσης της, η ΕΟΚΑ χρησιμοποιήθηκε από την Εθναρχία, αλλά και την ελληνική κυβέρνηση, ως εργαλείο πίεσης για την προσέλκυση του διεθνούς ενδιαφέροντος και την επίτευξη της ένωσης (τελικός στόχος). Παρέμεινε εργαλείο πίεσης καθ' όλη τη διάρκεια της δράσης της, ωστόσο, είναι αμφίβολο κατά πόσο διευκόλυνε τον επιθυμητό στόχο, από ένα σημείο και μετά. Από την έκρηξη της διακοινοτικής βίας και έπειτα, η δράση της ΕΟΚΑ φαίνεται πως, όχι μόνο δε συνέβαλλε στην προώθηση της ένωσης, αλλά, αντιθέτως, εξυπηρέτούσε περισσότερο τις διχοτομικές βλέψεις της Τουρκίας, άθελα της βέβαια. Το γεγονός αυτό δεν πέρασε φυσικά απαρατήρητο από την πολιτική ηγεσία του αγώνα για την ένωση. Τόσο η ελληνική κυβέρνηση, όσο και η Εθναρχία προσπαθούσαν να αποτρέψουν νέα ξεσπάσματα βίας στο νησί. Το ζήτημα είναι κατά πόσο ήταν σε θέση να το πετύχουν, ειδικά τα τελευταία χρόνια δράσης της ΕΟΚΑ (1958-1959). Η σχέση της Εθναρχίας με την οργάνωση παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, ειδικά σε ό, τι αφορά το θέμα της επιρροής της πρώτης στη δεύτερη. Τα στοιχεία δείχνουν ότι την πρώτη περίοδο δράσης της ΕΟΚΑ η επιρροή της Εθναρχίας ήταν πιο έντονη. Αντιθέτως, όσο ο καιρός περνούσε και η οργάνωση κέρδιζε τη συμπάθεια και την υποστήριξη της ελληνοκυπριακής κοινότητας, τόσο φαίνεται να «αυτονομούταν» από την πολιτική της ηγεσία και να αποκτά η ίδια πλέον ένα είδος πολιτικού ρόλου στις εξελίξεις, πέραν του

στρατιωτικού-«εργαλειακού» που είχε αρχικά²⁸⁵. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι αυτές ήταν οι πρώτες ενδείξεις της σύγκρουσης Γρίβα-Μακαρίου, που άρχισε να διαφαίνεται από την κήρυξη της ανεξαρτησίας²⁸⁶, κλιμακώθηκε τη δεκαετία του '60 και κορυφώθηκε με την ίδρυση και δράση της ΕΟΚΑ-B εναντίον του Κυπρίου Προέδρου.

Η ΕΟΚΑ-B είχε κηρύξει τον πόλεμο στην κυπριακή κυβέρνηση, η οποία, όπως εξελίχθηκε η κατάσταση στο κυπριακό κράτος μετά το 1964, επί της ουσίας μετατράπηκε σχεδόν σε «διάδοχο σχήμα» της παλιάς Εθναρχίας²⁸⁷. Όμως, η εναντίωση του Γρίβα και της οργάνωσης του έγκειτο σε αυτό ακριβώς το σημείο, δηλαδή, στην ύπαρξη του ανεξάρτητου κράτους και της κυβέρνησης του. Η κυπριακή κυβέρνηση είχε καταγγείλει και καταδικάσει πολλάκις τη δράση της οργάνωσης, είχε δώσει πληροφορίες στη δημοσιότητα για τους ανατρεπτικούς σκοπούς της και είχε λάβει μέτρα εναντίον της. Πρωτίστως, όμως, χρησιμοποιούσε εις βάρος της ΕΟΚΑ-B την ίδια της τη δράση (ειδικά τις εκτελέσεις μακαριακών), αξιοποιώντας κάθε δυνατή ευκαιρία για να επισημάνει το «δολοφονικό» της χαρακτήρα²⁸⁸. Αντίστοιχα, η ΕΟΚΑ-B και η ΕΣΕΑ κατηγορούσαν το Μακάριο για φιλοκομμουνισμό και για προδοσία του «εθνικού ιδεώδους» της ένωσης, δίχως, όμως, να καταφέρουν να φθείρουν την απήχηση του στην ε/κ κοινότητα²⁸⁹.

Σε **επίπεδο κομμάτων**, η γριβική οργάνωση του 1971-1974 είχε την υποστήριξη της «ενωτικής παράταξης – αντιπολίτευσης». Επρόκειτο για μία μικρή αλλά δυναμική δεξιά εξτρεμιστική μερίδα, που κομματικά εκφραζόταν μέσα από το «Δημοκρατικό Εθνικό Κόμμα» (ΔΕΚ) του ψυχιάτρου Τάκη Ευδόκα. Η ιδεολογία και οι πολιτικοί στόχοι αυτού του κόμματος ταυτίζονταν με της ΕΟΚΑ-B: ένωση, αντι-κομμουνισμός, απομάκρυνση του Μακαρίου και ανάληψη της εξουσίας από τους ενωτικούς²⁹⁰. Η ΕΟΚΑ-B υποστηριζόταν,

²⁸⁵ Τηλεγράφημα Belcher (Αμερικανός πρόξενος στη Λευκωσία) προς State Department, 16 Απριλίου 1958, FRUS, 1958-60, X, 1, Eastern Europe Region – Soviet Union – Cyprus, έγγραφο 194, σελ. 599-600. Επίσης, βλ. Άγγελος Βλάχος, σελ. 196.

²⁸⁶ Βλ. Μακάριος Δρουσιώτης, *ΕΟΚΑ: η σκοτεινή όψη*, σελ. 309.

²⁸⁷ Όπως επισημαίνει ο Γιάννης Πετριτάκης, η Εθναρχία συνέχισε να υφίσταται ως «οιονεί νοερά εξουσία» και μετά την ίδρυση του ανεξάρτητου κυπριακού κράτους και μετά την πρώτη άτυπη διχοτόμηση του νησιού το 1964, στην ουσία μονοπώλησε την κρατική εξουσία, με το Μακάριο να παραμένει Πρόεδρος και Αρχιεπίσκοπος για 17 συναπτά έτη, μέχρι το θάνατο του: Ιωάννης Πετριτάκης, *Κύπρος: φως στα παρασκήνια, άγνωστα συγκλονιστικά ντοκουμέντα*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Πετριτάκης, Αθήνα, 1978, σελ. 16.

²⁸⁸ Βλ. Σπύρος Παπαγεωργίου, *Μακάριος: πορεία διά πυρός και σιδήρου*, σελ. 156. Επίσης, βλ. Παύλος Τζερμιάς, σελ. 669, 672 & Νίκος Κρασιδιώτης, *Ανοχύρωτη πολιτεία: Κύπρος 1960-1974*, Τόμος Δεύτερος, σελ. 322.

²⁸⁹ Βλ. Γιάννος Κρασιδιώτης, σελ. 231.

²⁹⁰ Βλ. Νίκος Κρασιδιώτης, *Ανοχύρωτη πολιτεία: Κύπρος 1960-1974*, Τόμος Δεύτερος, σελ. 145. Επίσης, βλ. Παύλος Τζερμιάς, σελ. 648.

επίσης, από τη λεγόμενη «Προοδευτική Παράταξη των Δυνάμεων της Αλλαγής», το κόμμα που είχαν ιδρύσει ο Νίκος Σαμφών και ο Οδυσσέας Ιωαννίδης, πρώην δήμαρχος Λευκωσίας. Το κόμμα αυτό «*απευθυνόταν σε εθνικόφρονα συντηρητικά στρώματα*», χωρίς όμως να αναπτύσσει παράνομη αντι-κυβερνητική δραστηριότητα, γεγονός που στα μάτια των φανατικών ενωτικών το καθιστούσε μέρος του μακιαριακού κατεστημένου²⁹¹. Αν ο Γρίβας δεν είχε τέτοια εμμονή με την παράνομη στρατιωτική δράση και είχε πολιτικοποιήσει τη δράση της ΕΟΚΑ-Β, όπως επιχείρησε να κάνει ο διάδοχος του, θα μπορούσε να ήταν ο πολιτικός ηγέτης της ενωτικής παράταξης, της οποίας μπορεί να θεωρηθεί, ούτως ή άλλως, «πνευματικός πατέρας».

Η ΕΟΚΑ-Β είχε απέναντι της τις δυνάμεις του φιλομακιαριακού/ανεξαρτησιακού στρατοπέδου, το οποίο περιλάμβανε κομματικούς σχηματισμούς από το σύνολο σχεδόν του πολιτικού φάσματος, εξαιρουμένης της άκρας δεξιάς. Οι σχηματισμοί αυτοί ήταν:

Α) Το ΑΚΕΛ από την Αριστερά, με ισχυρά ελλογικά ερείσματα στην ε/κ κοινότητα, το οποίο προσέβλεπε κυρίως στην αδέσμευτη εξωτερική πολιτική του Μακιαρίου, συνάπτοντας μαζί του μία ιδιότυπη συμμαχία²⁹².

Β) Η ΕΔΕΚ του Βάσου Λυσσαρίδη, σοσιαλιστικό κόμμα του Κέντρου, με απήχηση κυρίως στην αριστερή διάνοηση και στα μικρομεσαία αστικά στρώματα. Ο Λυσσαρίδης, μάλιστα, είχε συγκροτήσει ένοπλες παραστρατιωτικές ομάδες, ανάλογης αριθμητικής ισχύος με της ΕΟΚΑ-Β, οι οποίες ήρθαν αρκετές φορές σε σύγκρουση, περιορισμένης κλίμακας, με τις γριβικές δυνάμεις²⁹³.

Γ) Το «Ενιαίο Κόμμα» του Γλαύκου Κληρίδη, από το χώρο της μετριοπαθούς Δεξιάς, με υποστήριξη από τα μεσαία και ανώτερα αστικά στρώματα, αλλά και τον αγροτικό πληθυσμό. Το «*φιλοδοτικό*» αυτό κόμμα ήταν το μεγαλύτερο στην κυπριακή Βουλή και από αυτό κυρίως στελεχώθηκε ο κρατικός μηχανισμός²⁹⁴.

Στην περίπτωση της πρώτης ΕΟΚΑ, η «*εθνικόφρων παράταξη*» («Κυπριακό Εθνικό Κόμμα» (ΚΕΚ) του Θεμιστοκλή Δέρβη και Εθναρχικό Συμβούλιο²⁹⁵) υποστήριξε τη δράση της οργάνωσης με κάθε τρόπο²⁹⁶. Αντίθετα, το ΑΚΕΛ καταδίκασε τη χρήση βίας ως

²⁹¹ Βλ. Παύλος Τζερμιάς, σελ. 662.

²⁹² Ιδιότυπη γιατί ο Μακάριος ως ιερωμένος κάθε άλλο παρά φιλοκομμουνιστής ήταν, γι' αυτό, μεταξύ άλλων, δε χρησιμοποίησε ποτέ ακελικούς στις κυβερνήσεις του.

²⁹³ Τηλεγράφημα Porper (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Rogers (υπουργό εξωτερικών), 2 Απριλίου 1973, DOS Telegrams, 1973-1974 Α, έγγραφο 707, σελ. 3.

²⁹⁴ Βλ. Γιάννος Κρανιδιώτης, σελ. 234-235.

²⁹⁵ Βλ. C. A. Klok, σελ. 143-144.

²⁹⁶ Βλ. Ιωάννης Κασίνης, σελ. 90-91.

μέσο για την επιδίωξη της ένωσης και χαρακτήρισε τη δράση της ΕΟΚΑ ως επιζήμια για τον αγώνα των Ε/κ²⁹⁷. Ωστόσο, σταδιακά άρχισε να διαφαίνεται ένας διχασμός ανάμεσα στην ηγεσία και τη βάση του κόμματος, καθώς ένα κομμάτι της τελευταίας υποστήριζε τον ένοπλο αγώνα²⁹⁸. Παρόλα αυτά, το ΑΚΕΛ δεν σταμάτησε ποτέ να είναι αντίθετο (αν και ηπιότερα, όσο η απήχηση της οργάνωσης μεγάλωνε) στη δράση της ΕΟΚΑ, πράγμα εύλογο, αν αναλογιστεί κανείς ότι το κόμμα αυτό και οι οπαδοί του βρίσκονταν στο στόχαστρο της οργάνωσης του Γρίβα, καθ' όλη τη διάρκεια της δράσης της²⁹⁹.

Η **σύγκρουση των δύο γριβικών οργάνώσεων με το ΑΚΕΛ** ήταν αποτέλεσμα του σφοδρού αντι-κομμουνισμού τους. Το 1955-1959, η μεταξύ τους αντιπαράθεση κατέληξε σε μία σειρά εκτελέσεων ακελικών στελεχών και οπαδών³⁰⁰. Ως πρόσχημα για αυτές τις εκτελέσεις χρησιμοποιήθηκε ο ισχυρισμός ότι το αριστερό κόμμα συνεργαζόταν με τις βρετανικές αρχές, καταδίδοντας μέλη της οργάνωσης, ισχυρισμός ο οποίος μέχρι σήμερα παραμένει ατεκμηρίωτος³⁰¹. Ο Μακάριος διαφώνησε με τη σφοδρή αντι-κομμουνιστική δράση του Γρίβα, προφανώς γιατί αντιλαμβάνονταν (και μάλλον προσέβλεπε) τα κοινωνικά ερείσματα του ΑΚΕΛ στην ε/κ κοινότητα. Αυτή υπήρξε η πρώτη «προσέγγιση» ανάμεσα στον Αρχιεπίσκοπο και το αριστερό κόμμα, από την οποία γεννήθηκε, λίγο μετά την ανεξαρτησία, η «ιδιότυπη συμμαχία» που αναφέραμε νωρίτερα³⁰². Η τελευταία, σε συνδυασμό με τη στροφή του Μακαρίου στην πολιτική του «εφικτού», φαίνεται πως αποτέλεσαν τους βασικούς λόγους της ρήξης ανάμεσα στον Κύπριο πρόεδρο και το συμπατριώτη του στρατηγό, ρήξη η οποία κορυφώθηκε με τη δράση της ΕΟΚΑ-Β εναντίον του Μακαρίου και των πολιτικών δυνάμεων που τον υποστήριζαν.

²⁹⁷ «Η κυβέρνηση της Κύπρου έλαβεν έκτακτα μέτρα φρουρήσεως όλων των κυβερνητικών γραφείων και ανήγειρεν οδοφράγματα», *Καθημερινή*, Σάββατο 2 Απριλίου 1955, σελ. 6.

²⁹⁸ «Οι συλληφθέντες εις την Κύπρον Έλληνες υποβάλλονται εις εξαντλητικήν ανάκρισιν δια να προβούν εις ομολογίας», *Καθημερινή*, Κυριακή 3 Απριλίου 1955, σελ. 8. Επίσης, βλ. Γεώργιος Γρίβας, *Αγών ΕΟΚΑ και ανταρτοπόλεμος*, σελ. 23.

²⁹⁹ Μάλιστα, ο Νίκος Ζαχαριάδης, γενικός γραμματέας του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος, φέρεται να ήταν αυτός που αποκάλυψε την ταυτότητα του αρχηγού της οργάνωσης, «Διγενή»: Βλ. Άγγελος Βλάχος, σελ. 86. Ο Ζαχαριάδης επικρίθηκε έντονα για αυτή την κίνηση, η οποία μπορεί να θεωρηθεί όντως ακραία. Ωστόσο, λαμβάνοντας υπόψη την προηγούμενη δράση του Γρίβα εναντίον των κομμουνιστών στην Ελλάδα, την περίοδο της Κατοχής και μετέπειτα στα Δεκεμβριανά με την οργάνωση «Χ», η έντονη ανησυχία του ηγέτη των κομμουνιστών για τους Ε/κ συντρόφους του μοιάζει μάλλον δικαιολογημένη.

³⁰⁰ Βλ. C. A. Klok, σελ. 152.

³⁰¹ Βλ. Μακάριος Δρουσιώτης, *ΕΟΚΑ: η σκοτεινή όψη*, σελ. 218-219.

³⁰² Ξενοφών Κάλλης, «Η Αριστερά και ο Μακάριος», στο *Ιστορικά*, «Κύπρος: η οδύσσεια της ανεξαρτησίας», *Ελευθεροτυπία*, Αθήνα, 2008, σελ. 88-90.

Ειτός από την υποστήριξη των Ε/κ «εθνικοφρόνων», η ΕΟΚΑ είχε επίσης την ηθική και υλική συμπαράσταση διαφόρων ενωτικών επιτροπών, κάποιες από τις οποίες προϋπήρχαν αυτής, ενώ κάποιες άλλες συγκροτήθηκαν μετά την έναρξη του ένοπλου αγώνα ακριβώς για να τον στηρίξουν. Μερικές από αυτές τις **επιτροπές** ήταν: α) η «Επιτροπή για το ζήτημα της Κύπρου», με έδρα στη Νέα Υόρκη και πρόεδρο το Σάββα Ζαβογιάννη³⁰³, β) η «Πανελλήνια Επιτροπή Ενώσεως Κύπρου» (ΠΕΕΚ), η οποία έδρευε και λειτουργούσε στην Ελλάδα, με πρόεδρο τον Αρχιεπίσκοπο Αθηνών Σπυρίδωνα, προσφέροντας όχι μόνο ηθική συμπαράσταση αλλά και υλική συνδρομή στον αγώνα της ΕΟΚΑ³⁰⁴, γ) η «Πανσπουδαστική Επιτροπή Κυπριακού Αγώνος» (ΠΕΚΑ), και αυτή στην Ελλάδα, η οποία διοργάνωνε διαδηλώσεις μαθητών, σπουδαστών και φοιτητών υπέρ της ΕΟΚΑ³⁰⁵. Το 1971-1974, υπήρξαν επίσης ορισμένες επιτροπές που στηρίζαν τη δράση της ΕΟΚΑ-Β, όπως η «Εθνική Φοιτητική Ένωση Κυπρίων» (ΕΦΕΚ), στην Αθήνα, η οποία οργάνωνε εκδηλώσεις κατά του Μακαρίου και υπέρ του Γρίβα³⁰⁶. Ωστόσο οι επιτροπές αυτές ήταν ελάχιστες και σαφώς λιγότερο δραστήριες από τις αντίστοιχες του 1955-1959.

Συνεχίζοντας με την εξέταση της στάσης των **κοινωνικών δυνάμεων** απέναντι στην ΕΟΚΑ-Β, συναντάμε τη μαρτυρία του Κύπριου πρέσβη στην Αθήνα και στενού συνεργάτη του Μακαρίου, Νίκου Κρανιδιώτη, ο οποίος αναφέρει ότι στο πολιτικό όργανο της ΕΟΚΑ-Β, την ΕΣΕΑ, *«προσχώρησαν φανατικοί οπαδοί του Γρίβα, ακροδεξιά αστικά στοιχεία, κύκλοι προσκείμενοι σε συντηρητικές θρησκευτικές οργανώσεις και παλαιοί συνεργάτες της βρετανικής αποικιακής διοίκησης. Οι κύκλοι αυτοί είχαν φιλοδυτικό, νατοϊκό προσανατολισμό, και έτρεφαν σφοδρά αντικομμουνιστικά αισθήματα. Σε επαφή με τη Χούντα, προωθούσαν αφηρημένα και ακαθόριστα σχέδια ένωσης, που μπορούσαν στην πραγματικότητα, να είναι διχοτόμηση ή διπλή ένωση. Αντίθετα, οι υποστηρικτές της ελληνοκυπριακής κυβέρνησης – που αποτελούσαν τη συντριπτική πλειοψηφία του κυπριακού λαού – ανήκαν σε ένα ευρύ κοινωνικό φάσμα, που εκτεινόταν από την άκρα Αριστερά μέχρι την προοδευτική Δεξιά, και ήταν στη μεγάλη τους πλειονότητα μικροαστοί, επαγγελματίες, αγρότες, εργάτες, επιστήμονες, υπάλληλοι και διανοούμενοι, με φιλελεύθερες αρχές,*

³⁰³ «Ηρχισεν εις τας Ην. Πολιτείας ευρύτατη διαφωτιστική εκστρατεία προς κατατόπισιν των Αμερικανών επί του κυπριακού ζητήματος», *Καθημερινή*, Τρίτη 12 Απριλίου 1955, σελ. 6.

³⁰⁴ «Ο ελληνικός λαός παρά το πλευρόν των αγωνιζόμενων υπέρ της ελευθερίας των Κυπρίων», *Καθημερινή*, Κυριακή 10 Απριλίου 1955, σελ. 8.

³⁰⁵ «Η κατάσταση εις την Κύπρον οσημέραι επιδεινούται. Ο λαός συνεχίζει απτόητος πάντοτε τον αγώνα του», *Καθημερινή*, Σάββατο 9 Απριλίου 1955, σελ. 1 & «Διαδήλωσις μαθητών εις την Ρόδον δια την Κύπρον κατέληξεν εις αιματηράν σύγκρουσιν μετά της χωροφυλακής προ του αγγλικού προξενείου», *Καθημερινή*, Σάββατο 9 Απριλίου 1955, σελ. 6.

³⁰⁶ Βλ. Νίκος Κρανιδιώτης, *Ανοχύρωτη πολιτεία: Κύπρος 1960-1974*, Τόμος Δεύτερος, σελ. 176-177.

προσανατολισμένοι στα προοδευτικά κινήματα της εποχής. Η παράταξη αυτή έτρεφε τυφλή αφοσίωση προς το Μακάριο και υιοθετούσε απόλυτα την πολιτική του, που συνίστατο – εφόσον δεν μπορούσε να πραγματοποιηθεί η ένωση – στη διατήρηση ενός ελληνικού ανεξάρτητου κράτους, στη διοίκηση του οποίου θα συμμετείχε, σύμφωνα με την πληθυσμιακή αναλογία της και η τουριστική μειονότητα³⁰⁷».

Αν τα πράγματα είχαν ως μας τα περιγράφει ο Ε/κ διπλωμάτης, τότε, στην περίπτωση της πρώτης ΕΟΚΑ, οι συνθήκες κάτω από τις οποίες δρούσε η οργάνωση ήταν αρκετά διαφορετικές. Όπως είδαμε σε προηγούμενα κεφάλαια, η οργάνωση είχε καταφέρει να κερδίσει την ε/κ νεολαία, η οποία είχε επιδοθεί με πάθος στον αγώνα για ένωση με τη «μητέρα-πατρίδα³⁰⁸». Ωστόσο, η απήχηση της ΕΟΚΑ στην ε/κ κοινότητα φαίνεται πως δεν ήταν δεδομένη εξαρχής. Μάλιστα, στο διεθνές πεδίο, υπήρχε η εντύπωση ότι η ΕΟΚΑ δεν εξέφραζε την πλειοψηφία της ε/κ κοινότητας, παρά μόνο ένα ακραίο τμήμα της και ότι αν η οργάνωση «εξουδετερωνόταν» τότε οι Ε/κ θα ήταν περισσότερο δεκτικοί ως προς τις λύσεις που τους προτεινόταν³⁰⁹. Πράγματι, οι εκτιμήσεις συγκλίνουν στην άποψη ότι «η στρατιωτική οργάνωση του Διγενή δεν υπήρξε ποτέ μαζικό κίνημα³¹⁰». Σταδιακά, όμως, η ΕΟΚΑ, με την «ηθική νομιμοποίηση» που της έδινε ο αντι-αποικιακός αγώνας³¹¹, την «αίγλη» που της χάριζε η αυτοθυσία των μελών της, αλλά και το φόβο που είχε προκαλέσει με την κατηγορία της προδοσίας και τις εκτελέσεις, κατάφερε να κερδίσει και ενίοτε να επιβάλλει μεγαλύτερη υποστήριξη (ή, κατά τον Παύλο Τζερμιάς, «ανοχή³¹²») από τους Ε/κ, ειδικά τα τελευταία χρόνια της δράσης της (1958-1959³¹³).

Εξχωριστό ενδιαφέρον έχει η σχέση της Εκκλησίας με τις δύο γριβικές οργανώσεις. Όπως αναφέραμε και σε προηγούμενα κεφάλαια, η **Εκκλησία** διαδραμάτιζε καθοριστικό ρόλο στο πλαίσιο της ε/κ κοινότητας. Με δικούς της πόρους χρηματοδοτήθηκε η δράση της ΕΟΚΑ³¹⁴. Αυτή εμφύσησε στην ε/κ νεολαία τον πόθο για ένωση με την Ελλάδα. Το ερώτημα, συνεπώς, είναι πώς, το 1971-1974, ο φανατικά θρησκευόμενος Γρίβας στράφηκε με τόση βιαιότητα εναντίον του επικεφαλής της Εκκλησίας, Αρχιεπισκόπου Μακαρίου. Η

³⁰⁷ Βλ. Νίκος Κρανιδιώτης, *Ανοχύρωτη πολιτεία: Κύπρος 1960-1974*, Τόμος Δεύτερος, σελ. 157.

³⁰⁸ Βλ. Παύλος Τζερμιάς, σελ. 217.

³⁰⁹ Τηλεγράφημα Whitney (αμερικανική πρεσβεία στη Μ. Βρετανία) προς State Department, 23 Μαΐου 1958, FRUS, 1958-60, X, 1, Eastern Europe Region – Soviet Union – Cyprus, έγγραφο 203, σελ. 613.

³¹⁰ Βλ. Παύλος Τζερμιάς, σελ. 221.

³¹¹ Αχιλλέας Αιμιλιανίδης, «Εκτιμήσεις του αγώνα της ΕΟΚΑ», στο Συμβούλιο Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959, σελ. 41.

³¹² Βλ. Παύλος Τζερμιάς, σελ. 225.

³¹³ Τηλεγράφημα Barbour (αμερικανική πρεσβεία στη Μ. Βρετανία) προς State Department, 14 Ιανουαρίου 1958, FRUS, 1958-60, X, 1, Eastern Europe Region – Soviet Union – Cyprus, έγγραφο 172, σελ. 573.

³¹⁴ Βλ. Γιάννος Κρανιδιώτης, σελ. 231-232.

απάντηση σε αυτό το ερώτημα έχει τις ρίζες της στην περίοδο δράσης της πρώτης ΕΟΚΑ. Το 1955-1959, η μοναδική εσωτερική αντιπολίτευση στο Μακάριο προερχόταν από τους κόλπους της ίδιας της Εκκλησίας και συγκεκριμένα από τον κύκλο του Μητροπολίτη Κερύνειας, Κυπριανού, ο οποίος ήταν φανατικός ενωτικός³¹⁵ και πριν από λίγα χρόνια (1950) είχε χάσει τον Αρχιεπισκοπικό θρόνο από το Μακάριο. Η ταύτιση απόψεων ανάμεσα στον κύκλο αυτό και το Γρίβα είχε διαφανεί από τότε (π. χ. στην περίπτωση των συνομιλιών Μακαρίου-Χάρντινγκ³¹⁶). Το 1972, ο Κερύνειας Κυπριανός αποτέλεσε τον έναν από τους τρεις μητροπολίτες (οι άλλοι δύο ήταν ο Πάφου Γεννάδιος και ο Κιτίου Άνθιμος), οι οποίοι προκάλεσαν το λεγόμενο «εκκλησιαστικό ζήτημα». Οι τρεις μητροπολίτες, με την παρότρυνση της ελληνικής δικτατορικής κυβέρνησης³¹⁷, ζήτησαν από τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο να εγκαταλείψει, είτε το λαϊκό, είτε τον εκκλησιαστικό του ρόλο, με το επιχείρημα ότι οι ιεροί εκκλησιαστικοί κανόνες απαγόρευαν την άσκηση κοσμικής εξουσίας³¹⁸. Την ίδια χρόνια, λίγους μήνες αργότερα, ο Γρίβας, με προκήρυξη του, κατηγορούσε το Μακάριο ως επίορκο της ένωσης και καταπατητή του εκκλησιαστικού δικαίου, υιοθετώντας τα επιχειρήματα των τριών μητροπολιτών³¹⁹. Όπως σχολιάζει ο Θεόδωρος Κουλουμπής, «δεδομένου ότι η αντίδραση αυτή των επισκόπων εκδηλώθηκε 12 χρόνια αφού ο Μακάριος ασκούσε πολιτική εξουσία είναι φανερό ότι η τοποθέτηση τους δεν οφειλόταν σε λόγους συνειδήσεως αλλά μάλλον πολιτικής σκοπιμότητας³²⁰». Στην αντίληψη των τριών μητροπολιτών και του Γρίβα, η παραμονή του Μακαρίου στην πολιτική εξουσία μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας θα είχε νόημα μόνο στο βαθμό που εκείνος θα συνέχιζε να εκπληρώνει το κατά εκείνους «εθναρχικό του χρέος», δηλαδή την επιδίωξη της ένωσης³²¹. Από τη στιγμή που ο Αρχιεπίσκοπος στράφηκε προς την ανεξαρτησία, έπρεπε να φύγει πάση θυσία. Έτσι, οι τρεις μητροπολίτες δε δίστασαν να τον καθαιρέσουν, συγκαλώντας Ιερά Σύνοδο, «τέχνασμα» το οποίο ο Αρχιεπίσκοπος εύκολα ξεπέρασε, συγκαλώντας με τη σειρά του

³¹⁵ Βλ. Ιωάννης Κασίνης, σελ. 430.

³¹⁶ Βλ. Νίκος Κρασιδιώτης, *Οι διαπραγματεύσεις Μακαρίου – Χάρντινγκ (1955-1956)*, σελ. 92-93.

³¹⁷ Πληροφοριακό υπόμνημα από τον υφυπουργό για θέματα Εγγύς Ανατολής και νότιας Ασίας (Sisco) προς τον υπουργό εξωτερικών Rogers, *Cyprus: Bishops Demand Makarios' Resignation as President*, 2 Μαρτίου 1972, FRUS, 1969-72, XXIX, Eastern Europe – Eastern Mediterranean, έγγραφο 407, σελ. 1010-1011.

³¹⁸ Βλ. Πάβλος Τζερμιάς, σελ. 691-692.

³¹⁹ Ο. π., σελ. 669-670.

³²⁰ Θεόδωρος Κουλουμπής, *Κυπριακό: λάθη, διδάγματα και προοπτικές*, 1^η Έκδοση, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα, 1996, σελ. 30.

³²¹ Βλ. Σπύρος Παπαγεωργίου, *Από την Ζυρίχη εις τον Αττίλαν*, Τόμος Γ', σελ. 300.

Πατριαρχική (Αρχιεπισκοπική) Σύνοδο, στην οποία καθαίρεσε τους τρεις «Συνοδικούς» μητροπολίτες³²², στερώντας την ΕΟΚΑ-Β από μία σημαντική πηγή χρηματοδότησης³²³.

Δεσπόζουσα θέση στην ε/κ κοινωνία, όμως, δεν είχε μόνο η Εκκλησία, αλλά και οι **συνδικαλιστικές οργανώσεις**. Οι σημαντικότερες από αυτές ήταν: η Παγκύπρια Εργατική Ομοσπονδία (ΠΕΟ) που βρισκόταν σε στενή διασύνδεση με το ΑΚΕΛ, η Παναγροτική Ένωση Κύπρου (ΠΕΚ) με έντονη ενωτική δραστηριότητα και η φιλοδεξιά Συνομοσπονδία Εργατών Κύπρου (ΣΕΚ³²⁴). Οι οργανώσεις αυτές, σε γενικές γραμμές, υιοθέτησαν τις θέσεις των πολιτικών δυνάμεων που τις ήλεγχαν ως προς τη στάση τους απέναντι στη δράση των δύο ΕΟΚΑ³²⁵.

Ο ε/κ **τύπος** θα μπορούσαμε να πούμε ότι αποτέλεσε το «πολιτικό πεδίο μάχης» Μακαρίου-Γρίβας την περίοδο δράσης της ΕΟΚΑ-Β. Οι εξτρεμιστές ενωτικοί, πριν ακόμα ο Γρίβας επιστρέψει στο νησί, είχαν ξεκινήσει μία δριμύεια δημοσιογραφική εκστρατεία κατά του Μακάρου και υπέρ της ένωσης, χρησιμοποιώντας τις φιλογριβικές εφημερίδες³²⁶, οι οποίες χρηματοδοτούνταν από τη δικτατορική κυβέρνηση της Αθήνας³²⁷. Ενώ στην περίπτωση της πρώτης ΕΟΚΑ, ο τύπος στο σύνολο του σχεδόν, και στο μέτρο των δυνατοτήτων του λόγω της βρετανικής λογοκρισίας, είχε υποστηρίξει τη δράση της οργάνωσης, το 1971-1974, η αντιπαράθεση φιλογριβικού – φιλομακαριακού τύπου ήταν μόνιμο φαινόμενο. Στο φιλογριβικό τύπο εντάσσονταν κυρίως οι εφημερίδες *Γνώμη, Εθνική, Μεσημβρινή, Πατρίς κ.α.*, ενώ στον φιλομακαριακό τύπο συγκαταλέγονταν μεταξύ άλλων τα έντυπα *Τα Νέα, Φιλελεύθερος, κ.α.* Τα φύλλα αυτά βρισκόταν σε σχεδόν καθημερινή αντιπαράθεση, συχνά οξεία, με αμοιβαίες κατηγορίες, ψεύδη και προπαγάνδα³²⁸.

Τελευταία αφήσαμε την **τ/κ κοινότητα**, η οποία, ωστόσο, ήταν η πρώτη που αντέδρασε τόσο στην έναρξη του ένοπλου αγώνα για ένωση, το 1955, όσο και στην

³²² Βλ. Θεόδωρος Κουλουμπής, *Κυπριακό: λάθη, διδάγματα και προοπτικές*, σελ. 30.

³²³ Η εκκλησιαστική διαμάχη εκτός από πολιτική, είχε και οικονομική διάσταση εξαιρετικής σημασίας, καθώς η Εκκλησία διατηρούσε τεράστια χρηματικά ποσά σε τοπικές τράπεζες, τα οποία και οι δύο πλευρές ήθελαν να έχουν υπό τον έλεγχο τους: Τηλεγράφημα Porper (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Rogers (υπουργό εξωτερικών), 3 Μαΐου 1973, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 1029, σελ. 2.

³²⁴ Βλ. C. A. Klok, σελ. 143-144. Θα τολμούσαμε να παρατηρήσουμε μία αλληλεπίδραση μεταξύ του συνδικαλιστικού και του ενωτικού κινήματος στην Κύπρο, η οποία δημιουργείται από τον παράλληλο ανταγωνισμό Αριστεράς και Δεξιάς για την ηγεσία των δύο κινήματων.

³²⁵ Βλ. Γιάννος Κρανιδιώτης, σελ. 232, 235.

³²⁶ Βλ. Νίκος Κρανιδιώτης, *Ανοχύρωτη πολιτεία: Κύπρος 1960-1974*, Τόμος Δεύτερος, σελ. 155-156.

³²⁷ Ο. π., σελ. 145.

³²⁸ Τηλεγράφημα Porper (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Rogers (υπουργό εξωτερικών), 6 Απριλίου 1973, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 778, σελ. 1.

επιστροφή του Γρίβα και την ίδρυση της ΕΟΚΑ-Β, το 1971. Σχεδόν αμέσως μετά τις πρώτες βομβιστικές επιθέσεις της ΕΟΚΑ, την 1^η Απριλίου 1955, η τ/κ κοινότητα ειδήλωσε την έντονη ανησυχία και το φόβο της για την τροπή που είχε πάρει ο ενωτικός αγώνας των Ε/κ που, ούτως ή άλλως, την έβρισκε αντίθετη³²⁹. Οι Τ/κ πολιτικοί εκπρόσωποι ζήτησαν από τη βρετανική διοίκηση «να λάβει τα πλέον δραστικά μέτρα για την εξασφάλιση της ζωής και της περιουσίας των νομοταγών πολιτών εναντίον παρόμοιων ενεργειών³³⁰», ενώ ο τ/κ τύπος έκανε έκκληση στις κυβερνήσεις Τουρκίας και Μ. Βρετανίας, να προστατέψουν τον τουρκοικό πληθυσμό του νησιού³³¹. Ανάλογους φόβους βίωσαν οι Τ/κ από το 1971 και έπειτα, με την ίδρυση και τη δράση της ΕΟΚΑ-Β. Αν και η τελευταία στρεφόταν κατά κύριο λόγο εναντίον των μακαριακών και των ακελικών, οι Τ/κ ανησυχούσαν ότι σύντομα θα έμπαιναν στο στόχαστρο της και οι ίδιοι³³². Έτσι κι έγινε. Το καλοκαίρι του 1974, παράλληλα με το πραξικόπημα κατά του Μακαρίου, η ΕΦ με τη βοήθεια της ΕΟΚΑ-Β έβαλαν εμπρός το σχέδιο «Ηφαιστος», το οποίο προέβλεπε εκκαθαριστικές επιχειρήσεις εναντίον των τ/κ θυλάκων³³³. Η πόρτα για την είσοδο της Τουρκίας στο νησί είχε ανοίξει.

Στο κεφάλαιο αυτό διαπιστώσαμε ότι η ΕΟΚΑ-Β, όχι μόνο δε διέθετε επαρκή στρατιωτική δύναμη που θα της επέτρεπε να προχωρήσει σε μία μεγάλης κλίμακας επιχείρηση ανατροπής του Μακαρίου, αλλά δεν είχε ούτε την οργανωμένη υποστήριξη μεγάλης μερίδας των Ε/κ, την οποία η πρώτη ΕΟΚΑ κατάφερε να αποκτήσει και ενίοτε να επιβάλλει με την πάροδο του χρόνου. Ο Γρίβας, λοιπόν, δε μπόρεσε να κερδίσει την ευρεία λαϊκή υποστήριξη, στην οποία ήλπιζε και βασιζόταν, σε αυτήν την τρίτη και τελευταία του επιστροφή στην Κύπρο.

³²⁹ Οι Τ/κ πίστευαν ότι αν γινόταν δημοψήφισμα, τότε οι Έλληνες του νησιού, λόγω της αριθμητικής τους υπεροχής, θα πραγματοποιούσαν την επιθυμία τους να ενωθούν με την Ελλάδα, εξέλιξη που θα έθετε σε κίνδυνο τον τουρκοικό πληθυσμό της Κύπρου, όπως θεωρούσαν οι ίδιοι: «Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος ανεχώρησε δια Μπαντούργι», *Καθημερινή*, Σάββατο 16 Απριλίου 1955, σελ. 6. Το 1958, ιδρύθηκε η «Τουρκοική Οργάνωση Αντίστασης» (ΤΜΤ), η οποία, στο όνομα της προστασίας της τ/κ κοινότητας, στράφηκε βίαια εναντίον ομοεθνών της αριστερών, οι οποίοι συνεργάζονταν με Ε/κ ομοϊδέατες τους στο πλαίσιο συνδικαλιστικών οργανώσεων. Με απώτερο σκοπό της τη διχοτόμηση, η ΤΜΤ προκάλεσε από κοινού με την ΕΟΚΑ το ξέσπασμα της διακοινοτικής βίας στο νησί: βλ. Νιαζί Κιζιλγιουρέκ, σελ. 79-83.

³³⁰ «Η κυβέρνηση της Κύπρου έλαβεν έκτακτα μέτρα φρουρήσεως όλων των κυβερνητικών γραφείων και ανήγειρεν οδοφράγματα», *Καθημερινή*, Σάββατο 2 Απριλίου 1955, σελ. 6.

³³¹ «Οι συλληφθέντες εις την Κύπρον Έλληνες υποβάλλονται εις εξαντλητικήν ανάκρισιν δια να προβούν εις ομολογίας», *Καθημερινή*, Κυριακή 3 Απριλίου 1955, σελ. 8.

³³² Τηλεγράφημα Rogers (υπουργός εξωτερικών) προς αμερικανική πρεσβεία στην Άγκυρα, 25 Απριλίου 1973, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 77619, σελ. 2.

³³³ Βλ. Μακάριος Δρουσιώτης, 1974, *το άγνωστο παρασκήνιο της τουρκοικής εισβολής*, σελ. 86-89.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7ο

Ξένος παράγοντας

Αφού εξετάσαμε τη στάση των πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων απέναντι στις δύο γριβικές οργανώσεις, θα ολοκληρώσουμε τη μελέτη μας με τη διερεύνηση του ρόλου του ξένου παράγοντα στη συγκρότηση και τη δράση της πρώτης και δεύτερης ΕΟΚΑ. Τα σενάρια που έχουν διατυπωθεί ως προς αυτό το θέμα είναι πολλά. Γι' αυτό, ειδικά σε αυτό το κεφάλαιο, θα επιμείνουμε ακόμη περισσότερο στις αρχαικές πηγές, προκειμένου να αποκτήσουμε όσο το δυνατόν πιο τεκμηριωμένη και ακριβή αντίληψη της διεθνούς κατάστασης και του τρόπου με τον οποίο οι εξωκυπριακοί παράγοντες διαμόρφωναν την πολιτική τους. Φυσικά, αυτή η κατανόηση του διεθνούς περιβάλλοντος είναι αναπόφευκτο να επηρεαστεί από τις αδυναμίες των συγκεκριμένων πηγών, τις οποίες επισημάναμε στην αρχή της μελέτης μας.

Αρχίζοντας από την **Ελλάδα**, σε **κυβερνητικό επίπεδο**, θα πρέπει να υπογραμμίσουμε εξ αρχής μία βασική διαφοροποίηση ανάμεσα στην κυβέρνηση του '55-'59 και σε εκείνη του '71-'73 (κυβέρνηση Παπαδόπουλου): η πρώτη ήταν μία πολιτική κυβέρνηση, ενώ η δεύτερη μία στρατιωτική κυβέρνηση, η οποία είχε καταλάβει την εξουσία πραξικοπηματικά. Πέρα από αυτή τη διαφορά τους, όμως, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η στάση των δύο ελληνικών κυβερνήσεων απέναντι στις δύο ΕΟΚΑ παρουσίαζε πολλά κοινά σημεία. Αρχικά φάνηκαν και οι δύο δυσαρεστημένες από την ίδρυση των γριβικών οργανώσεων³³⁴. Ωστόσο, στη συνέχεια, επιχείρησαν να χρησιμοποιήσουν την ύπαρξη και τη δράση αυτών των οργανώσεων για να προωθήσουν τους πολιτικούς τους στόχους³³⁵.

³³⁴ Μετά την εκδήλωση των πρώτων επιθέσεων της ΕΟΚΑ, ο τότε υπουργός εξωτερικών της κυβέρνησης Παπάγου, Στέφανος Στεφανόπουλος, δήλωσε ότι η ελληνική κυβέρνηση απέρριπτε τη βία και ακολουθούσε την ειρηνική διεθνή διαδικασία για τη δικαίωση του αιτήματος της ένωσης: Σπύρος Θεοδώρου, «Η τρομοκρατία ηπλώθη εις ολόκληρον την Κύπρον. Εντατικά έρευναι και συλλήψεις εις τας επαρχίας. Αυστηρά επιτήρησις των αεροδρομίων και των λιμένων», *Καθημερινή*, Τετάρτη 6 Απριλίου 1955, σελ. 1. Παρομοίως, το 1971, ο Γ. Παπαδόπουλος δήλωνε δυσαρεστημένος από τη μυστική κάθοδο του Γρίβα στην Κύπρο: Τηλεγράφημα Tasca (αμερικανική πρεσβεία στην Ελλάδα) προς State Department, 7 Σεπτεμβρίου 1971, FRUS, 1969-72, XXIX, Eastern Europe – Eastern Mediterranean, έγγραφο 379, σελ. 929.

³³⁵ Η κυβέρνηση Καραμανλή (διάδοχος της κυβέρνησης Παπάγου) προσπάθησε να εκμεταλλευτεί τη δράση της πρώτης ΕΟΚΑ, σε διπλωματικό επίπεδο, προκειμένου να προσελκύσει το διεθνές ενδιαφέρον και να προωθήσει το κυπριακό ζήτημα στον ΟΗΕ: βλ. Άγγελος Βλάχος, σελ. 192. Αντίστοιχα, η δικτατορική κυβέρνηση Παπαδόπουλου χρησιμοποίησε τη δράση της ΕΟΚΑ-B ως μοχλό πίεσης κατά του

Σταδιακά, όμως, και οι δύο κυβερνήσεις άρχισαν να χάνουν τον όποιο έλεγχο ασκούσαν επί του Γρίβα, με αποτέλεσμα η δράση των δύο ΕΟΚΑ να υπονομεύει τους κυβερνητικούς τους σκοπούς³³⁶. Σε ό, τι αφορά το σκέλος της υλικής βοήθειας, η κυβέρνηση Καραμανλή προσέφερε, μυστικά³³⁷, όπλα και εξοπλισμό στον αγώνα της ΕΟΚΑ³³⁸, ενώ η ΕΟΚΑ-Β είχε μεν υλική υποστήριξη (χρήματα, οπλισμό) από την Ελλάδα, ωστόσο, φαίνεται πως αυτή προερχόταν από «κύκλους» του στρατιωτικού καθεστώτος και όχι από την ίδια τη δικτατορική κυβέρνηση.

Σε ό, τι αφορά το **επίπεδο του στρατού**, στην περίπτωση της πρώτης ΕΟΚΑ, ο ελληνικός στρατός προσέφερε σημαντικές υπηρεσίες στη δράση της οργάνωσης, παρέχοντας εξοπλισμό, ο οποίος μεταφερόταν στην Κύπρο μυστικά. Επίσης, Έλληνες αξιωματικοί που βρίσκονταν στην Κύπρο ανέλαβαν τη στρατιωτική εκπαίδευση αλλά και την οργάνωση των ομάδων της ΕΟΚΑ (π. χ. ο έφεδρος αξιωματικός Βασίλειος Μπαρμπάνης που ανέλαβε πρώτος τομέαρχης του τομέα της Μόρφου³³⁹). Παρομοίως, στην περίπτωση της ΕΟΚΑ-Β, ένα τμήμα του ελληνικού στρατού στην Κύπρο (αντι-μακαριακό, ενωτικό) φαίνεται πως έπαιξε αξιοσημείωτο ρόλο στην ίδρυση και δράση της οργάνωσης (π. χ. την προμήθευε με όπλα), καθώς η τελευταία διατηρούσε στενή και συνεχή διασύνδεση και συνεργασία με την

Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, ώστε να τον θέσει στο περιθώριο των πολιτικών εξελίξεων και να αναλάβει η ίδια την πρωτοβουλία, ίσως και το μονοπώλιο, των κινήσεων στο Κυπριακό: βλ. Παύλος Τζεργιάς, σελ. 667.

³³⁶ Η συχνά ασυγκράτητη δράση της ΕΟΚΑ εμπόδιζε την εξεύρεση συμβιβαστικής λύσης με τη Βρετανία, στην οποία απέβλεπε η κυβέρνηση Καραμανλή: Τηλεγράφημα Thurston (αμερικανική πρεσβεία στην Ελλάδα) προς State Department, 28 Αυγούστου 1956, FRUS, 1955-57, XXVI, Soviet Union – Eastern Mediterranean, έγγραφο 190, σελ. 395. Κατά τον ίδιο τρόπο, αν και το καθεστώς Παπαδόπουλου αρχικά σκόπευε να χρησιμοποιήσει το Γρίβα, προκειμένου να ανατρέψει το Μακάριο (ο οποίος διατηρούσε παραδόξως επαφές τόσο με την Αριστερά όσο και με τον εκδιωχθέντα βασιλιά Κωνσταντίνο), μολαταύτα, σύντομα διαπίστωσε ότι η δράση του στρατηγού στο νησί έθετε σε κίνδυνο τα συμφέροντα της Ελλάδας: Τηλεγράφημα Rush (υπουργός εξωτερικών) προς αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία, 5 Σεπτεμβρίου 1973, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 176211, σελ. 2.

³³⁷ Το '55-'59, η ελληνική κυβέρνηση, επισήμως, αρνούταν κατηγορηματικά ότι βοηθούσε τη δράση της ΕΟΚΑ: Τηλεγράφημα Thurston (αμερικανική πρεσβεία στην Ελλάδα) προς State Department, 28 Αυγούστου 1956, FRUS, 1955-57, XXVI, Soviet Union – Eastern Mediterranean, έγγραφο 190, σελ. 395. Ωστόσο, η μαρτυρία του τότε υπουργού εξωτερικών, Ευάγγελου Αβέρωφ, αποδεικνύει το αντίθετο: βλ. Ευάγγελος Αβέρωφ – Τσιτσάς, σελ. 69, 243.

³³⁸ Τηλεγράφημα Warren (αμερικανική πρεσβεία στην Τουρκία) προς State Department, 18 Ιουνίου 1958, FRUS, 1958-60, X, 1, Eastern Europe Region – Soviet Union – Cyprus, έγγραφο 240, σελ. 670.

³³⁹ Βλ. Ιωάννης Κασίνης, σελ. 89.

ΕΦ³⁴⁰. Η τελευταία διοικούνταν από Έλληνες αξιωματικούς που ανήκαν στους «κύκλους» του δικτατορικού καθεστώτος, στους οποίους αναφερθήκαμε παραπάνω (π. χ. ο επιτελάρχης Παύλος Παπαδάκης³⁴¹).

Αυτοί οι στρατιωτικοί «κύκλοι» που στήριζαν τη δράση της ΕΟΚΑ-Β φαίνεται να είχαν πρόσβαση και επιρροή στο **επίπεδο των μυστικών υπηρεσιών**. Σύμφωνα με όλες τις εκτιμήσεις, ηγετική φυσιογνωμία σε αυτούς τους κύκλους ήταν ο Δημήτριος Ιωαννίδης, ο οποίος διατηρούσε στενή σχέση με τις αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες από το '40-'50³⁴².

Ο Ιωαννίδης αποτελούσε την «εσωτερική αντιπολίτευση» στο καθεστώς Παπαδόπουλου. Ήταν αντίθετος σε κάθε προσπάθεια «φιλελευθεροποίησης» του καθεστώτος και, κυρίως, υποστήριζε διαφορετική γραμμή πλεύσης επί του κυπριακού ζητήματος. Ενώ η γραμμή Παπαδόπουλου θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σχετικά μετριοπαθής και διαλλακτική ως προς τη διαχείριση του Κυπριακού³⁴³ (πνεύμα συνδιαλλαγής με την Τουρκία και υποστήριξη διακοινοτικών συνομιλιών), η γραμμή Ιωαννίδη ήταν σκληρή και αδιάλλακτη³⁴⁴. Ο Ιωαννίδης, φανατικός ενωτικός, αντικομμουνιστής και αντι-μακαριακός³⁴⁵, ανέτρεψε τον Παπαδόπουλο, καταλαμβάνοντας την εξουσία εκμεταλλευόμενος την ανεπάρκεια και την αδυναμία του παπαδοπουλικού καθεστώτος να αντιμετωπίσει τα σοβαρά εσωτερικά προβλήματα της χώρας και να κερδίσει κάποια λαϊκά ερείσματα³⁴⁶. Το καθεστώς Ιωαννίδη υπήρξε σαφώς πιο εξτρεμιστικό και

³⁴⁰ Τηλεγράφημα Sisco προς αμερικανές πρεσβείες στην Ελλάδα και την Κύπρο, 29 Ιουνίου 1974, FRUS, 1973-76, XXX, Greece – Cyprus – Turkey, έγγραφο 77, σελ. 272.

³⁴¹ Βλ. Παύλος Τζεργιάς, σελ. 700.

³⁴² Αυτά ισχυρίστηκε ο Αμερικανός διπλωμάτης, Τόμας Μπόγιατ (επικεφαλής της Διεύθυνσης Κύπρου του State Department, την περίοδο 1972-1974), σε ομιλία του σε κλειστό ακροατήριο του αμερικανικού διπλωματικού σώματος, η οποία δημοσιεύτηκε στη σειρά «Oral Histories Collection» του Association for Diplomatic Studies and Training. Απόσπασμα της ομιλίας και άλλες μαρτυρίες Αμερικανών αξιωματούχων που υπηρετήσαν εκείνη την περίοδο σε νευραλγικές θέσεις σε Κύπρο, Ελλάδα, Τουρκία, ΗΠΑ, δημοσιεύτηκαν σε ειδική έκδοση της εφημερίδας *Ta Nea*, για τη συμπλήρωση των 40 χρόνων από το πραξικόπημα της 21ης Απριλίου: Αριστοτελία Πελώνη (επιμ.), «21η Απριλίου, 1967-2007: 40 χρόνια από το πραξικόπημα της χούντας», *Ta Nea*, Αθήνα, 2007, σελ. 113.

³⁴³ Μάλιστα, τα αμερικανικά αρχεία αναφέρουν ότι η κυβέρνηση Παπαδόπουλου συνέβαλε στη διατήρηση κάποιας ισορροπίας στο νησί: Εκτίμηση της αμερικανικής υπηρεσίας πληροφοριών, *Short-term prospects in Greece*, 19 Ιουλίου 1973, FRUS, 1973-76, XXX, Greece – Cyprus – Turkey, έγγραφο 5, σελ. 10.

³⁴⁴ Βλ. Αλέξης Ηρακλείδης, *Το Κυπριακό: σύγκρουση και επίλυση*, σελ. 133.

³⁴⁵ Υπόμνημα κρατικής υπηρεσίας πληροφοριών, *Greece Under Ioannidis: Implications for US-Greek Relations*, 18 Απριλίου 1974, FRUS, 1973-76, XXX, Greece – Cyprus – Turkey, έγγραφο 13, σελ. 61, 65.

³⁴⁶ Τηλεγράφημα Tasca (αμερικανική πρεσβεία στην Ελλάδα) προς State Department, 21 Απριλίου 1973, FRUS, 1973-76, XXX, Greece – Cyprus – Turkey, έγγραφο 2, σελ. 2.

τυχοδιωκτικό από το παπαδοπουλικό καθεστώς σε ό, τι αφορά το κυπριακό ζήτημα. Η πολιτική που ακολούθησε θα μπορούσε να χαρακτηριστεί «διπρόσωπη». Σε επίσημο κυβερνητικό και διπλωματικό επίπεδο υποστήριζε ότι η θέση του στηριζόταν σε τρία σημεία: α) υποστήριξη των διακοινοτικών συνομιλιών, β) εξασφάλιση ενός ανεξάρτητου, κυρίαρχου, ενιαίου κυπριακού κράτους, γ) καταδίκη της βίας από όπου και αν προερχόταν. Ωστόσο, παρασηκηνικά, μετά το θάνατο του Γρίβα, το καθεστώς Ιωαννίδη ανέλαβε τα ηνία της ΕΟΚΑ-Β με τη βοήθεια του ελληνικού στρατού στην Ελλάδα και την Κύπρο³⁴⁷. Για το πραξικόπημα κατά του Μακαρίου, ο Ιωαννίδης πίστευε ότι η Τουρκία δε θα είχε αντίρρηση, λόγω της μέχρι τότε στάσης του Αρχιεπισκόπου προς τους Τ/κ. Αλλά και αν είχε, μετά το πραξικόπημα, ο ίδιος θα πρότεινε μία συνολική περιεκτική συμφωνία για την επίλυση όλων των ελληνοτουρκικών διαφορών, συμπεριλαμβανομένου και του Κυπριακού³⁴⁸. Οι εξελίξεις απέδειξαν πόσο ανεδαφικές ήταν αυτές οι εκτιμήσεις του.

Οι φήμες που ήθελαν Αθήνα και Άγκυρα να συνομιλούν τα τελευταία χρόνια με άκρα μυστικότητα προετοιμάζοντας διπλή ένωση, ήταν αμφίβολης αξιοπιστίας και βάσει των γεγονότων του καλοκαιριού του '74 μάλλον αναληθείς³⁴⁹. Ωστόσο, η **Τουρκία** φαίνεται πως θεωρούσε την κυβέρνηση Παπαδόπουλου ως την πιο φιλοτουρκική ελληνική κυβέρνηση που είχε περάσει μέχρι τότε. Μάλιστα, η άθοδος του Γρίβα στο νησί δε φάνηκε να δυσαρεστεί την Άγκυρα, η οποία πιθανότατα θεώρησε αρχικά το Γρίβα και την οργάνωση του θετικό παράγοντα, λόγω των προβλημάτων που προκαλούσε στο Μακάριο³⁵⁰. Η στάση του έτερου «εθνικού κέντρου» προς την Ελλάδα φαίνεται να άλλαξε μετά την κατάληψη της εξουσίας από τον Ιωαννίδη. Η Τουρκία, προειδοποίησε το ιωαννιδικό καθεστώς ότι θα αντιδρούσε

³⁴⁷ Τηλεγραφήματα Tasca (αμερικανική πρεσβεία στην Αθήνα) προς Kissinger (υπουργό εξωτερικών), 21 Φεβρουαρίου & 14 Μαρτίου 1974, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφα 1109 & 1560, σελ. 1 & 2-3.

³⁴⁸ Υπόμνημα από το διευθυντή του Γραφείου Έρευνας και Πληροφοριών (Hyland) προς τον υπουργό εξωτερικών Kissinger, *The Cyprus crisis up to July 15*, 10 Σεπτεμβρίου 1974, ό. π., σελ. 490-491.

³⁴⁹ Οι φήμες έλεγαν ότι, σε περίπτωση που οι επίσημες διαπραγματεύσεις αποτύγχαναν, υπήρχε «εναλλακτικός μηχανισμός» που θα έθετε σε εφαρμογή το σχέδιο της διπλής ένωσης: Επιστολή του συμβούλου της αμερικανικής πρεσβείας στην Κύπρο (Crawford) προς τον υπεύθυνο για τα κυπριακά θέματα (Boyatt), 19 Νοεμβρίου 1971, FRUS, 1969-72, XXIX, Eastern Europe – Eastern Mediterranean, έγγραφο 383, σελ. 939-940. Σύμφωνα με τους Αμερικανούς αναλυτές, η διπλή ένωση ήταν σενάριο ελληνικής έμπνευσης, αποτέλεσμα κυρίως: α) της πίεσης για την εξεύρεση λύσης, β) της αντιπάθειας προς το Μακάριο, γ) της διακαούς επιθυμίας για ένωση και δ) του φόβου της κομμουνιστικής διεύθυνσης στο νησί: Τηλεγράφημα Irwin (State Department) προς αμερικανική πρεσβεία στην Ελλάδα, 24 Νοεμβρίου 1971, FRUS, 1969-72, XXIX, Eastern Europe – Eastern Mediterranean, έγγραφο 384, σελ. 941.

³⁵⁰ Τηλεγράφημα Annenberg (αμερικανική πρεσβεία στο Λονδίνο) προς Rogers (υπουργό εξωτερικών), 2 Απριλίου 1973, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 3813, σελ. 2.

έντονα σε περίπτωση πραξικοπήματος στο νησί με σιοπό την ένωση³⁵¹. Σύμφωνα με τις αμερικανικές εκτιμήσεις, η αποκοπή της Κύπρου από οποιαδήποτε δυνατότητα ελληνικής πρόσβασης σε αυτήν ήταν στη διακριτική ευχέρεια της Τουρκίας. Ωστόσο, κατά τις ίδιες εκτιμήσεις, οι Τούρκοι θα προχωρούσαν σε μία τέτοια κίνηση μόνο αν η Ελλάδα επιχειρούσε να εισβάλλει στο νησί ή σε περίπτωση που απειλούταν η φυσική επιβίωση των Τ/κ³⁵². Κατά το πραξικόπημα εναντίον του Μακαρίου, οι επιθέσεις στους τ/κ θύλακες που πραγματοποίησαν κυρίως τάγματα εφέδρων, τα οποία συγκροτήθηκαν από μέλη της ΕΟΚΑ-B³⁵³, έδωσαν στη Τουρκία την αφορμή να υλοποιήσει τις προειδοποιήσεις της.

Το '55-'59, η Τουρκία είχε κρατήσει εξαρχής κάθετα αρνητική στάση σε σχέση με τον ένοπλο αγώνα της ΕΟΚΑ για ένωση με την Ελλάδα. Τη στάση αυτή διαμόρφωσαν δύο κυρίως αιτίες: πρώτον, οι εκκλήσεις και οι φόβοι των Τ/κ για την επιβίωση τους στο νησί³⁵⁴ και δεύτερον, τα στρατηγικά συμφέροντα της ίδιας της Τουρκίας στην περιοχή. Οι Τούρκοι εκτιμούσαν ότι η Κύπρος ήταν εξαιρετικά σημαντική για την εθνική τους ασφάλεια, λόγω των γεωγραφικών δεδομένων³⁵⁵. Τα δεδομένα αυτά είχαν να κάνουν με την εγγύτητα του νησιού στις τουρκικές ακτές, σε αντίθεση με τη μεγάλη απόσταση που το χωρίζει από την Ελλάδα. Λαμβάνοντας, μάλιστα, υπόψη τη μεγάλη απήχηση του ΑΚΕΛ στον κυπριακό πληθυσμό, η Τουρκία ανησυχούσε ότι θα γινόταν ευάλωτη στο σοβιετικό επεκτατισμό, κάτι που είχε αποφύγει όσο το νησί βρισκόταν υπό βρετανικό έλεγχο³⁵⁶. Έτσι προέκυψε το κοινό αντι-ενωτικό μέτωπο Τουρκίας-Βρετανίας. Άλλωστε, η τελευταία είχε προσεγγίσει την πρώτη, από το 1954, προκειμένου να βολιδοσκοπήσει τις προθέσεις της επί του κυπριακού

³⁵¹ Τηλεγράφημα Grant (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Kissinger (υπουργό εξωτερικών), 15 Μαρτίου 1974, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 452, σελ. 1-2.

³⁵² Υπόμνημα κρατικής υπηρεσίας πληροφοριών, *The Likelihood of Conflict Between Greece and Turkey*, 21 Ιουνίου 1974, FRUS, 1973-76, XXX, Greece – Cyprus – Turkey, έγγραφο 15, σελ. 76.

³⁵³ Βλ. Μακάριος Δρουσιώτης, *1974, το άγνωστο παρασκήριο της τουρκικής εισβολής*, σελ. 86.

³⁵⁴ Αν και ο Βρετανός πρωθυπουργός είχε δηλώσει δημοσίως ότι η απόδοση δικαιώματος αυτοδιάθεσης στους Κυπρίους ήταν δυνατή «*υπό συγκεκριμένες περιστάσεις*», η τουρκική κυβέρνηση ήταν κατηγορηματικά αντίθετη σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο. Ήταν, μάλιστα, επιφυλακτική ακόμα και για την περίπτωση αυτοκυβέρνησης, την οποία θα δεχόταν μόνο αν ήταν βέβαιη για την πλήρη εξασφάλιση και προστασία των δικαιωμάτων της τουρκικής μειονότητας του νησιού: Υπόμνημα υφυπουργού για θέματα Εγγύς Ανατολής, Νότιας Ασίας και Αφρικής, (Rountree) προς υπουργό εξωτερικών, *Procedure for dealing with Cyprus Question*, 4 Σεπτεμβρίου 1956, FRUS, 1955-57, XXVI, Soviet Union – Eastern Mediterranean, έγγραφο 192, σελ. 399-400.

³⁵⁵ Υπόμνημα συζήτησης από τον αναπληρωτή διευθυντή του Γραφείου ελληνικών, τουρκικών και ιρανικών υποθέσεων (Baxter), *Turkish views on Cyprus*, 10 Μαρτίου 1954, FRUS, 1952-54, VIII, Eastern Europe – Soviet Union – Eastern Mediterranean, έγγραφο 363, σελ. 682.

³⁵⁶ Τηλεγράφημα Αμερικανού πρέσβη στην Τουρκία (Warren) προς State Department, 30 Μαρτίου 1954, FRUS, 1952-54, VIII, Eastern Europe – Soviet Union – Eastern Mediterranean, έγγραφο 364, σελ. 683.

ζητήματος. Η Τουρκία έκανε από τότε σαφή την απαίτηση της να συμμετάσχει σε οποιαδήποτε ελληνοβρετανική απόφαση³⁵⁷. Μετά το ξέσπασμα των διακοινοτικών συγκρούσεων στο νησί, η Τουρκία σκλήρυνε τη στάση της, διεκδικώντας χωριστό δικαίωμα αυτοδιάθεσης για τους Έ/κ, ενδεχόμενο που θα οδηγούσε αναμφίβολα σε διχοτόμηση του νησιού³⁵⁸. Από την περίοδο εκείνη (1958) και έπειτα, η σύγκρουση μεταξύ των δύο κοινοτήτων, καθώς και των δύο αντίστοιχων χωρών (ελληνοτουρκική), έγινε κυρίαρχη στο Κυπριακό, αφήνοντας την ελληνοβρετανική διένεξη σε δεύτερη μοίρα³⁵⁹.

Τη δεκαετία του '50, η **Βρετανία** αρνιόταν οποιαδήποτε συζήτηση περί παραχώρησης δικαιώματος αυτοδιάθεσης στους Έ/κ. Αυτός ήταν ένας από τους βασικούς λόγους για την έναρξη του ένοπλου αγώνα της ΕΟΚΑ. Η βρετανική αδιαλλαξία οφειλόταν στην αποχώρηση των βρετανικών δυνάμεων από την Αίγυπτο και στη μεταφορά της τελικής τους βάσης στη Μέση Ανατολή, από το Σουέζ στην Κύπρο³⁶⁰. Η δράση της ΕΟΚΑ (π. χ. δολιοφθορές σε βρετανικά στρατιωτικά αεροδρόμια) συνέπεσε με την κρίση του Σουέζ³⁶¹ και προκάλεσε τη σκλήρυνση της βρετανικής στάσης, καθώς η Κύπρος μετατράπηκε σε στρατιωτικό ορμητήριο των Βρετανών κατά της Αιγύπτου³⁶². Η κρίση έληξε με ήττα των

³⁵⁷ Υπόμνημα συζήτησης από τον αναπληρωτή διευθυντή του Γραφείου ελληνικών, τουρκικών και ιρανικών υποθέσεων (Baxter), *Request of British government for US support on the Cyprus Question*, 8 Φεβρουαρίου 1954, FRUS, 1952-54, VIII, Eastern Europe – Soviet Union – Eastern Mediterranean, έγγραφο 362, σελ. 680.

³⁵⁸ Επιστολή του Βρετανού υπουργού εξωτερικών Lloyd προς τον Αμερικανό υπουργό εξωτερικών Dulles, 9 Ιανουαρίου 1958, FRUS, 1958-60, X, 1, Eastern Europe Region κ.λπ., έγγραφο 170, σελ. 567-568.

³⁵⁹ Επιστολή του Αμερικανού προέδρου Eisenhower προς τον αρχιστράτηγο Montgomery, 11 Δεκεμβρίου 1957, FRUS, 1955-57, XXVI, Soviet Union – Eastern Mediterranean, έγγραφο 272, σελ. 521.

³⁶⁰ Υπόμνημα συζήτησης από τον αναπληρωτή διευθυντή του Γραφείου ελληνικών, τουρκικών και ιρανικών υποθέσεων (Baxter), 28 Ιουλίου 1954, FRUS, 1952-54, VIII, Eastern Europe – Soviet Union – Eastern Mediterranean, έγγραφο 377, σελ. 700.

³⁶¹ Τον Ιούλιο του 1956, ο Αιγύπτιος πρόεδρος, Νάσσερ αποφάσισε την εθνικοποίηση της διώρυγας του Σουέζ, η οποία βρισκόταν υπό τον έλεγχο βρετανο-γαλλικών συμφερόντων (κατείχαν την πλειοψηφία των μετοχών). Οι δύο θιγόμενες από αυτήν την κίνηση χώρες, Βρετανία και Γαλλία (σε συνεργασία με το Ισραήλ), επιτέθηκαν στην Αίγυπτο (Οκτώβριος 1956), με σκοπό την ανατροπή του Νάσσερ. Ωστόσο, η επιχείρηση (για την οποία χρησιμοποιήθηκαν οι βρετανικές στρατιωτικές εγκαταστάσεις στην Κύπρο) έληξε άδοξα, υπό τις πιέσεις ΗΠΑ και ΕΣΣΔ, σηματοδοτώντας το τέλος εποχής για τη βρετανική παγκόσμια κυριαρχία και την ανάδειξη των ΗΠΑ σε παγκόσμια υπερδύναμη. Παράλληλα, ο Νάσσερ καθιερώθηκε ως ηγετική μορφή του αραβικού κόσμου και κατ' επέκταση του νέου «μπλοκ» των αφρικανο-ασιατικών χωρών που μόλις είχε αρχίσει να συγκροτείται και έγινε γνωστό ως «κίνημα των Αδεσμεύτων»: <http://www.army.gov.cy/index.php?id=636> (Γενικό Επιτελείο Εθνικής Φρουράς, Επιστημονική Ημερίδα με θέμα «Η κρίση του Σουέζ και η Κύπρος», Λευκωσία, 24 Νοεμβρίου 2006)

³⁶² http://www.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_kathglobal_2_03/04/2005_1283911

(Πέτρος Παπαπολυβίου, «Πορεία προς την ανεξαρτησία», *Καθημερινή*, Κυριακή 3 Απριλίου 2005)

βρετανικών δυνάμεων, απόσυρση τους από την περιοχή της Διώρυγας και οριστική μεταφορά του αρχηγείου τους επί της Μέσης Ανατολής στην Κύπρο³⁶³. Ωστόσο, επειδή από την άφιξη της στην Κύπρο, η Βρετανία είχε συνδέσει τα συμφέροντα της στο νησί με τη Διώρυγα, μετά την απώλεια του Σουέζ, πιεζόμενη από το μεγάλο οικονομικό και στρατιωτικό κόστος παραμονής των δυνάμεων της στο νησί και τις διεθνείς επικρίσεις που δεχόταν ως προς την πολιτική της στο Κυπριακό³⁶⁴, αναγκάστηκε να παραδεχτεί ότι δεν της ήταν πλέον απαραίτητη η κατοχή ολόκληρης της Κύπρου. Ως εκ τούτου, τέλη 1957 με αρχές 1958, δήλωσε πρόθυμη να παραδώσει την κυριότητα του νησιού, υπό τις προϋποθέσεις να διατηρήσει την κυριαρχία της επί των στρατιωτικών βάσεων, να προστατευθεί η Κύπρος από την κομμουνιστική επιρροή, και να υπάρξει καθεστώς ειρήνης και ηρεμίας σε ολόκληρο το νησί³⁶⁵.

Την περίοδο δράσης της ΕΟΚΑ-Β, η εμπλοκή της Βρετανίας εκδηλώθηκε κυρίως σε διπλωματικό επίπεδο. Το καλοκαίρι του 1973, η Βρετανία προχώρησε σε διάβημα προς την ελληνική κυβέρνηση, με το οποίο της ζητούσε να αποκηρύξει τη δράση του Γρίβα και να αποσυνδεθεί πλήρως από το στρατηγό. Το ίδιο έπραξε και ο ΟΗΕ. Το αποτέλεσμα ήταν ο Παπαδόπουλος να αναγκαστεί να δηλώσει δημοσίως ότι ο Γρίβας με τις πράξεις του αγνοούσε τις συστάσεις του «εθνικού κέντρου» και υπονόμει τα εθνικά συμφέροντα. Παράλληλα, κάλεσε το στρατηγό να σταματήσει την ένοπλη δράση. Οι δηλώσεις Παπαδόπουλου θεωρήθηκαν διπλωματική επιτυχία της Βρετανίας, του ΟΗΕ και όσων υπολοίπων διεθνών παραγόντων κινήθηκαν προς αυτήν την κατεύθυνση³⁶⁶. Μετά από τις δηλώσεις Παπαδόπουλου, ο Γρίβας απελευθέρωσε τον τότε υπουργό δικαιοσύνης Χρήστο Βάκη, τον οποίο είχε απαγάγει λίγο καιρό πριν και κήρυξε προσωρινή ανακωχή³⁶⁷.

Η κρίση του Σουέζ, στην οποία αναφερθήκαμε παραπάνω, ήταν εκείνη που ξεκαθάρισε το τοπίο στους κόλπους της δυτικής συμμαχίας, αναδεικνύοντας τις **ΗΠΑ** στο βασικό διαμορφωτή της δυτικής πολιτικής³⁶⁸. Μακροπρόθεσμα, οι ΗΠΑ έβλεπαν θετικά το

³⁶³ William Mallinson, *Cyprus: a modern history*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις I. B. Tauris, Λονδίνο/Νέα Υόρκη, 2005, σελ. 29.

³⁶⁴ Τηλεγράφημα Whitney (αμερικανική πρεσβεία στη Βρετανία) προς State Department, 23 Μαΐου 1958, FRUS, 1958-60, X, 1, Eastern Europe Region – Soviet Union – Cyprus, έγγραφο 203, σελ. 611.

³⁶⁵ Έγγραφο θέσης του State Department, *The question of Cyprus*, 14 Σεπτεμβρίου 1957, FRUS, 1955-57, XXVI, Soviet Union – Eastern Mediterranean, έγγραφο 262, σελ. 505.

³⁶⁶ Τηλεγράφημα Davies (State Department) προς αμερικανική πρεσβεία στην Άγκυρα, 24 Αυγούστου 1973, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 169299, σελ. 1-3.

³⁶⁷ Τηλεγράφημα Grant (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Rogers (υπουργό εξωτερικών), 28 Αυγούστου 1973, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 1852, σελ. 3.

³⁶⁸ Βλ. William Mallinson, *Cyprus: a modern history*, σελ. 31.

ενδεχόμενο αυτοδιάθεσης των κατοίκων του νησιού, υπό την προϋπόθεση ότι θα συνοδευόταν από εγγύηση πλήρους προστασίας των μειονοτικών δικαιωμάτων³⁶⁹. Άμεσα, το αμερικανικό πλάνο διευθέτησης του κυπριακού προβλήματος προέβλεπε: α) κυβέρνηση εκλεγόμενη από τους Κυπρίους, β) προστασία των «*νομίμων συμφερόντων*» των αμερικανικών συμμάχων, γ) προστασία όλων των πληθυσμιακών ομάδων του νησιού³⁷⁰. Ο σχεδιασμός αυτός αντανάκλωνε τις πάγιες επιδιώξεις της αμερικανικής πολιτικής στο κυπριακό ζήτημα την περίοδο αυτή, οι οποίες ήταν: Πρώτον, ο τερματισμός της κυπριακής διένεξης, η οποία διχάζε τους νατοϊκούς συμμάχους. Δεύτερον, η εξασφάλιση μόνιμων βρετανικών βάσεων στο νησί, προκειμένου να προστατευθούν τα δυτικά συμφέροντα στην ευρύτερη περιοχή και να αποκλειστεί η πρόσβαση στους Σοβιετικούς. Και τρίτον, η εξασφάλιση ότι μελλοντικά η τουρκική κυβέρνηση δε θα αισθανόταν να απειλείται η ασφάλεια της από την Κύπρο³⁷¹. Γνώμονας της αμερικανικής πολιτικής αυτήν την περίοδο υπήρξε η σταθερότητα στην περιοχή της Μέσης Ανατολής³⁷². Σε αυτό το πλαίσιο, στόχος των ΗΠΑ, όπως και της Βρετανίας, ήταν να μη διαταραχθούν οι σχέσεις με την Τουρκία, καθώς μία τέτοια εξέλιξη «*θα είχε πολύ σοβαρές επιπτώσεις στην ασφάλεια και στη σταθερότητα όλης της περιοχής*» και μάλιστα σε μία εποχή που ήταν αμφίβολη η δυνατότητα χρήσης των στρατιωτικών εγκαταστάσεων στην Κύπρο, λόγω της εσωτερικής αναταραχής στο νησί, την οποία είχε προκαλέσει η δράση της ΕΟΚΑ³⁷³. Ωστόσο, παρόλα τα προβλήματα που η ΕΟΚΑ προκάλεσε στους Δυτικούς κατά την τετραετή δράση της, τους πρόσφερε τελικά, μάλλον άθελα της, και μία σημαντική υπηρεσία: απομάκρυνε τον κίνδυνο κομμουνιστικής επικράτησης στο νησί, για τον οποίο τόσο ανησυχούσαν όλοι οι νατοϊκοί σύμμαχοι³⁷⁴.

Η στάση των ΗΠΑ απέναντι στην ΕΟΚΑ-Β και ο ρόλος τους στο αντι-μακαριακό προαξιοποίηση και την τουρκική εισβολή, αποτελεί ένα από τα πλέον αμφιλεγόμενα ζητήματα

³⁶⁹ Υπόμνημα από τον υφυπουργό για θέματα Εγγύς Ανατολής, Νότιας Ασίας και Αφρικής (Rountree) προς υπουργό εξωτερικών (Dulles), *Cyprus: Our goals and steps to attain them*, 13 Αυγούστου 1956, FRUS, 1955-57, XXVI, Soviet Union – Eastern Mediterranean, έγγραφο 188, σελ. 385.

³⁷⁰ Έκθεση Συμβουλίου Εθνικής Ασφαλείας, *Supplementary statement of US policy toward settlement of the Cyprus dispute*, 5 Αυγούστου 1957, FRUS, 1955-57, XXVI, Soviet Union κ.λπ., έγγραφο 256, σελ. 493.

³⁷¹ Υπόμνημα από τον υφυπουργό για θέματα Εγγύς Ανατολής, Νότιας Ασίας και Αφρικής (Rountree) προς υπουργό εξωτερικών (Dulles), *Cyprus: Our goals and steps to attain them*, 13 Αυγούστου 1956, ό. π.

³⁷² Σωτήρης Ριζάς, «Η αμερικανική πολιτική στην Κύπρο 1955-59», στο Συμβούλιο Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-59, σελ. 82.

³⁷³ Επιστολή του Βρετανού πρωθυπουργού Eden προς τον Αμερικανό πρόεδρο Eisenhower, 7 Ιουνίου 1956, FRUS, 1955-57, XXVI, Soviet Union – Eastern Mediterranean, έγγραφο 175, σελ. 364-365.

³⁷⁴ Τηλεγράφημα Penfield (αμερικανική πρεσβεία στην Ελλάδα) προς State Department, 4 Φεβρουαρίου 1958, FRUS, 1958-60, X, 1, Eastern Europe Region – Soviet Union – Cyprus, έγγραφο 182, σελ. 586.

της κυπριακής διένεξης και ιστορίας. Αναφορικά με την ΕΟΚΑ-Β, σε διπλωματικό επίπεδο, οι ΗΠΑ εμφανίζονταν αντίθετες στη δράση της, επειδή θεωρούσαν πως θα μπορούσε να προκαλέσει διακοπή των διακοινοτικών συνομιλιών (τις οποίες οι ΗΠΑ υποστήριζαν) και διακοινοτική σύγκρουση, η οποία πιθανότατα θα μετατρέπεται σε ελληνοτουρκική³⁷⁵. Παράλληλα, η συνεχιζόμενη απειλή κατά της ζωής του Μακαρίου έκανε τον Αρχιεπίσκοπο να βασίζεται όλο και περισσότερο στην υποστήριξη της Αριστεράς, με αποτέλεσμα η κομμουνιστική επιρροή στο νησί να αυξάνεται. Αυτές οι ανησυχίες προκαλούσαν τη συχνή, αλλά πάντα ανεπίσημη, παραίνηση των ΗΠΑ προς την κυβέρνηση Παπαδόπουλου, να θέσει το Γρίβα υπό έλεγχο³⁷⁶. Εντούτοις, από την επάνοδο κιόλας του στρατηγού στο νησί, το 1971, η αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία είχε εκτιμήσει ότι η παρουσία του θα μπορούσε να έχει και κάποια οφέλη, πέρα των ενδεχόμενων δυναμιτιστικών συνεπειών της στο διακοινοτικό διάλογο. Τα οφέλη αυτά είχαν διαφανεί στην έντονη ανησυχία του Μακαρίου για την επιστροφή του Γρίβα: *«στις 8 Οκτωβρίου ο Μακάριος εμφανιζόταν, σε επαφή του με την αμερικανική πρεσβεία, να εκτιμά ότι η περαιτέρω αντίθεση του στις ελληνοτουρκικές προτάσεις θα μπορούσε να επισπεύσει την εναντίον του αντίδραση του Γρίβα. Στις 14 Οκτωβρίου, σε επαφή του με τους Βρετανούς, παραδεχόταν ότι, με δεδομένη την ευρεία υποστήριξη που είχε εξασφαλίσει η νέα διαδικασία διακοινοτικού διαλόγου, η αποδοχή της ίσως ήταν ο μόνος τρόπος για να αποφευχθεί η πρόκληση Γρίβα³⁷⁷»*. Σε αυτούς τους φόβους του Αρχιεπισκόπου, οι ΗΠΑ έβλεπαν προφανώς τη δυνατότητα να ασκηθεί πίεση εναντίον του, με όργανο το Γρίβα. Άλλωστε, σε επίπεδο μυστικών υπηρεσιών, οι ΗΠΑ φαίνεται να είχαν αναπτύξει επαφές με τον κύκλο του στρατηγού μέσω του στενού του συνεργάτη στη Λευκωσία, Σωκράτη Ηλιάδη, από τη δεκαετία του '60, σύμφωνα με τη μαρτυρία του πρώην υφυπουργού εξωτερικών, Τζορτζ Μπολ (1961-1966³⁷⁸). Συνεπώς, είναι πιθανό, οι αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες να γνώριζαν τις κινήσεις του Γρίβα για την επάνοδο του στο νησί και την ίδρυση της ΕΟΚΑ-Β από πολύ νωρίς. Το ερώτημα είναι, αν όντως

³⁷⁵ Τηλεγράφημα Grant (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Rogers (υπουργό εξωτερικών), 25 Απριλίου 1973, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 978, σελ. 2-3.

³⁷⁶ Τηλεγράφημα Popper (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Rogers (υπουργό εξωτερικών), 10 Μαΐου 1973, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 1089, σελ. 3-4.

³⁷⁷ Βλ. Σωτήρης Ριζάς, *Οι Ηνωμένες Πολιτείες, η δικτατορία των συνταγματαρχών και το κυπριακό ζήτημα 1967-1974*, σελ. 105-106.

³⁷⁸ George W. Ball, *The past has another pattern*, Norton, Νέα Υόρκη, 1983, σελ. 357, παρατίθεται στο Μακάριος Δρουσιώτης, *Η πρώτη διχοτόμηση: Κύπρος 1963-1964*, σελ. 213. Ο φανατικός αντι-κομμουνισμός και η δυνατότητα του να λειτουργεί ως αντίβαρο στο Μακάριο, είχαν καταστήσει από τότε το Γρίβα ελκυστικό αντι-μακαριακό χαρτί για τις ΗΠΑ: βλ. Brendan O' Malley – Ian Craig, σελ. 208.

ήξεραν, κατά πόσο έμειναν αμέτοχες ή συνέβαλαν στη συγκρότηση και τη δράση της οργάνωσης (όπως φημιολογείται) και με ποιους τρόπους. Για να απαντηθεί, φυσικά, αυτό το ερώτημα, θα πρέπει να δοθούν στη δημοσιότητα τα αρχεία των αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών, πράγμα το οποίο δεν έχει συμβεί μέχρι σήμερα.

Το Σεπτέμβριο του 1973, το αμερικανικό υπουργείο εξωτερικών ανέλαβε ο Χένρυ Κίσσιγγκερ, ένα πρόσωπο εξαιρετικά αμφιλεγόμενο για την πολιτική του στο Κυπριακό. Επισήμως, ο Κίσσιγγκερ συγκέντρωνε τις ιδιότητες του υπουργού εξωτερικών (22/9/1973 – 20/1/1977) και του συμβούλου του Αμερικανού προέδρου για θέματα εθνικής ασφαλείας (1969-1975). Ανεπισήμως, σύμφωνα με κάποιους ερευνητές³⁷⁹, ο Κίσσιγγκερ υπήρξε, επίσης, ο πρώτος Αμερικανός υπουργός εξωτερικών που διετέλεσε ταυτόχρονα πρόεδρος της λεγόμενης «Επιτροπής 40». Η επιτροπή αυτή ήταν υπεύθυνη (ενέκρινε/απέριπτε) για τις μυστικές επιχειρήσεις της CIA παγκοσμίως (πάντα κατά τους ίδιους ερευνητές). Η θητεία του Κίσσιγγκερ στο υπουργείο εξωτερικών συνέπεσε με γεγονότα που καθόρισαν τις εξελίξεις στο Κυπριακό, όπως: α) ο τέταρτος αραβοϊσραηλινός πόλεμος³⁸⁰ (Οκτώβριος 1973), β) η ανατροπή Παπαδόπουλου με το αντι-πραξικόπημα Ιωαννίδη (Νοέμβριος 1973), γ) ο θάνατος του Γρίβα (Ιανουάριος 1971), και δ) η κλιμάκωση του σκανδάλου “Watergate” (Ιούνιος 1972-Αύγουστος 1974). Το τελευταίο και η κυπριακή κρίση έφτασαν στο αποκορύφωμα τους την ίδια περίοδο. Το γεγονός αυτό είχε συγκεκριμένες συνέπειες για την εξέλιξη και την έκβαση της κρίσης στο νησί. Ο Αμερικανός πρόεδρος Νίξον, απορροφημένος από την προσπάθεια του να επιβιώσει πολιτικά, είχε μόνο «επιφανειακή» συμμετοχή στη χάραξη πολιτικής επί του κυπριακού ζητήματος. Έτσι, ο Κίσσιγγκερ διαμόρφωνε και διαχειριζόταν την αμερικανική εξωτερική πολιτική σχεδόν κατ’ αποκλειστικότητα³⁸¹. Αν, μάλιστα, δεχτούμε ως αληθείς τους προηγούμενους ισχυρισμούς, ότι ο Κίσσιγγκερ ήταν ταυτόχρονα πολιτικός προϊστάμενος της αμερικανικής διπλωματίας και των αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών, θα πρέπει να θεωρήσουμε το ρόλο του ως κλειδί για τις εξελίξεις στο Κυπριακό, από την ανάληψη των καθηκόντων του στο αμερικανικό

³⁷⁹ Βλ. Μακάριος Δρουσιώτης, 1974, *το άγνωστο παρασκήνιο της τουρκικής εισβολής*, σελ. 12, 25. Επίσης, βλ. William Mallinson, *Cyprus: a modern history*, σελ. 76-77.

³⁸⁰ Για τον εφοδιασμό των Ισραηλινών συμμάχων τους, οι ΗΠΑ έκαναν εκτεταμένη χρήση των βάσεων τους επί του ελληνικού εδάφους, προοικλώντας την αραβική αγανάκτηση εναντίον του ελληνικού δικτατορικού καθεστώτος, που τότε επιχειρούσε τη φάση της «φιλελευθεροποίησης» του, με την κυβέρνηση Μαρκεζίνη. Η τελευταία αναγκάστηκε να περιορίσει τις «διευκολύνσεις» προς τους Αμερικανούς. Τον επόμενο μήνα, ο Ιωαννίδης ανέτρεπε τον Παπαδόπουλο και η αντίστροφη μέτρηση για την Κύπρο άρχιζε: βλ. Τάσος Βουρνάς, σελ. 251.

³⁸¹ FRUS, 1973-76, XXX, Greece – Cyprus – Turkey, Preface, σελ. IV.

υπουργείο εξωτερικών μέχρι και τα γεγονότα του καλοκαιριού του 1974. Παρά ταύτα, ο ίδιος υποστήριζε ότι δεν γνώριζε, ούτε περίμενε το πραξικόπημα εναντίον του Μακαρίου, διαφορετικά θα είχε προσπαθήσει να το αποτρέψει. Επίσης, άφησε να εννοηθεί πως, μολονότι υπέθεσε ότι η Τουρκία θα παρενέβαινε μετά το πραξικόπημα, η αμερικανική πλευρά δε μπορούσε να κάνει πια τίποτα γι' αυτό³⁸². Όμως, τόσο οι μαρτυρίες των Αμερικανών διπλωματών που υπηρετούσαν σε Ελλάδα και Κύπρο εκείνη την περίοδο, όσο και οι αρχειακές πηγές, δίνουν μια αριατά διαφορετική εικόνα της κατάστασης από αυτήν που περιέγραφε ο προϊστάμενος της αμερικανικής διπλωματίας.

Από τα διπλωματικά αρχεία των ΗΠΑ φαίνεται ξεκάθαρα ότι η αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία προειδοποιούσε, από το Μάιο του '74, ότι πιθανό πραξικόπημα κατά του Μακαρίου από την ΕΦ και την ΕΟΚΑ-Β θα προκαλούσε τουρκική εισβολή και πρότεινε επανειλημμένα να κινηθεί έγκαιρα η αμερικανική διπλωματία προς τη στρατιωτική και πολιτική ηγεσία της Ελλάδας, ώστε να αποτραπεί τέτοιο ενδεχόμενο. Αντίθετα, η πρεσβεία στην Αθήνα υποστήριζε μία «χαμηλών τόνων προσέγγιση» στις επαφές της με την ελληνική δικτατορική κυβέρνηση ως προς το επίμαχο ζήτημα, καθώς, όπως ανέφερε στα τηλεγραφήματα της προς το State Department, «μία άμεση προσέγγιση προς τον Ιωαννίδη εγκυμονούσε κινδύνους που θα μπορούσαν να έχουν αρνητικές επιπτώσεις στα αμερικανικά συμφέροντα ασφαλείας στην Ελλάδα³⁸³». Το υπουργείο εξωτερικών ακολούθησε μία «παλινδρομική» πολιτική (“pulling and hauling”) ανάμεσα στις δύο παραπάνω θέσεις: ενώ αρχικά σύστηνε στην πρεσβεία στην Αθήνα να προχωρήσει σε διάβημα (όπως πρότεινε η

³⁸² Μετά τα γεγονότα του καλοκαιριού, σε διπλωματικές συσκέψεις, ο Κίσεινγκερ δήλωνε επανειλημμένα ότι δεν είχε κάποια επείγουσα προειδοποίηση πως επίκειται πραξικόπημα, παρά μόνο κάποιες φήμες τις οποίες είχε φροντίσει να μεταβιβάσει στο Μακάριο. Απέδιδε τις πράξεις της χούντας σε «λανθασμένη κρίση». Έλεγε χαρακτηριστικά ότι «η χούντα ζούσε σε έναν ονειρικό κόσμο», καθώς τις πρώτες μέρες μετά το πραξικόπημα πίστευε ότι η Τουρκία δε θα εισέβαλε στο νησί, ακόμα και αν η Ελλάδα δεν προχωρούσε σε παραχωρήσεις. Κατά τον ίδιο, η δικτατορία είχε σκεφτεί και ενεργήσει με όρους του '64, αλλά η Τουρκία δε θα επέτρεπε ποτέ ξανά τα γεγονότα να έχουν την ίδια κατάληξη: Υπόμνημα συζήτησης, *Bipartisan Leadership Breakfast with the President*, 26 Σεπτεμβρίου 1974, FRUS, 1973-76, XXX, Greece – Cyprus – Turkey, έγγραφο 211, σελ. 690.

³⁸³ Αμέσως μετά το πραξικόπημα Ιωαννίδη κατά Παπαδόπουλου, ο Αμερικανός πρέσβης στην Αθήνα είχε προειδοποιήσει το State Department ότι ο νέος ηγέτης της χούντας ήταν «επικίνδυνος και αναξιοπίστος»: Τηλεγράφημα Tasca (αμερικανική πρεσβεία στην Αθήνα) προς State Department, 15 Ιουλίου 1974, FRUS, 1973-76, XXX, Greece – Cyprus – Turkey, έγγραφο 81, σελ. 281. Επιπλέον, οι ΗΠΑ ανέμεναν ότι ο Ιωαννίδης θα τους έφερνε περισσότερα εμπόδια σχετικά με την εκμετάλλευση των αμερικανικών στρατιωτικών εγκαταστάσεων στην Ελλάδα απ' ό,τι ο Παπαδόπουλος, προκειμένου να «εχθιάσει» μεγαλύτερη βοήθεια από αυτές: Υπόμνημα μυστικών υπηρεσιών, *Greece under Ioannidis: Implications for US-Greek Relations*, 18 Απριλίου 1974, FRUS, 1973-76, XXX, Greece – Cyprus – Turkey, έγγραφο 13, σελ. 61.

Λευκωσία), κατέληγε πάντα να υιοθετεί την πρόταση της Αθήνας για προσέγγιση «χαμηλών τόνων». Την ίδια περίοδο, η πληροφόρηση από τις αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες ήταν «διαφορούμενη»: ενώ ενημέρωναν ότι «μία προσπάθεια της ελληνικής χούντας για ανατροπή του Μακαρίου δε θα μπορούσε να αποκλειστεί», εντούτοις εκτιμούσαν σταθερά ότι ο Ιωαννίδης δε θα προχωρούσε σε ένα τόσο επικίνδυνο εγχείρημα, παρά μόνο αν προκαλούταν από τον Κύπριο πρόεδρο. Το αποτέλεσμα ήταν, τόσο ο Ιωαννίδης, όσο και ο Μακάριος, να λάβουν λάθος μηνύματα για την αμερικανική θέση. Ο πρώτος πιθανότατα εξέλαβε τη «χλιαρή» αντίδραση της πρεσβείας στην Αθήνα ως έμμεση «ανοχή» προς το πραξικόπημα και ο δεύτερος, εφησυχασμένος από τις ενημερώσεις της πρεσβείας στη Λευκωσία³⁸⁴, θεώρησε ότι οι ΗΠΑ δε θα επέτρεπαν μία απόπειρα ανατροπής του. Συνεπώς, το τελευταίο διάστημα πριν το πραξικόπημα, το State Department δεν είχε μεν σαφείς και ισχυρές προειδοποιήσεις από τη CIA ότι επίκειται πραξικόπημα, ωστόσο, είχε ενδείξεις επαρκείς για να οδηγήσουν σε κάποια διπλωματική δραστηριότητα, η οποία όμως ήταν «αδύναμη και μη αποφασιστική»³⁸⁵.

Οι μαρτυρίες των Αμερικανών διπλωματών που υπηρετούσαν σε Αθήνα και Λευκωσία την περίοδο '67-'74, επιβεβαιώνουν την «ασυνεννοησία» μεταξύ των δύο πρεσβειών³⁸⁶, και προσθέτουν μία ακόμη διάσταση: τις κακές σχέσεις ανάμεσα στις πρεσβείες της Λευκωσίας και της Άγκυρας, λόγω της «προστατευτικότητας» του πρέσβη στην Άγκυρα (Γουίλιαμ Μακόμπερ) απέναντι στους Τούρκους³⁸⁷. Επιπλέον, σύμφωνα με διπλωματικούς υπαλλήλους στην Αθήνα, την περίοδο της θητείας του Χένρυ Τάσκα, ακόμα και στο εσωτερικό της πρεσβείας είχε προκληθεί διχασμός, καθώς οι τρεις παράγοντες που την επηρέαζαν (πολιτικό τμήμα, στρατός, CIA) αντιμετώπιζαν με διαφορετικό τρόπο το ελληνικό στρατιωτικό καθεστώς. Ο στρατός και η CIA (αλλά και ο Τάσκα) που

³⁸⁴ Ο Αμερικανός πρέσβης στην Κύπρο, Ντέιβις, ενημέρωνε το Μακάριο: πρώτον, ότι οι ΗΠΑ είχαν πληροφορήσει την ελληνική κυβέρνηση πως η προσφυγή στη βία θα επιδείωνε τα προβλήματα στο νησί και δεύτερον, ότι η ελληνική κυβέρνηση γνώριζε την αντίθεση των ΗΠΑ σε πράξεις που θα έθεταν σε κίνδυνο τη σταθερότητα στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Αυτό που δε γνώριζε, όμως, ο Κύπριος πρόεδρος ήταν ότι οι αμερικανικές διπλωματικές παρεμβάσεις στην Αθήνα ήταν περιορισμένες και δεν έφταναν μέχρι τα ανώτατα κλιμάκια του ελληνικού δικτατορικού καθεστώτος.

³⁸⁵ Υπόμνημα από το διευθυντή του Γραφείου Έρευνας και Πληροφοριών (Hyland) προς τον υπουργό εξωτερικών Kissinger, *Cyprus coup post mortem*, 10 Σεπτεμβρίου 1974, FRUS, 1973-76, XXX, Greece – Cyprus – Turkey, έγγραφο 148, σελ. 487-495.

³⁸⁶ Αριστοτελία Πελώνη (επιμ.), «Το παρασκήνιο της ανατροπής Μακαρίου», στο «21^η Απριλίου, 1967-2007: 40 χρόνια από το πραξικόπημα της χούντας», ό. π., σελ. 146.

³⁸⁷ Δες τη μαρτυρία του Φρέντερικ Μπράουν (αναπληρωτής επιτετραμμένος στη Λευκωσία, 1974-76), στο ίδιο, σελ. 137.

συνεργάζονταν χρόνια με τους συνταγματάρχες (κατά τις ίδιες πάντα μαρτυρίες), έδειχναν την εύνοια τους στο καθεστώς, σε αντίθεση με το πολιτικό τμήμα, το οποίο κρατούσε επιφυλακτική στάση³⁸⁸. Οι ίδιες μαρτυρίες αναφέρουν ότι, μετά το αντι-πραξικόπημα, ο Ιωαννίδης συνδιαλεγόταν κυρίως με τις αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες και όχι με το πολιτικό τμήμα της πρεσβείας³⁸⁹. Επίσης, το μήνα του πραξικοπήματος κατά του Μακαρίου, η Κύπρος, η οποία μέχρι τότε υπαγόταν διπλωματικά στο Γραφείο Εγγύς Ανατολής του State Department, ανατέθηκε για άγνωστους λόγους στο ευρωπαϊκό γραφείο. Το τελευταίο δε διέθετε ούτε την εμπειρία, ούτε τις γνώσεις για να διαχειριστεί την κυπριακή κρίση που την περίοδο εκείνη έφτανε στο αποκορύφωμα της³⁹⁰. Το κρίσιμο, λοιπόν, ερώτημα που προκύπτει τόσο από τις αρχαικές πηγές όσο και από τις μαρτυρίες είναι το εξής: επρόκειτο για ατυχή ασυνεννοησία μεταξύ των διαφόρων αμερικανικών υπηρεσιών, διπλωματικών και μυστικών, σε μία δύσκολη για την αμερικανική πολιτική ζωή περίοδο (λόγω του σκανδάλου Watergate), ή για στρατηγική, ώστε να παραπλανηθούν ο Ιωαννίδης και ο Μακάριος (ο μιν πρώτος για να προχωρήσει στο πραξικόπημα, ο δε δεύτερος για να εφησυχαστεί και να αιφνιδιαστεί στη συνέχεια) και να οδηγηθούμε στην τουρκική εισβολή και τη διχοτόμηση του νησιού (η δεύτερη εκδοχή ενισχύεται αν θεωρήσουμε βάσιμο τον ισχυρισμό ότι ο Κίσσιγκερ προΐστατο ταυτόχρονα και στις διπλωματικές και στις μυστικές υπηρεσίες³⁹¹).

Δύο είναι τα κύρια σενάρια που έχουν διατυπωθεί μέχρι σήμερα σχετικά με το ρόλο των ΗΠΑ στο κυπριακό ζήτημα, το καλοκαίρι του '74. Το πρώτο είναι το δημοφιλές στην Ελλάδα και την Κύπρο σενάριο, ότι οι ΗΠΑ συναίνεσαν στην εκδήλωση πραξικοπήματος κατά του Μακαρίου, με απώτερο σκοπό να επιβάλλουν τη διχοτόμηση του νησιού³⁹² (είτε όπως έγινε, είτε μέσω διπλής ένωσης). Σύμφωνα με την ίδια εκδοχή, μία τέτοια εξέλιξη θα

³⁸⁸ Δες τις μαρτυρίες του Μπάρνιτον Κινγκ (υπάλληλος στο πολιτικό τμήμα της πρεσβείας στη Λευκωσία, 1964-67) και του Άρτσερ Μπλαντ (πολιτικός σύμβουλος στην πρεσβεία της Αθήνας, 1968-70), στο ίδιο, σελ. 100-101.

³⁸⁹ Δες τη μαρτυρία του Ρόμπερτ Ντίλον (υπεύθυνος ελληνικών, τουρκικών, κυπριακών και ιρανικών υποθέσεων στο Γραφείο Εγγύς Ανατολής), στο ίδιο, σελ. 145-146.

³⁹⁰ Δες τις μαρτυρίες του Λίντσεϊ Γκραντ (αναπληρωτής επιτετραμμένος στη Λευκωσία, 1972-74) και του Γουέλς Στάμπλερ (υφυπουργός εξωτερικών για τις ευρωπαϊκές υποθέσεις, 1973-74), στο ίδιο, σελ. 146.

³⁹¹ Σε μια μελλοντική εξέταση αυτού του ερωτήματος, θα είχε ενδιαφέρον να διερευνηθεί κανείς αν υπήρχε κάποια ιδιαίτερη σχέση ανάμεσα στον πρόεδρο στην Αθήνα Τάσκα και τον υπουργό εξωτερικών Κίσσιγκερ, εκείνη την περίοδο, αλλά και νωρίτερα.

³⁹² Βλ. Γεώργιος – Αλέξανδρος Μαγκιάκης, «Η κατάληψη της Νομικής: ο πιο κρίσιμος σταθμός του αντιδικτατορικού αγώνα», στο «21^η Απριλίου, 1967-2007: 40 χρόνια από το πραξικόπημα της χούντας», ό. π., σελ. 68.

εξυπηρετούσε τις ΗΠΑ, καθώς θα μετέτρεπε το νησί σε νατοϊκό έδαφος και μάλιστα ευάλωτο στους Αμερικανούς που θα επιχειρούσαν να εκμεταλλευτούν τη γεωγραφική του θέση για να ενισχύσουν τα συμφέροντα τους στο χώρο της Μέσης Ανατολής. Η «αδέσμευτη» πολιτική του Μακαρίου, ο οποίος διατηρούσε άριστες σχέσεις με τον αραβικό κόσμο, αποτελούσε εμπόδιο στα αμερικανικά σχέδια, συνεπώς θα έπρεπε να επιτευχθεί η απομάκρυνση του από την εξουσία, με κάθε τρόπο³⁹³. Δεν αποκλείεται, μάλιστα, αυτή να θεωρήθηκε καλή ευκαιρία από την αμερικανική εξωτερική πολιτική, όχι μόνο για να εξασφαλίσει στην Κύπρο την κατάσταση που τη συνέφερε, αλλά και να χρησιμοποιήσει τη σχεδόν βέβαιη ανικανότητα της ελληνικής δικτατορίας να αντιδράσει στην αναπόφευκτη τουρκική εισβολή, προκειμένου να απαλλαγεί από ένα αντιδημοκρατικό καθεστώς, η υποστήριξη στο οποίο – έστω και συγκαλυμμένη – την εξέθετε στη διεθνή κοινότητα και η διαίωσή του δεν την εξυπηρετούσε πλέον αρκετά ικανοποιητικά³⁹⁴.

Το δεύτερο σενάριο είναι αυτό το οποίο υποστήριζαν οι ΗΠΑ, ότι, δηλαδή, οι ίδιες χρησιμοποιήθηκαν ως «αποδιοπομπαίος τράγος» για την ελληνική κοινή γνώμη σχετικά με το ζήτημα της Κύπρου, ώστε οι ευθύνες για την «εθνική τραγωδία» να αποδοθούν κάπου άλλου. Οι Αμερικανοί αναλυτές απέδιδαν αυτή τη δημοφιλή στην Ελλάδα εκδοχή, πρώτον στην ελληνική εντύπωση ότι οι ΗΠΑ ευνοούσαν την Τουρκία σε σχέση με την Ελλάδα και δεύτερον, στην εμπεδωμένη άποψη (στην Ελλάδα) ότι ο «αμερικανικός παράγοντας» ήταν ο καταλύτης για τις εξελίξεις στην περιοχή, εντύπωση η οποία πήγαζε από τη μακροχρόνια εκτεταμένη αμερικανική ανάμιξη και επιρροή στα εσωτερικά της χώρας³⁹⁵. Οι ίδιοι οι Αμερικανοί, κάνοντας την «αυτοκριτική» τους λίγο μετά την κρίση (Σεπτέμβριος 1974), ανέφεραν ότι θεωρούσαν το Αιγαίο ως πιο πιθανό να δώσει μία «θερμή» ελληνοτουρκική αναμέτρηση παρά την Κύπρο και ότι, προφανώς, τα αντανακλαστικά τους στο κυπριακό ζήτημα δεν υπήρξαν όσο αιχμηρά θα έπρεπε³⁹⁶.

³⁹³ Βλ. Τάσος Βουρνάς, σελ. 205.

³⁹⁴ Ο Καραμανλής, από το Παρίσι, πίστευε ότι με την πάροδο του χρόνου η επιρροή των ΗΠΑ στους δικτάτορες έφθινε, καθώς αυτοί ενδιαφέρονταν πλέον περισσότερο για την εδραίωση του καθεστώτος τους παρά για την εξυπηρέτηση των αμερικανικών συμφερόντων: Θεόδωρος Κουλουμπής, «Ο Παπαδόπουλος είναι σαν γιάνγκιστερ», στο «21^η Απριλίου, 1967-2007: 40 χρόνια από το πραξικόπημα της χούντας», ό. π., σελ. 86.

³⁹⁵ Έγγραφο που συντάχθηκε στη CIA (Central Intelligence Agency), *Athens' frustrations with the US and the prospects for the Greek Left*, 29 Αυγούστου 1974, FRUS, 1973-76, XXX, Greece – Cyprus – Turkey, έγγραφο 22, σελ. 87.

³⁹⁶ Υπόμνημα από το διευθυντή του Γραφείου Έρευνας και Πληροφοριών (Hyland) προς τον υπουργό εξωτερικών Kissinger, *Cyprus coup post mortem*, 10 Σεπτεμβρίου 1974, ό. π., σελ. 487-495.

Με βάση τα στοιχεία από τα αρχεία και τις μαρτυρίες, θα μπορούσαμε να προχωρήσουμε σε κάποιες εκτιμήσεις: Οι δύο διαφορετικές γραμμές που υπήρχαν στους κόλπους του στρατιωτικού καθεστώτος σχετικά με το Κυπριακό, φαίνεται να αντικατοπτρίζονταν και στις επαφές των συνταγματαρχών με τις ΗΠΑ. Ο Παπαδόπουλος, αν και παλαιότερα ως αξιωματικός της ΚΥΠ είχε διασυνδέσεις με τη CIA, καταλαμβάνοντας την εξουσία φαίνεται πως προτίμησε να χρησιμοποιεί για τις επαφές του με τους Αμερικάνους πιο επίσημα κανάλια, όπως η πρεσβεία στην Αθήνα. Πιθανόν να θεωρούσε πως έτσι προσέδιδε κάποια νομιμοποίηση στο καθεστώς του. Αντίθετα, ο Ιωαννίδης, ακόμα και μετά το αντι-πραξικόπημα, επέμενε να ασκεί την εξουσία από το παρασκήνιο, χωρίς να έχει αναλάβει επισήμως κάποια κυβερνητική θέση. Η εμμονή του αυτή ενδεχομένως να μην ήταν άσχετη με τις στενές διασυνδέσεις που φαίνεται να είχε με πράκτορες της CIA σε Ελλάδα και Κύπρο, καθώς οι συνεννοήσεις του με τις μυστικές υπηρεσίες θα εξυπηρετούνταν καλύτερα με αυτόν τον τρόπο. Αν τα πράγματα ήταν έτσι, τότε φαίνεται πως παράλληλα με το «διπλωματικό τρίγωνο» Αθήνα – Λευκωσία – Ουάσιγκτον λειτουργούσε και ένα άλλο, «σιωπές τρίγωνο», που αποτελούταν από τους: Ιωαννίδη – ΕΟΚΑ-B – CIA³⁹⁷. Το διπλωματικό τρίγωνο επιζητούσε πολιτική αποδυνάμωση του Μακαρίου και επίλυση του Κυπριακού μέσω των διακοινοτικών συνομιλιών. Το σιωπές τρίγωνο υπέσκαπτε αυτή τη διαδικασία επιδιώκοντας ανατροπή του Κυπρίου προέδρου μέσω πραξικοπήματος και ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, ή διπλή ένωση (-διχοτόμηση). Ο Γρίβας, όσο οξύμωρο κι αν φαίνεται αυτό, ενδέχεται να είχε το ρόλο του σταθεροποιητικού παράγοντα μεταξύ των δύο τριγώνων³⁹⁸. Ο στρατηγός φαίνεται πως ήταν επιφυλακτικός να προχωρήσει σε μία μεγάλης κλίμακας επιχείρηση εναντίον του Μακαρίου, όχι μόνο λόγω ανεπάρκειας δυνάμεων και έλλειψης απήχησης, αλλά και επειδή φοβόταν ότι σε περίπτωση τουρκικής στρατιωτικής επέμβασης, δε θα ήταν σε θέση να την αντιμετωπίσει³⁹⁹. Οι εξελίξεις που ακολούθησαν το θάνατο του ενισχύουν αυτήν την εκτίμηση. Ο ίδιος όρισε διάδοχο του στην ηγεσία της ΕΟΚΑ-B ένα μετριοπαθή Έλληνα αξιωματικό, ο οποίος εκδιώχθηκε από το καθεστώς Ιωαννίδη, το οποίο ανέλαβε εξ

³⁹⁷ Κατά τους Craig και O' Malley, την ύπαρξη επαφών μεταξύ της ΕΟΚΑ-B και πρακτόρων της CIA στην Κύπρο έχει επιβεβαιώσει και ο Αμερικανός πρέσβης στην Αθήνα, Τάσια. Ως αποτέλεσμα, ο ίδιος λάμβανε κατά περιόδους αναφορές για τη δράση της ΕΟΚΑ-B στο νησί: βλ. Ian Craig – Brendan O' Malley, σελ. 283. Αν ισχύουν όλα αυτά, ένα ακόμη ερώτημα που προκύπτει είναι, αν ο Γρίβας είχε γνώση (ή έστω αίσθηση) ποιοι βρίσκονταν πίσω από τον Ιωαννίδη, ή αν νόμιζε ότι συνεργαζόταν αποκλειστικά με «πατριώτες» που επιδίωκαν την εκπλήρωση του «εθνικού πόθου» της ένωσης, όπως εκείνος.

³⁹⁸ Ο. π., σελ. 282.

³⁹⁹ Βλ. Θεόδωρος Κουλουμπής, *Κυπριακό: λάθη, διδάγματα και προοπτικές*, σελ. 32.

ολοκλήρου τα ηνία της οργάνωσης με τις γνωστές συνέπειες. Μπορεί, βέβαια, η ΕΟΚΑ-Β να μην είχε τον πρώτο ρόλο στο πραξικόπημα εναντίον του Μακαρίου, ωστόσο, συνέβαλε με τη δράση της στη δημιουργία των κατάλληλων συνθηκών γι' αυτό⁴⁰⁰.

Εξάλλου, δε μπορεί να μην παρατηρήσει κανείς ότι οι αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες, πριν ακόμα την ίδρυση της οργάνωσης (1970) και παρά τις προβλέψεις τους για θετική εξέλιξη του διακοινοτικού διαλόγου, εκτιμούσαν ότι: «Εξακολουθούν να υπάρχουν εντός της ε/κ κοινότητας φανατικοί υποστηρικτές της ένωσης με την Ελλάδα. Και υπάρχει πιθανότητα, ένα περιστατικό – και περιστατικά πυροβολισμών συμβαίνουν κατά καιρούς – να κλιμακωθεί ενδεχομένως σε μία μεγάλη διακοινοτική αντιπαράθεση, παρά τις επιθυμίες πολλών και στις δύο πλευρές για την αποφυγή μιας τέτοιας εξέλιξης και παρά την παρουσία της δύναμης του ΟΗΕ στην Κύπρο. Εάν η Άγκυρα αντιληφθεί μία εκτεταμένη απειλή κατά της φυσικής επιβίωσης των Τ/κ, τότε θα πιεστεί να επέμβει. Αν και ένα τέτοιο ενδεχόμενο δε φαίνεται πιθανό, εντούτοις δε μπορεί να αποκλειστεί. Αν οι Τούρκοι αισθάνονταν την ανάγκη να κάνουν χρήση βίας, η πρώτη τους επιλογή θα ήταν να προχωρήσουν σε προειδοποιητικά χτυπήματα, π. χ. μέσω αεροπορικών βομβαρδισμών. Αν αυτή η τακτική αποτύγχανε, τότε είναι κάτι παραπάνω από πιθανό ότι θα εισέβαλαν στην Κύπρο. Δεδομένου ότι οι Τούρκοι θα είχαν αναμφισβήτητη υπεροχή από αέρος λόγω εγγύτητας, το πιθανότερο είναι ότι η Ελλάδα δε θα επιδίωκε να ενισχύσει τους συμπατριώτες της στο νησί. Αλλά κάποια μορφή εχθροπραξιών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας θα ήταν πιθανή, και σε κάθε περίπτωση, θα προκαλούσε σοβαρή διαταραχή της ανατολικής πτέρυγας του ΝΑΤΟ. Επαναλαμβάνουμε, όμως, ότι αυτό είναι ένα ενδεχόμενο, όχι ιδιαίτερα πιθανό⁴⁰¹». Είναι προφανές ότι έχουμε να κάνουμε με «προφητική» ανάλυση των εξελίξεων που ακολούθησαν στο νησί, με τη δράση της ΕΟΚΑ-Β, τις επιθέσεις στους τ/κ θύλακες κατά το πραξικόπημα εναντίον του Μακαρίου, την τουρκική εισβολή, την αδυναμία της Ελλάδας να ενισχύσει τους Ε/κ και την προσήλωση της αμερικανικής διπλωματίας στην αποτροπή ελληνοτουρκικού πολέμου⁴⁰² (και όχι στην πρόληψη των εξελίξεων που τον κατέστησαν πιθανό⁴⁰³). Το καιρίο και εκκρεμές προς το

⁴⁰⁰ Μάριος Ευρυβιάδης, «Ίδεοληπτικές επιβιώσεις της επταετίας», στο «21^η Απριλίου, 1967-2007: 40 χρόνια από το πραξικόπημα της χούντας», ό. π., σελ. 152.

⁴⁰¹ Εκτίμηση των αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών, *Turkey over the next five years*, 3 Φεβρουαρίου 1970, FRUS, 1969-72, XXIX, Eastern Europe – Eastern Mediterranean, έγγραφο 428, σελ. 1060.

⁴⁰² Στο πλαίσιο των αμερικανικών προσπαθειών για την αποτροπή ενός ελληνοτουρκικού πολέμου, πρώτη προτεραιότητα των ΗΠΑ – όπως και μετά την κρίση του Σουέζ – ήταν να μη διαταραχθούν οι αμερικανοτουρκικές σχέσεις, καθώς η γεωστρατηγική σημασία της Τουρκίας για τα αμερικανικά συμφέροντα στην ευρύτερη περιοχή ήταν πολύ μεγαλύτερη από εκείνη της Ελλάδας: βλ. Σωτήρης Ριζάς, *Οι Ηνωμένες Πολιτείες, η δικτατορία των συνταγματαρχών και το κυπριακό ζήτημα 1967-1974*, σελ. 249.

⁴⁰³ Μετά την τουρκική εισβολή, ο Μακάριος, σε συνέντευξη του, ισχυρίστηκε ότι η CIA πρέπει να γνώριζε για το επικείμενο πραξικόπημα εναντίον του, γιατί ο Αμερικανός πρέσβης Ντέιβις τον είχε προειδοποιήσει δύο

παρόν ερώτημα είναι, κατά πόσο οι αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες επιδίωξαν να μετατρέψουν αυτήν την «προφητική» ανάλυση σε στρατηγικό σχέδιο δράσης για την Κύπρο, διαρρέοντας την και περιμένοντας τα εμπλεκόμενα μέρη να αντιδράσουν ανάλογα (και τι από αυτά γνώριζαν οι πρεσβείες και το State Department;). Φυσικά, αυτές είναι μόνο ενδείξεις που προκαλούν υποψίες, οι οποίες όπως αναφέραμε δε μπορούν να τεκμηριωθούν με βάση τα υπάρχοντα στοιχεία. Τα ερωτηματικά παραμένουν και όσο παραμένουν, ο ρόλος των ΗΠΑ στο κυπριακό ζήτημα θα συνεχίσει να είναι αδιευκρίνιστος.

Θα ολοκληρώσουμε τη διερεύνηση του ρόλου του ξένου παράγοντα στο κυπριακό ζήτημα, την περίοδο δράσης των δύο ΕΟΚΑ, με την εξέταση της στάσης της ΕΣΣΔ και του κινήματος των Αδεσμεύτων. Αυτοί οι δύο «διεθνείς παίχτες» φαίνεται να είχαν δευτερεύοντα ρόλο στις εξελίξεις σε σχέση με τους Δυτικούς, καθώς, παρά την ένταξη της Κύπρου στο χώρο των Αδεσμεύτων, το νησί διατηρούσε φιλο-δυτικό προσανατολισμό⁴⁰⁴. Εξάλλου, οι εθνικές καταβολές των δύο κοινοτήτων (Ελλάδα/Τουρκία ήταν μέλη του ΝΑΤΟ) εξυπηρετούσαν αυτή την κατεύθυνση.

Η στάση της **ΕΣΣΔ** στο Κυπριακό αποτέλεσε συνάρτηση της εξέλιξης του συσχετισμού δυνάμεων μεταξύ της ίδιας και των ΗΠΑ, στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής⁴⁰⁵. Αν και στον ΟΗΕ η ΕΣΣΔ είχε στηρίξει το αίτημα της Ελλάδας για αυτοδιάθεση της Κύπρου⁴⁰⁶, η ίδια υποστήριζε την ανεξαρτησία του νησιού και ήταν αντίθετη στην ένωση του με την Ελλάδα, καθώς η τελευταία ήταν χώρα-μέλος του ΝΑΤΟ. Μετά την ίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας, οι Σοβιετικοί υπεραμύνονταν της ακεραιότητας των συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου και προσπαθούσαν να ενισχύσουν τη συνεργασία του Μακαρίου με το ΑΚΕΛ. Αν και δήλωσαν ότι θα υπερασπιζόνταν την Κύπρο σε περίπτωση που η τελευταία δεχόταν επίθεση (1964), σύντομα έκαναν φιλοτουρκική στροφή (εκφράστηκε με αναγνώριση της χωριστής ταυτότητας των Τ/κ⁴⁰⁷), επιχειρώντας να εκμεταλλευτούν την ψυχρότητα στις αμερικανοτουρκικές σχέσεις⁴⁰⁸.

μέρες νωρίτερα. Υποστήριξε, επίσης, ότι οι αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες συνεργαζόταν στενά με τον Ιωαννίδη και είχαν άμεσες επαφές με την ΕΟΚΑ-Β, την οποία χρηματοδοτούσαν. Ως απόδειξη αυτού του ισχυρισμού, ο Μακάριος ανέφερε ότι στα χέρια συλληφθέντος στελέχους της ΕΟΚΑ-Β (συγκεκριμένα του Χαχολιάδη) είχε βρεθεί επιταγή, ύψους 33.000\$, η οποία είχε αμερικανική προέλευση: Τηλεγράφημα Crawford (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Kissinger (υπουργό εξωτερικών), 19 Σεπτεμβρίου 1974, DOS Telegrams, 1973-1974 Β, έγγραφο 3184, σελ. 1.

⁴⁰⁴ Βλ. Βαγγέλης Κουφουδάκης, σελ. 372.

⁴⁰⁵ Βλ. Α. Ξύδης – Σπ. Λιναρδάτος – Κ. Χατζηαργύρης, σελ. 223.

⁴⁰⁶ Editorial note, FRUS, 1952-54, VIII, Eastern Europe κ.λπ., έγγραφο 410, σελ. 747-748.

⁴⁰⁷ Εκτίμηση των αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών, *Turkey over the next five years*, 3 Φεβρουαρίου 1970, ό. π., σελ. 1056.

Έκτοτε, πάγιες επιδιώξεις της σοβιετικής πολιτικής ήταν: α) η αποτροπή της νατοποίησης του νησιού⁴⁰⁹ και β) η διατήρηση της ανεξαρτησίας της Κυπριακής Δημοκρατίας, χωρίς όμως διαταραχή των τουρκο-σοβιετικών σχέσεων⁴¹⁰. Το 1974, η ρωσική πρεσβεία στη Λευκωσία φαίνεται να γνώριζε και αυτή ότι επίκειτο ανατροπή του Μακαρίου, καθώς είχε προειδοποιήσει τον Κύπριο πρόεδρο, τέσσερις μήνες νωρίτερα (Μάρτιος 1974), ότι η Αθήνα προετοιμάζε προαξικόπημα εναντίον του⁴¹¹. Επίσης, την ίδια περίοδο, η σοβιετική κυβέρνηση ανέπτυξε έντονη διπλωματική κινητικότητα σε Λονδίνο, Ουάσινγκτον, Άγκυρα και κυρίως στην Αθήνα, εκφράζοντας σοβαρές ανησυχίες για την κατάσταση στο νησί, χωρίς, όμως, να στοιχειοθετεί τις υποψίες της ή να αποκαλύπτει την προέλευση των πληροφοριών της⁴¹². Η ίδια συνέχιζε να υποστηρίζει την ανεξαρτησία και ακεραιότητα του κυπριακού κράτους⁴¹³, αλλά όταν έλαβε χώρα η τουρκική εισβολή, η ΕΣΣΔ επέλεξε να μείνει αμέτοχη. Αυτή η επιλογή των Σοβιετικών είχε να κάνει: α) με την πεποίθηση τους ότι αν επικρατούσε το αντι-μακαριακό προαξικόπημα, η διχοτόμηση-νατοποίηση του νησιού θα ήταν αναπόφευκτη⁴¹⁴, β) με την ύφεση στις σχέσεις των δύο υπερδυνάμεων, τα οφέλη της οποίας η ΕΣΣΔ δεν έδειχνε πρόθυμη να θυσιάσει για να υπερασπιστεί την Κύπρο⁴¹⁵, γ) με τη γεωπολιτική σημασία της Τουρκίας, η οποία ήταν πολύ μεγαλύτερη από εκείνη της

⁴⁰⁸ Βλ. Βαγγέλης Κουφουδάκης, σελ. 372-373.

⁴⁰⁹ Ο. π., σελ. 376.

⁴¹⁰ Ο. π., σελ. 379.

⁴¹¹ Τηλεγράφημα Grant (αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία) προς Kissinger (υπουργό εξωτερικών), 15 Μαρτίου 1974, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 452, σελ. 2.

⁴¹² Οι πληροφορίες αυτές ανέφεραν ότι προετοιμαζόταν προαξικόπημα εναντίον του Μακαρίου, ότι Αθήνα και Άγκυρα βρισκόνταν σε μυστικές διαβουλεύσεις για να προχωρήσουν σε διευθέτηση του κυπριακού ζητήματος και ότι ηγετικοί κύκλοι της ελληνικής δικτατορικής κυβέρνησης είχαν θέσει υπό τον πλήρη έλεγχο τους την ΕΟΚΑ-Β.

⁴¹³ Τηλεγράφημα Annenberg (αμερικανική πρεσβεία στο Λονδίνο) προς Kissinger (υπουργό εξωτερικών), 28 Μαρτίου 1974, DOS Telegrams, 1973-1974 A, έγγραφο 3911, σελ. 1-2.

⁴¹⁴ Μάριος Ευρυβιάδης, «Παρασκήνιο και πολιτική κατάσταση», στο *Ιστορικά (συλλογικός τόμος)*, «Χούντα - «Αττίλας» - Δημοκρατία: το θερμό καλοκαίρι του 1974», *Ελευθεροτυπία*, Αθήνα, 2008, σελ. 140-141.

⁴¹⁵ Άλλωστε, μετά τον αραβοϊσραηλινό πόλεμο του Οκτωβρίου 1973, το σκηνικό στη Μέση Ανατολή άλλαξε σημαντικά, επηρεάζοντας άμεσα και το Κυπριακό. Οι αραβικές χώρες, ενωμένες πλέον, άρχισαν να επιβάλλουν τους δικούς τους όρους στο πετρέλαιο, γεγονός που ανάγκασε τις ΗΠΑ σε αναθεώρηση της μέχρι τότε πολιτικής τους. Η ηγέτιδα δύναμη της Δύσης προσέγγισε τον αραβικό κόσμο και ανέλαβε ρόλο μεσολαβητή στην αραβοϊσραηλινή διένεξη, αναβαθμίζοντας τη θέση της στην ευρύτερη περιοχή, σε βάρος των Σοβιετικών. Με την ανατροπή της ισορροπίας δυνάμεων στη Μέση Ανατολή, τα περιθώρια ελιγμών μεταξύ ΗΠΑ-ΕΣΣΔ, τα οποία η Κύπρος είχε χρησιμοποιήσει κατά κόρον μέχρι τότε, περιορίστηκαν αισθητά: βλ. Γιάννος Κρανιδιώτης, σελ. 225-226.

Ελλάδας, όχι μόνο για τα αμερικανικά εθνικά συμφέροντα, αλλά και για τα σοβιετικά⁴¹⁶. Έτσι, η ΕΣΣΔ κράτησε περισσότερο στάση παρατηρητή παρά διαμορφωτή των γεγονότων.

Η δημιουργία του κινήματος των **Αδέσμευτων** συνέπεσε με την ίδρυση και δράση της ΕΟΚΑ. Τον Απρίλιο του 1955, στο Μπαντούγι, έλαβε χώρα η πρώτη διάσκεψη των Αδέσμευτων, το κίνημα των οποίων χαρακτηριζόταν ως αντιαποικιακό και αφρικανο-ασιατικό. Στόχος του φαίνεται να ήταν η δημιουργία ενός τρίτου συνασπισμού, μεταξύ ανατολικού και δυτικού μπλοκ. Ηγέτιδες φυσιογνωμίες του κινήματος ήταν οι ηγέτες της Αιγύπτου, Νάσσερ, της Ινδίας, Νεχρού, και της Ινδονησίας, Σοκάρνο. Στη διάσκεψη πήρε μέρος και ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος⁴¹⁷, ο οποίος επεδίωξε να προωθήσει το αίτημα για αυτοδιάθεση – ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα⁴¹⁸. Ωστόσο, το αίτημα αυτό έμοιαζε περισσότερο με απόπειρα προσάρτησης (και μάλιστα σε περιοχή που δεν ήταν εθνικά ομοιογενής), παρά με επιδίωξη ανεξαρτησίας, όπως συνέβαινε στις αφρικανο-ασιατικές αποικίες⁴¹⁹. Η σύνδεση της Κύπρου με τους Αδέσμευτους έγινε πιο ισχυρή τη μετα-ανεξαρτησιακή περίοδο, καθώς ο Μακάριος αναζητούσε ένα διεθνές στήριγμα για το νεοσύστατο κράτος. Ωστόσο, φαίνεται πως ακόμα και τότε, ο Κύπριος πρόεδρος «είδε τον Τρίτο Κόσμο ως ένα μέσο πίεσης και όχι ως μία στρατηγική επιλογή, όπως καταδεικνύει και η περίφημη φράση του σε επιστολή του προς τον Γεώργιο Παπανδρέου: “Η Κύπρος ιστορικά και πολιτιστικά ανήκει εις την Δύση, καίτοι θα συνεχίση ακολουθούσα αδέσμευτον πολιτικήν”⁴²⁰».

Κλείνοντας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η Ελλάδα κινήθηκε μάλλον αφελώς την περίοδο δράσης των δύο ΕΟΚΑ, σε αντίθεση με την Τουρκία, η οποία αξιοποίησε και στις δύο περιπτώσεις το ισχυρότατο όπλο της γεωπολιτικής της θέσης. Οι δε μεγάλες δυνάμεις διαμόρφωσαν την πολιτική τους επί του Κυπριακού με βάση την εξέλιξη του συσχετισμού δυνάμεων στο ψυχροπολεμικό πλαίσιο, με τους Δυτικούς να έχουν τον πρώτο λόγο στις εξελίξεις, σε μία κατ’ επίφαση «αδέσμευτη» Κύπρο.

⁴¹⁶ Τηλεγράφημα Hare (αμερικανική πρεσβεία στην Τουρκία) προς State Department, 30 Νοεμβρίου 1964, FRUS, 1964-68, XVI, Cyprus – Greece – Turkey, έγγραφο 166, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4769.htm>

⁴¹⁷ «Ο Εθνάρχης Μακάριος μεταβαίνει εις Μπαντούγι. Η διάσκεψις διέπεται από αντιαποικιακόν πνεύμα. Η κατάστασις εις την Κύπρον παραμένει ανήσυχος», *Καθημερινή*, Τετάρτη 13 Απριλίου 1955, σελ. 1.

⁴¹⁸ «Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος ανεχώρησε δια Μπαντούγι», *Καθημερινή*, Σάββατο 16 Απριλίου 1955, σελ. 6.

⁴¹⁹ Βλ. Αλέξης Ηρακλείδης, «Ο Γόρδιος Δεσμός του Κυπριακού. Ερμηνείες του Αδιεξόδου και Αναζήτηση Βιώσιμης Λύσης», σελ. 298.

⁴²⁰ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, «Ο κυπριακός αγώνας και τα αντιαποικιακά κινήματα του Τρίτου Κόσμου», στο Συμβούλιο Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959, σελ. 52.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

i) Σύνοψη

Έχοντας ολοκληρώσει πλέον τη διερεύνηση της **ΕΟΚΑ-Β**, θα μπορούσαμε να συνοψίσουμε τα βασικά **χαρακτηριστικά** της οργάνωσης στα εξής:

Στον πυρήνα της ιδεολογίας της βρισκόταν το αίτημα της ένωσης («ενωτισμός»), το οποίο είχε έναν έντονα αλυτρωτικό χαρακτήρα και μπορεί να ενταχθεί στο πλαίσιο του εθνοτικού εθνικισμού. Βαρύνουσας σημασίας ήταν, επίσης, το στοιχείο του φανατικού αντικομμουνισμού, όπως και αυτό του αντι-τουρισμού, τα οποία προσέδιδαν στην οργάνωση μία εμφυλιοπολεμική και μία μισαλλόδοξη διάσταση, αντίστοιχα. Δευτερεύουσες συνιστώσες της ιδεολογικής συγκρότησης της ΕΟΚΑ-Β ήταν ο αντι-δυτικισμός και η έντονη θρησκευτικότητα. Στόχος της οργάνωσης ήταν η ανατροπή του προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας, Αρχιεπισκόπου Μακαρίου (ο οποίος από το 1968 είχε υιοθετήσει τη γραμμή του «εφικτού», δηλαδή της ανεξαρτησίας, σε αντιδιαστολή με το «ευταίο» που ήταν η ένωση με την Ελλάδα), με τελικό σκοπό την ένωση. Η σφοδρή αντιπαράθεση με το Μακάριο και τους υποστηρικτές της ανεξαρτησίας διέυρνε τον εμφυλιοπολεμικό χαρακτήρα της οργάνωσης, καθιστώντας τον κυρίαρχο χαρακτηριστικό μαζί με τον αλυτρωτισμό.

Οι δυο κυριότερες αρχές οργάνωσης και λειτουργίας της ΕΟΚΑ-Β ήταν η απόλυτη υπακοή στον αρχηγό και η μυστικότητα. Αυτές προσέδιδαν στην οργάνωση τον συγκεντρωτικό και συνωμοτικό της χαρακτήρα. Ο τελευταίος βασιζόταν κυρίως στο δίκτυο των συνδέσμων και στο σύστημα των εφεδρειών, καθώς σύνδεσμοι και εφεδρικά μέλη δε γνώριζαν τα ενεργά μέλη της οργάνωσης, τα οποία κάποιες φορές (ειδικά όταν ανήκαν σε διαφορετικούς τομείς ή ομάδες) δε γνωριζόνταν ούτε μεταξύ τους. Διάφορες μέθοδοι, όπως η χρήση ψευδωνύμων, εξυπηρετούσαν, επίσης, το συνωμοτικό μηχανισμό της οργάνωσης. Το οργανωτικό σχήμα της ΕΟΚΑ-Β θα μπορούσε να χαρακτηριστεί «πυραμοειδές». Στην κορυφή της «πυραμίδας» βρισκόταν ο αρχηγός, στον οποίο υπάγονταν οι δώδεκα τομεάρχες και οι υπεύθυνοι για τους συνδέσμους, τη συλλογή πληροφοριών, την προπαγάνδα, τον εφοδιασμό κ.λπ. Δύο μικρότερα υποστηρικτικά σχήματα ήταν η ΕΣΕΑ (με επιτροπές ανά χωριό) και η Εθνική Νεολαία Διγενή, τα οποία, ωστόσο, ήταν ολιγάριθμα, σχετικά ανοργάνωτα και όχι ιδιαίτερα δραστήρια.

Η στελέχωση της ΕΟΚΑ-Β προήλθε κυρίως από χριστιανικές οργανώσεις νέων και πρώην μέλη του Εθνικού Μετώπου και της πρώτης ΕΟΚΑ. Στους κόλπους της οργάνωσης υπήρχαν, κατά κύριο λόγο, φανατικοί ενωτικοί, οπαδοί του Γρίβα και υποστηρικτές του

αποθανόντος Γεωργιάτζη, στην πλειοψηφία τους στρατιωτικοί-εθνοφρουρίτες. Η αριθμητική της δύναμη έφτανε τα 500-600 άτομα (μάχιμα και βοηθητικά μέλη), αριθμός που περιορίζει τις δυνατότητες της. Τα κριτήρια στρατολόγησης φαίνεται πως είχαν να κάνουν με τα φρονήματα και την προηγούμενη δράση του υποψηφίου. Εφόσον η τελευταία υπήρχε, η εκπαίδευση μπορεί να υποτεθεί πως δεν ήταν απαραίτητη (ή είχε συμπληρωματικό χαρακτήρα). Την εκπαίδευση των νεότερων μελών είχε αναλάβει προσωπικά ο ίδιος ο Γρίβας και γινόταν σε απόμακρες μυστικές περιοχές του νησιού.

Την περίοδο συγκρότησης της, η ΕΟΚΑ-Β αντιμετώπισε σημαντικά προβλήματα σχετικά με την εξασφάλιση στρατιωτικού υλικού, για την οποία στηριζόταν κυρίως σε διαρπαγές από αστυνομικούς σταθμούς και αποθήκες της ΕΦ. Ωστόσο, σύντομα, οι χρηματοοικονομικοί πόροι της αυξήθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν για την αγορά εξοπλισμού. Πηγή αυτών των πόρων ήταν «ενωτικοί κύκλοι» της Χούντας των Αθηνών, που αργότερα ανέλαβαν τα ηνία του στρατιωτικού καθεστώτος, συνεχίζοντας την ενίσχυση της οργάνωσης, με όπλα και χρήματα. Η ΕΟΚΑ-Β διέθετε δίκτυο κρησφύγετων και αποθηκών, το οποίο είχαν οργανώσει έμπειρα στελέχη, προερχόμενα από την πρώτη ΕΟΚΑ. Στο πεδίο της προπαγάνδας, η ΕΟΚΑ-Β δε διέθετε τυπογραφεία, αλλά είχε σημαντική ενίσχυση από το φιλογριβικό τύπο, ο οποίος χρηματοδοτούταν – μέσω της οργάνωσης – από τους ίδιους κύκλους των Αθηνών. Για τις επικοινωνίες χρησιμοποιήθηκε έμφυχο υλικό (σύνδεσμοι), αλλά και ασύρματοι.

Η στρατιωτική δράση της ΕΟΚΑ-Β στράφηκε εναντίον των μακαριακών και των υπολοίπων οπαδών της ανεξαρτησίας, των ακελιών και των Τ/κ. Για την επίτευξη των στόχων της οργάνωσης, ο Γρίβας χρησιμοποίησε τη μέθοδο του ανταρτοπολέμου (αντάρτικες ομάδες) στα βουνά, του κρυπτοπολέμου (δολιοφθορές) στις πόλεις και εκτελέσεις αντιπάλων αλλά και μελών της οργάνωσης που είχαν προδώσει πληροφορίες γι' αυτήν (έστω και μετά από σκληρές ανακρίσεις). Την περίοδο δράσης της ΕΟΚΑ-Β, ο αρχηγός και τα ηγετικά στελέχη της κατέστρωσαν μία σειρά σχεδίων για την ανατροπή του Μακαρίου, τα οποία μπόρεσαν να υλοποιηθούν μόλις το καλοκαίρι του '74 και μόνο χάρη στην κινητοποίηση της ΕΦ και της ΕΛΔΥΚ (η ΕΟΚΑ-Β είχε βοηθητικό ρόλο). Η δράση της ΕΣΕΑ, του πολιτικού οργάνου της ΕΟΚΑ-Β, περιορίστηκε στην ανεπιτυχή εισστρατεία προπαγάνδας κατά του Μακαρίου και σε κάποιες αναποτελεσματικές απόπειρες πολιτικής παρέμβασης. Ωστόσο, η στρατιωτική δράση της οργάνωσης είχε από μόνη της δυναμιτιστικές επιπτώσεις στο πολιτικό πεδίο, καθώς διατάραξε το περιβάλλον του διακοινοτικού διαλόγου. Η κυπριακή κυβέρνηση προσπάθησε να καταστείλει τη στρατιωτική δράση της ΕΟΚΑ-Β, με τη σύσταση νέου αστυνομικού σώματος (το υπάρχον

είχε «διαβρωθεί» από γριβικά στοιχεία), του «Εφεδριού», ενώ αντιμετώπισε τη γριβική προπαγάνδα με αντι-προπαγάνδα μέσω του φιλο-μακαριακού τύπου.

Η ΕΟΚΑ-Β είχε την υποστήριξη της ενωτικής αντιπολίτευσης, των τριών Μητροπολιτών που επιχείρησαν την καθαίρεση του Μακαρίου, των φιλο-ενωτικών συνδικαλιστικών οργανώσεων, των φιλογριβικών εφημερίδων και των κοινωνικών στρωμάτων που αισθάνονταν περιθωριοποιημένα από την κοινωνική πολιτική του Μακαρίου (στην οποία δεν ασκούσαν σχεδόν καμία κριτική, λόγω της συνεργασίας του ΑΚΕΛ με τις μετριοπαθείς δεξιές δυνάμεις, με αποτέλεσμα το πεδίο να μένει ανοιχτό στην ακροδεξιά). Ωστόσο, η οργάνωση είχε απέναντι της – πέρα από την τ/κ κοινότητα στο σύνολο της – τη συντριπτική πλειοψηφία των πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων της ε/κ κοινότητας: την κυπριακή κυβέρνηση, το ΑΚΕΛ, τη μετριοπαθή δεξιά (συγκεντρωμένη κυρίως στο Ενιαίο Κόμμα του Κληρίδη), τους οπαδούς του Μακαρίου και του Λυσσαρίδη (οι οποίοι είχαν συγκροτήσει ένοπλες ομάδες και έρχονταν συχνά σε σύγκρουση με τους γριβικούς), τις φιλο-μακαριακές συνδικαλιστικές οργανώσεις (σημειωτέον ότι ο Μακάριος είχε μεγάλη επιρροή στο συνδικαλιστικό κίνημα⁴²¹), το φιλο-μακαριακό τύπο και τα κοινωνικά στρώματα που είτε προέκυψαν μετά την κήρυξη της ανεξαρτησίας, είτε ευνοήθηκαν από αυτή.

Η δικτατορική κυβέρνηση Παπαδόπουλου κράτησε μία διφορούμενη στάση απέναντι στην ΕΟΚΑ-Β: αρχικά ανησύχησε από τη μυστική κάθοδο του Γρίβα στην Κύπρο, στη συνέχεια επιχείρησε να χρησιμοποιήσει τον ίδιο και την οργάνωση του ως μοχλό πίεσης κατά του Μακαρίου, αλλά, λίγο πριν το τέλος της, συνειδητοποιώντας τις βλαπτικές επιπτώσεις της δράσης τους για τις διακοινοτικές συνομιλίες, τις οποίες η ίδια υποστήριζε, κάλεσε το στρατηγό να υποχωρήσει. Οι ενωτικοί κύκλοι του ελληνικού στρατού, που ήλεγχαν τις εθνικές μυστικές υπηρεσίες, πρόσφεραν συνεχή υποστήριξη στην ΕΟΚΑ-Β, μέσω της ΕΦ, η οποία διοικούνταν από φιλο-χουντικούς – ενωτικούς αξιωματικούς. Ο ηγετικός παράγων αυτών των κύκλων, Δ. Ιωαννίδης, ανατρέποντας τον Παπαδόπουλο και αναλαμβάνοντας ο ίδιος, από το παρασκήνιο, την εξουσία του στρατιωτικού καθεστώτος, οργάνωσε το πραξικόπημα εναντίον του Μακαρίου, το οποίο προκάλεσε την τουρκική εισβολή. Μετά το θάνατο του Γρίβα, η ΕΟΚΑ-Β πέρασε εξ ολοκλήρου στα χέρια του, έχοντας ήδη συμβάλλει με τη δράση της στη δημιουργία των κατάλληλων συνθηκών για την πραγματοποίηση του αντι-μακαριακού πραξικοπήματος.

Η Τουρκία, αν και αρχικά θεώρησε την επιστροφή του Γρίβα και την ίδρυση της ΕΟΚΑ-Β παράγοντες που θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην αποδυνάμωση του Μακαρίου, με την εγκαθίδρυση του ιωαννιδικού καθεστώτος άλλαξε στάση και

⁴²¹ Βλ. Γιάννος Κρανιδιώτης, σελ. 232.

προειδοποίησε ότι τυχόν απόπειρα ανατροπής του Κυπρίου προέδρου με σιοπό την ένωση, θα προκαλούσε τουρκική στρατιωτική απόβαση στο νησί. Κατά το αντι-μακαριακό πραξικόπημα, οι επιθέσεις εφεδρικών ταγμάτων της ΕΦ (συγκροτημένων από μέλη της ΕΟΚΑ-Β) εναντίον τ/κ θυλάκιων, έδωσαν στην τουρκική κυβέρνηση την αφορμή να πραγματοποιήσει τις προειδοποιήσεις της.

Η Μ. Βρετανία, έχοντας χάσει τα «σιήπτρα» της δυτικής υπερδύναμης από τις ΗΠΑ μετά την κρίση του Σουέζ, ανέπτυξε δράση σε διπλωματικό επίπεδο, προσπαθώντας να πείσει την κυβέρνηση Παπαδόπουλου να αποκηρύξει το Γρίβα και την οργάνωση του, πράγμα το οποίο κατάφερε.

Η στάση των ΗΠΑ στη δράση της ΕΟΚΑ-Β και ο ρόλος τους στο αντι-μακαριακό πραξικόπημα και την τουρκική εισβολή, αποτελεί μέχρι σήμερα το μεγάλο ερωτηματικό της κυπριακής σύγκρουσης. Σε διπλωματικό επίπεδο, οι ΗΠΑ απέρριπταν τη δράση της γριβικής οργάνωσης, καθώς θεωρούσαν ότι υπονόμει τις διακοινοτικές συνομιλίες, τις οποίες επισήμως υποστήριζαν. Ωστόσο, σε επίπεδο μυστικών υπηρεσιών, υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις και μαρτυρίες ότι η CIA διατηρούσε στενές διασυνδέσεις με τον Ιωαννίδη, ελέγχοντας μέσω αυτού την ΕΟΚΑ-Β. Αν μάλιστα αληθεύει η θεωρία κάποιων ερευνητών, ότι ο Αμερικανός υπουργός εξωτερικών, Χένρυ Κίσσιγκερ, ήταν ταυτόχρονα και πολιτικός προϊστάμενος των μυστικών υπηρεσιών, τότε ο ρόλος ο δικός του αλλά και της χώρας του στα γεγονότα του καλοκαιριού του '74 γίνεται ακόμα πιο σημαντικός. Ωστόσο, θα πρέπει να κάνουμε απολύτως ξεκάθαρο ότι αυτές οι υποψίες για το ρόλο του αμερικανικού παράγοντα στηρίζονται αποκλειστικά και μόνο σε ενδείξεις και όχι σε απτά στοιχεία. Ο ίδιος ο Κίσσιγκερ αρνήθηκε επανειλημμένα ότι τον Ιούλιο του '74 είχε πληροφορίες για το επικείμενο πραξικόπημα Ιωαννίδη κατά Μακαρίου, το οποίο απέδωσε εξ ολοκλήρου σε αντι-ρεαλιστική εκτίμηση της κατάστασης από τον Έλληνα δικτάτορα. Ακόμα και έτσι, όμως, ο ίδιος δε φρόντισε να κάνει σαφή στην Αθήνα τη θέση των ΗΠΑ εναντίον οποιασδήποτε αποσταθεροποιητικής ενέργειας στο νησί, ούτε ανέλαβε αποφασιστική δράση, ώστε να αποφευχθεί ένα τέτοιο ενδεχόμενο, για το οποίο υπήρχαν επαρκείς ενδείξεις, όπως παραδέχτηκε ει των υστέρων η αμερικανική πλευρά.

Η ΕΣΣΔ και το κίνημα των Αδεσμεύτων τήρησαν στάση παρατηρητή των εξελίξεων, έχοντας, όμως, κάνει πιο μπροστά κάποιες προσπάθειες ενίσχυσης του Μακαρίου απέναντι στη δράση της γριβικής οργάνωσης (π. χ. σοβιετικής κατασκευής τσεχοσλοβακικά όπλα).

Η συγκριτική προσέγγιση της ΕΟΚΑ-Β με την πρώτη ΕΟΚΑ, η οποία όπως είπαμε έχει βρεθεί στο απυρόβλητο οποιασδήποτε κριτικής, μας οδηγεί στο συμπέρασμα

πως η άποψη του αρχηγού τους, Γ. Γρίβας, ότι η δεύτερη ΕΟΚΑ ήταν συνέχεια της πρώτης, δεν απέχε πολύ από την πραγματικότητα. Τα στοιχεία δείχνουν ότι οι δύο γριβικές οργανώσεις, οι οποίες συγκροτήθηκαν και έδρασαν με απόσταση μίας δεκαπενταετίας, είχαν **πολλά κοινά χαρακτηριστικά**, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν παρουσίαζαν και **αξιοσημείωτες διαφοροποιήσεις**.

Συγκεκριμένα, σε ό, τι αφορά την ιδεολογία, οι δύο οργανώσεις σχεδόν ταυτίζονταν, καθώς αμφότερες υποστήριζαν φανατικά το αίτημα της ένωσης, με τις υπόλοιπες συνιστώσες του «ενωτισμού» (αντι-κομμουνισμός, αντι-τουρκισμός, αντι-δυτικισμός, θρησκευτικότητα) να παραμένουν ίδιες, όπως αποδείχθηκε από τα κείμενα των οργανώσεων. Άλλωστε, υπεύθυνος για την ιδεολογική συγκρότηση και των δύο ΕΟΚΑ ήταν ο αρχηγός τους, το παρελθόν του οποίου «εγγυόταν» το κράμα εθνικισμού/αλυτρωτισμού – εμφυλιοπολεμικού αντι-κομμουνισμού, το οποίο τις χαρακτήριζε ιδεολογικά. Συνεπώς, ο τελικός στόχος των δύο οργανώσεων ήταν κοινός: η ένωση. Και οι δύο, όμως, είχαν ένα «προπαρασυστασιακό» στόχο-στάδιο προς αυτόν. Στην περίπτωση της πρώτης ΕΟΚΑ ήταν η απελευθέρωση από τη βρετανική κατοχή, ενώ στην περίπτωση της ΕΟΚΑ-Β η ανατροπή της κυπριακής κυβέρνησης. Σε αυτό το σημείο βρίσκεται η πιο σημαντική από τις διαφορές των δύο οργανώσεων και αυτή χάρη στην οποία η ΕΟΚΑ έχει διαχωριστεί πλήρως από την ΕΟΚΑ-Β και εξιδανικευτεί από την εθνική αφήγηση (και από το μεγαλύτερο μέρος της βιβλιογραφίας) σε Ελλάδα και Κύπρο: η ΕΟΚΑ μάχονταν εναντίον των Βρετανών κατακτητών, γεγονός που της προσέδιδε μία «ηθική νομιμοποίηση» και μάλιστα σε ένα διεθνές πλαίσιο που ευνοούσε παρόμοιους αγώνες (δημιουργία κινήματος των Αδεσμεύτων). Αντίθετα, η ΕΟΚΑ-Β προσπαθούσε να ανατρέψει τη νόμιμα εκλεγμένη κυπριακή κυβέρνηση, προκαλώντας συνθήκες εμφυλίου πολέμου στο εσωτερικό της ε/κ κοινότητας. Ωστόσο, όπως είδαμε στο κεφάλαιο της στρατιωτικής και πολιτικής δράσης, στα θύματα της ΕΟΚΑ περιλαμβάνονταν πολλοί περισσότεροι Ε/κ απ' ό, τι Βρετανοί.

Στο οργανωτικό επίπεδο, οι μαρτυρίες των πρώην μελών της ΕΟΚΑ-Β αναφέρουν ότι η οργάνωση αντέγραψε το οργανωτικό πρότυπο της πρώτης ΕΟΚΑ. Η μόνη τους οργανωτική διαφοροποίηση εντοπίζεται στο επίπεδο της ηγεσίας, όπου ο Μακάριος αποτελούσε τον πολιτικό ηγέτη του ενωτικού αγώνα της ΕΟΚΑ και ο Γρίβας το στρατιωτικό, ενώ η ΕΟΚΑ-Β βρισκόταν υπό τον πλήρη έλεγχο του στρατηγού, ο οποίος είχε στραφεί εναντίον του Αρχιεπισκόπου. Αυτή η στήριξη της ΕΟΚΑ από το Μακάριο είναι ένα ακόμα στοιχείο, το οποίο την έχει τοποθετήσει υπεράνω κάθε κριτικής. Όμως, όπως διαπιστώσαμε, ο Γρίβας συχνά δεν ακολουθούσε τις υποδείξεις του Εθνάρχη, ούτε του «εθνικού κέντρου». Μάλιστα, μέσω της δράσης της ΕΟΚΑ προοικονομούσε συχνά μεγάλες

δυσκολίες στις προσπάθειες της πολιτικής ηγεσίας για επίτευξη λύσης (ειδικά στον ούτως ή άλλως εξαιρετικά αναποφάσιστο, ριψοκίνδυνο και εξίσου υπεύθυνο για πολλά Μακάριο), όταν δε συμφωνούσε με την κατεύθυνση που έπαιρναν οι εκάστοτε συνομιλίες.

Η συμμετοχή των Ε/κ στα πολιτικά όργανα της ΕΟΚΑ (ΠΕΚΑ, ΑΝΕ) ήταν πολύ μεγαλύτερη απ' ό, τι στα αντίστοιχα της ΕΟΚΑ-Β. Σε αυτό το γεγονός μπορεί να αποδοθεί η πολύ πιο οργανωμένη, εκτεταμένη και επιτυχημένη δραστηριοποίηση αυτών των οργάνων, στο ε/κ πλαίσιο, την περίοδο της πρώτης ΕΟΚΑ. Από την άλλη, όπως αναφέραμε, η συμμετοχή αυτή δεν ήταν πάντα ενεργή. Σε πολλές περιπτώσεις, επρόκειτο για απλή ανοχή (ή ακόμα και φόβο, λόγω των εκτελέσεων), εξ ου και οι εκτιμήσεις αρχειτών ερευνητών ότι η ΕΟΚΑ δεν αποτέλεσε ποτέ μαζικό κίνημα.

Στο πεδίο της στελέχωσης, η ΕΟΚΑ διέθετε σαφώς μεγαλύτερη κοινωνικοπολιτική ποικιλία στους κόλπους της σε σχέση με την ΕΟΚΑ-Β, στοιχείο που όντως αποτελούσε σημαντική διαφορά μεταξύ τους και απόδειξη ότι η απήχηση της πρώτης οργάνωσης ήταν μεγαλύτερη από της δεύτερης, ειδικά στη νεολαία. Μολαταύτα, κάποιες από τις «δεξαμενές άντλησης» των δύο οργανώσεων ήταν ίδιες και μάλιστα, η πρώτη ΕΟΚΑ ήταν εκείνη που εφοδίασε με αρκετά στελέχη την ΕΟΚΑ-Β. Το γεγονός αυτό απλοποίησε μέχρι ένα βαθμό τα πράγματα για την ΕΟΚΑ-Β, καθώς ο αρχηγός της δε ήταν απαραίτητο να αξιολογεί και να εκπαιδεύει τα παλιά μέλη.

Ως προς την υλικοτεχνική υποδομή, και οι δύο οργανώσεις δέχονταν βοήθεια από τις ελληνικές κυβερνήσεις, με τη διαφορά ότι η πρώτη ΕΟΚΑ είχε τη στήριξη μίας επίσημα εκλεγμένης κυβέρνησης, ενώ η ΕΟΚΑ-Β ενός τμήματος του στρατιωτικού καθεστώτος που είχε καταλάβει την εξουσία πραξικοπηματικά. Αυτή η διαφοροποίηση μεταξύ των δύο οργανώσεων έχει παίξει σημαντικό ρόλο στην «αγιοποίηση» της πρώτης και τη «δαιμονοποίηση» της δεύτερης. Ωστόσο, ένα σημαντικό μέρος του οπλισμού της ΕΟΚΑ προήλθε από τη γριβική οργάνωση «Χ», η οποία έχει κατηγορηθεί για συνεργασία με τους Γερμανούς κατακτητές της περιόδου της Κατοχής στην Ελλάδα και για δολοφονίες κομμουνιστών την περίοδο του Εμφυλίου. Επίσης, όπως είδαμε στο σχετικό κεφάλαιο, η ΕΟΚΑ δε δίστασε να αφαιρέσει κληρονομικά όπλα από Ε/κ, ακόμα και χωρίς τη θέληση τους, αν και είναι γεγονός ότι οι περισσότεροι πρόσφεραν εθελοντικά στην οργάνωση ρούχα, τρόφιμα και άλλα εφόδια.

Μολονότι η ΕΟΚΑ-Β φαίνεται να διέθετε ελαφρώς περισσότερα τεχνικά μέσα από την πρώτη ΕΟΚΑ (χρήματα, όπλα, ασυρμάτους, εφημερίδες κ.λπ.), η δράση της τελευταίας αποδείχθηκε πολύ πιο αποτελεσματική. Αυτό μπορεί να αποδοθεί στην έλλειψη απήχησης της οργάνωσης του '71-'74 σε σχέση με εκείνη του '55-'59. Παρόλα αυτά, όπως

αποδεικνύουν οι στατιστικές, η δράση της ΕΟΚΑ ήταν εξίσου εγληματική σε βάρος των ακελικών και των Τ/κ με εκείνη της ΕΟΚΑ-Β. Κατά τα άλλα, ο Γρίβας χρησιμοποίησε και για τις δύο οργανώσεις του παρόμοιες πολεμικές μεθόδους, αν και η δεύτερη ΕΟΚΑ υπήρξε πιο βίαιη. Ακόμη, η καταστολή της ΕΟΚΑ αποτέλεσε πολύ πιο δύσκολο έργο για τις βρετανικές αρχές απ' ό, τι για την κυβέρνηση του Μακαρίου, παρά την υπεροχή των Βρετανών σε μέσα και έμφυχο δυναμικό. Η βοήθεια των Ε/κ υπήρξε καθοριστική και σε αυτό το σημείο.

Η διερεύνηση των πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων επιβεβαίωσε την αυξημένη απήχηση της πρώτης ΕΟΚΑ σε σύγκριση με τη δεύτερη. Εντούτοις, η απήχηση αυτή δεν ήταν δεδομένη εξαρχής και οφειλόταν κυρίως στον αντι-αποικιακό αγώνα, την αυτοθυσία της νεολαίας, αλλά, σε πολλές περιπτώσεις, και στον εκφοβισμό.

Σε ό, τι αφορά τον ξένο παράγοντα, η ανεξέλεγκτη δράση της ΕΟΚΑ (όπως και της ΕΟΚΑ-Β) προκάλεσε σημαντικά προβλήματα στις προσπάθειες της ελληνικής κυβέρνησης για εξεύρεση λύσης. Τουρκία και Βρετανία σχημάτισαν αντι-ενωτικό μέτωπο εναντίον της, με την πρώτη να επιδιώκει διχοτόμηση του νησιού, θέτοντας θέμα φυσικής επιβίωσης των Τ/κ και εθνικής της ασφάλειας, μετά τις διακοινοτικές συγκρούσεις του '58, στις οποίες συμμετείχε (και, μέχρι ένα σημείο, προκάλεσε) η ΕΟΚΑ. Ανάλογα επιχειρήματα χρησιμοποίησε η Τουρκία και το '74, για να δικαιολογήσει την εισβολή και ειδικά τη δεύτερη φάση της. Για τις ΗΠΑ, κριτήριο πολιτικής υπήρξε η σταθερότητα στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και η δυνατότητα χρήσης των στρατιωτικών βάσεων και των κατασκοπευτικών εγκαταστάσεων στο νησί, την οποία απείλησαν με τη δράση τους και οι δύο γριβικές οργανώσεις. Πάντως, η αντι-κομμουνιστική τους δράση εξυπηρετούσε τους Αμερικάνους, προκαλώντας προφανώς τη δυσανεξία της ΕΣΣΔ. Το κίνημα των Αδεσμεύτων, από την άλλη, παρά τον κοινό αντι-αποικιακό του χαρακτήρα με τον αγώνα της ΕΟΚΑ, δε μπορούσε να κατανοήσει το αίτημα της ένωσης, το οποίο προσομοίαζε περισσότερο σε προσάρτηση παρά σε ανεξαρτησία, την οποία επεδίωκαν οι χώρες-μέλη του.

Σε γενικές γραμμές, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η ΕΟΚΑ ούτε τόσο «δανική» υπήρξε όσο παρουσιάζεται, ούτε τόσο μεγάλες διαφορές είχε από την ΕΟΚΑ-Β, ώστε να θεωρείται ότι οι δύο οργανώσεις ουδεμία σχέση είχαν μεταξύ τους. Αντίθετα, ως φαίνεται, αποτελούσαν δύο διαφορετικές φάσεις (προ-ανεξαρτησιακή / μετα-ανεξαρτησιακή) του ίδιου αγώνα (για την ένωση), με τον ίδιο αρχηγό και την ίδια περίπου δράση. Σήμερα, ο αντι-αποικιακός αγώνας της ΕΟΚΑ, ο οποίος όντως την διαφοροποιεί σε ένα βαθμό από την ΕΟΚΑ-Β, υπερτονίζεται, ενώ η δράση της εναντίον των ακελικών και των Τ/κ αποσιωπάται. Αυτό αποτελεί παραποίηση της ιστορικής αλήθειας και δε συμβάλλει στην

επίλυση του προβλήματος. Θα μπορούσε να τιμάται ως «εθνική γιορτή» – όπως γίνεται σήμερα – η έναρξη του αγώνα μίας οργάνωσης που εκτέλεσε ανθρώπους και των δύο κοινοτήτων, σε μία μελλοντικά ενωμένη Κύπρο;

Ως προς τη θέση ότι το Κυπριακό δεν αποτελεί μονοδιάστατο ζήτημα (είτε εθνοτικής σύγκρουσης, είτε σύγκρουσης ξένων συμφερόντων), αλλά σύνολο παραγόντων, οι οποίοι αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, θα παραθέσουμε δύο χαρακτηριστικά **παραδείγματα** από την ανάλυση των γριβικών οργανώσεων, ώστε να γίνει σαφής η **αλληλεπίδραση μεταξύ ενδοκυπριακών και εξωκυπριακών συντελεστών**:

Κατά τη διάρκεια της κρίσης του Σουέζ, η δράση της ΕΟΚΑ φαίνεται να ενίσχυσε (περαιτέρω) τη γεωπολιτική σημασία της Τουρκίας για τα δυτικά συμφέροντα. Η δράση της οργάνωσης καθιστούσε αμφίβολη τη δυνατότητα χρήσης των στρατιωτικών βάσεων στο νησί προς την περιοχή της κρίσης. Έτσι, η σημασία των νατοϊκών βάσεων στην Τουρκία διευρύνθηκε. Η Τουρκία χρησιμοποίησε την αναβαθμισμένη γεωπολιτική της σημασία ως μοχλό πίεσης, αναγκάζοντας τους Δυτικούς να θέσουν ως βασικό στόχο της πολιτικής τους στην περιοχή, την ομαλότητα των σχέσεων τους με την ίδια και, συνεπώς, να υιοθετήσουν φιλο-τουρκικές θέσεις στο κυπριακό ζήτημα. Έτσι, ο ενωτικός αγώνας των Ε/κ έχασε σχεδόν κάθε δυνατότητα διεθνούς υποστήριξης, ειδικά μετά τις διακοινοτικές συγκρούσεις του 1958, οπότε η ελληνοτουρκική σύγκρουση έγινε κυρίαρχη του προβλήματος.

Το 1971-1974, η Τουρκία έδειχνε να είχε λάβει αρχικά ως θετική εξέλιξη την επιστροφή του Γρίβα στην Κύπρο και την ίδρυση της ΕΟΚΑ-Β, θεωρώντας ότι θα μπορούσε να λειτουργήσει ως μοχλός πίεσης κατά του Μακαρίου. Η ίδια εντύπωση δημιουργήθηκε και στην «κυβέρνηση» Παπαδόπουλου, την οποία οι Τούρκοι θεωρούσαν ως την πιο φιλο-τουρκική ελληνική κυβέρνηση που είχε περάσει μέχρι τότε. Ωστόσο, η ΕΟΚΑ-Β υποβοηθούταν από τους κύκλους του Ιωαννίδη, ο οποίος είχε ετοιμάσει τα επιτελικά σχέδια των στρατιωτικών επιχειρήσεων κατά των Τουρκοκυπρίων στις διακοινοτικές συγκρούσεις του 1963-1964. Όπως ήταν φυσικό, με την κατάληψη της εξουσίας από αυτόν, η στάση της Τουρκίας απέναντι στην ελληνική κυβέρνηση άλλαξε. Το ίδιο συνέβη και με τη θέση της απέναντι στην ΕΟΚΑ-Β, η οποία μετά το θάνατο του Γρίβα πέρασε εξ ολοκλήρου στα χέρια του Ιωαννίδη. Παρά τις τουρκικές προειδοποιήσεις, ο νέος δικτάτορας παρέμεινε πιστός σε όσα είχε σχεδιάσει από το '63 (είχε προτείνει στο Μακάριο συνολική εξόντωση των Τ/κ από το νησί⁴²²), προικαλώντας, με τις επιθέσεις της ΕΟΚΑ-Β εναντίον των τ/κ θυλάκων κατά το αντι-μακαριακό πραξικόπημα, την τουρκική εισβολή.

⁴²² <http://www.makarios.ws/cgi-bin/hweb?-A=1526&-V=history> (Μακάριος Δρουσιώτης, «Πραξικόπημα στην Κύπρο: Συνταγή Ιωαννίδη και παρενέργειες», *Ελευθεροτυπία*, Δευτέρα 17 Ιουλίου 2006)

ii) Αντί επιλόγου

Μετά την τουρκική εισβολή, ούτε η «σηπρεσιακή» κυβέρνηση Κληρίδη, ούτε ο Μακάριος έπειτα από την επιστροφή του στην Κύπρο, επιχείρησαν να συλλάβουν μέλη της ΕΟΚΑ-Β, η οποία εντωμεταξύ είχε πιθανότατα αυτοδιαλυθεί⁴²³. Σήμερα, η ΕΟΚΑ-Β θεωρείται από το μεγαλύτερο μέρος της βιβλιογραφίας ως βασική υπεύθυνη, μαζί με τον Ιωαννίδη και τις ΗΠΑ, για το πραξικόπημα εναντίον του Μακαρίου και τη συνακόλουθη τουρκική εισβολή. Η άποψη αυτή, αν και εμπεριέχει δόση αλήθειας, εντούτοις εντοπίζει τις ευθύνες για την κατάληξη του '74 αποκλειστικά στην τελευταία περίοδο του κυπριακού ζητήματος πριν την τουρκική εισβολή, αποκηρύπτοντας εντέχνως τις ευθύνες της ελληνικής και ε/κ πλευράς κατά την προηγούμενη περίοδο (κυρίως από το 1950 και έπειτα). Η εξιδανίκευση του αγώνα της πρώτης ΕΟΚΑ αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα άρνησης των ιδίων ευθυνών.

Γενικά έχει επικρατήσει η τάση να επικεντρώνεται η κριτική στον ξένο παράγοντα. Η βρετανική τακτική του «διαίρει και βασιλεύει» θεωρείται υπεύθυνη για τη διχόνοια των δύο κοινοτήτων. Η αμερικανική πολιτική πιστεύεται ότι σχεδίασε και μεθόδευσε τη διχοτόμηση του νησιού. Ο ρόλος της Τουρκίας δαιμονοποιήθηκε στο πλαίσιο της αντιμετώπισης της ως «προαιώνιου εχθρού», ο οποίος για πολλοστή φορά μας στέρησε τα «εθνικά μας δικαιώματα». Γεγονός είναι ότι για την πολιτική των εξωκυπριακών παραγόντων ελάχιστα γνωρίζουμε. Βρετανία και ΗΠΑ δεν έχουν δημοσιοποιήσει ακόμα το σύνολο του αρχειακού υλικού, το οποίο θα μπορούσε να διαφωτίσει το ρόλο τους, παρά μόνο «ανώδυνα», απολογητικού χαρακτήρα, διπλωματικά έγγραφα. Σε ό, τι αφορά την Τουρκία, οι μελέτες που έχουν προσπαθήσει να ερμηνεύσουν και να κατανοήσουν την πολιτική της, με βάση τη μακροχρόνια εξέλιξη των εσωτερικών της κοινωνικών, οικονομικών, πολιτικών και πολιτιστικών συνθηκών, είναι ελάχιστα. Ελάχιστα είναι και όσα γνωρίζουμε για την τ/κ κοινότητα, η οποία συνήθως προσεγγίζεται ως φερέφωνο της Τουρκίας. Ακόμα και για την ε/κ κοινότητα, όμως, οι περισσότερες αναλύσεις είναι προσωποκεντρικές και αγνοούν τη σημασία της εξέλιξης της ε/κ κοινωνίας για το κυπριακό ζήτημα. Στο μέλλον, λοιπόν, έρευνες που θα επικεντρώνονταν στην εξέταση αυτών των παραγόντων, υπό το πρίσμα της κατανόησης και όχι της προκατάληψης, θα παρουσίαζαν εξαιρετικό ενδιαφέρον και ενδεχομένως να έδιναν νέα διάσταση σε όσα γνωρίζουμε και πιστεύουμε για το Κυπριακό.

Σε ό, τι αφορά την ελληνική και ε/κ πλευρά, τα τελευταία χρόνια έχει διαφανεί μία τάση αυτοκριτικής, που προέρχεται κυρίως από ακαδημαϊκές έρευνες στην Ελλάδα. Η

⁴²³ Η τελευταία αναφορά των αμερικανικών διπλωματικών αρχείων στην ΕΟΚΑ-Β είναι το Δεκέμβριο του 1974.

άρνηση του υπουργείου εξωτερικών να παραδώσει στην έρευνα τα ελληνικά έγγραφα για την περίοδο της δικτατορίας και τον φάκελο της Κύπρου, επικαλούμενη λόγους «εθνικού συμφέροντος», περιορίζει κάθε τέτοια απόπειρα. Θα πρέπει να αποφασίσουμε κάποια στιγμή τι είναι «εθνικό»: το «συμφέρον» ή το «αληθινό»; Στην Κύπρο, οι «εθνικιστικές παρωπίδες» δεν έχουν πέσει ακόμα, με αποτέλεσμα, κάθε προσπάθεια να ασκηθεί κριτική σε τοπικούς παράγοντες (π. χ. στο Μακάριο, το Γρίβα, το ΑΚΕΛ, την ΕΟΚΑ κ.λπ.), να αντιμετωπίζεται ως «εθνική προδοσία».

Στόχος αυτής της εργασίας δεν ήταν να ενοχοποιήσει την ελληνική και ε/κ πλευρά για την εξέλιξη του κυπριακού ζητήματος, ούτε να αμβλύνει τις ευθύνες του ξένου παράγοντα, αλλά να αναδείξει την αλληλεπίδραση ενδοκυπριακών και εξωκυπριακών παραγόντων, μέσα από τη συγκριτική παρουσίαση ανάλυση και κριτική των δύο μεγαλύτερων και πιο δραστήριων ένοπλων εθνικιστικών οργανώσεων της ε/κ κοινότητας, εκ των οποίων η μία θεωρείται «εθνικό σύμβολο» και η άλλη «εθνικός προδότης», παρά τα κοινά τους στοιχεία. Άλλωστε, όπως έχουν επισημάνει τρεις Έλληνες διπλωμάτες που υπηρέτησαν σε Κύπρο και Τουρκία, σε κρίσιμες περιόδους για το κυπριακό ζήτημα: *«Τους εξωγενείς αυτούς παράγοντες δεν τους ελέγχουμε. Υπάρχουν και πρέπει να τους αντιμετωπίζουμε. Τις δικές μας όμως αδυναμίες είμαστε άραγε σε θέση να τις ελέγχουμε;»⁴²⁴*.

⁴²⁴ Βλ. Αλεξανδράκης Μενέλαος – Θεοδωρόπουλος Βύρων – Λαγάκος Ευστάθιος, σελ. 147.

ΠΗΓΕΣ

i) Αρχεία

1. DOS Electronic Telegrams, 1973-1974, Department of State, Washington, 2005.
2. FRUS, 1952-1954, Τόμος VIII, Eastern Europe – Soviet Union – Eastern Mediterranean, Department of State, Washington, 1988.
3. FRUS, 1955-1957, Τόμος XXIV, Soviet Union – Eastern Mediterranean, Department of State, Washington, 1989.
4. FRUS, 1958-1960, Τόμος X, Μέρος Πρώτο, Eastern Europe Region – Soviet Union – Cyprus, Department of State, Washington, 1993.
5. FRUS, 1964-1968, Τόμος XVI, Cyprus – Greece – Turkey, Department of State, Washington, 2000.
6. FRUS, 1969-1972, Τόμος XXIX, Eastern Europe – Eastern Mediterranean, Department of State, Washington, 2007.
7. FRUS, 1973-1976, Τόμος XXX, Greece – Cyprus – Turkey, Department of State, Washington, 2007.

ii) Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

1. Anastasiou Harry, *The Broken Olive Branch: Nationalism, Ethnic Conflict and the Quest for Peace in Cyprus*, Author House, Milton Keynes (UK), 2006.
2. Crawshaw Nancy, *The Cyprus revolt: an account of the struggle for union with Greece*, George Allen & Unwin, London, 1978.
3. Ganor Boaz, *The Counter-Terrorism Puzzle: A Guide for Decision Makers*, Transaction Publishers, New Jersey, 2005.
4. Mallinson William, *Cyprus: a modern history*, I. B. Tauris, London/New York, 2005.
5. Pipes Daniel, *Conspiracy: How the Paranoid Style Flourishes and Where It Comes From*, Middle East Forum, Philadelphia, 1999.
6. Sarafis Marion – Eve Martin, *Background to Contemporary Greece*, Rowman & Littlefield, London, 1990.
7. Stearns Monteagle, *Entangled Allies: U.S. Policy Toward Greece, Turkey, and Cyprus*, Council on Foreign Relations Press, New York, 1992.
8. Stefanidis Ioannis, *Stirring the Greek Nation: Political Culture, Irredentism and Anti-Americanism in Post-war Greece, 1945-1967*, Ashgate Publishing, Hampshire, 2007.

Ελληνόγλωσση

1. Αβέρωφ – Τσιτσιώτης Ευάγγελος, *Ιστορία χαμένων ευκαιριών: Κυπριακό 1950-1963*, Τόμος Α', 2^η έκδοση, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα, 1982.
2. Αλεξανδράκης Μενέλαος – Θεοδωρόπουλος Βύρων – Λαγάκος Ευστάθιος, *Το Κυπριακό, 1950-1974: μια ενδοσκοπήση*, 2^η έκδοση, Ελληνική Ευρωεκδοτική, Αθήνα, 1987.
3. Αναγνωστοπούλου Σία, *Τουρκικός Εκσυγχρονισμός, Ισλάμ και Τουρκοκύπριοι στη δαιδαλώδη διαδρομή του κεμαλισμού*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2004.
4. Αξελός Λουκάς, *Κύπρος, η ανοιχτή πληγή του Ελληνισμού: αυτοδιάθεση, ανεξαρτησία, διχοτόμηση*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Στοχαστής, Αθήνα, 1994.
5. Βλάχος Άγγελος, *Δέκα χρόνια Κυπριακού*, 2^η έκδοση, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα, 2003.
6. Βουρνάς Τάσος, *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας (1967-1974): χούντα φάκελος Κύπρου*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Αφών Τολίδη, Αθήνα, 1986.
7. Γρίβας Γεώργιος, *Απομνημονεύματα αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, 1^η έκδοση, [χ.ο.], Αθήνα, 1961.
8. Γρίβας Γεώργιος, *Αγών ΕΟΚΑ και ανταρτοπόλεμος (πολιτικοστρατιωτική μελέτη)*, 1^η έκδοση, [χ. ο.], Αθήνα, 1962.
9. Δρουσιώτης Μακάριος, *ΕΟΚΑ: η σκοτεινή όψη*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Στάχυ, Αθήνα, 2000.
10. Δρουσιώτης Μακάριος, *1974, το άγνωστο παρασκήνιο της τουρκικής εισβολής*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Αλφάδι, Λευκωσία, 2002.
11. Δρουσιώτης Μακάριος, *Η πρώτη διχοτόμηση: Κύπρος 1963-1964*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Αλφάδι, Λευκωσία, 2005.
12. Holland Robert, *Η Βρετανία και ο κυπριακός αγώνας, 1954-1959*, μτφ. Βίλλυ Φωτοπούλου, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα, 2001.
13. Ηρακλείδης Αλέξης, *Κυπριακό: σύγκρουση και επίλυση*, 2^η έκδοση, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2005.
14. Kedourie Elie, *Ο εθνικισμός*, μτφ. Σπύρος Μαριέτος, επιμ. Παντελής Λέκκας, 1^η Έκδοση, Εκδόσεις Κατάρτι, Αθήνα, 1999.
15. Klok C. A., *Αφροδίτη και Ευρώπη: συνοπτική ιστορία της Κύπρου από την προϊστορική εποχή μέχρι σήμερα*, μτφ. – επιμ. Στέλλα Τιμωνίδου, 1^η έκδοση, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2005.

16. Καρδιανός Διονύσιος, *Ο Αττίλας πλήττει την Κύπρο: το χρονικό της τουρκικής εισβολής εις την Μεγαλόνησον*, 2^η έκδοση, Εκδόσεις Γ. Λαδιάς, Αθήνα, 1976.
17. Κασίνης Ιωάννης, *Απομνημονεύματα του αγώνα της ΕΟΚΑ, 1955-1959*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Ταμασός, Λευκωσία, 2006.
18. Κιζιλγιουρέκ Νιαζί, *Κύπρος: Το αδιέξοδο των εθνικισμών*, 2^η έκδοση, Εκδόσεις Μαύρη Λίστα, Αθήνα, 1999.
19. Κουλουμπής Θεόδωρος, *Κυπριακό: λάθη, διδάγματα και προοπτικές*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 1996.
20. Κρασιδιώτης Γιάννος, *Το κυπριακό πρόβλημα: η ανάμειξη του ΟΗΕ και οι ξένες παρεμβάσεις στην Κύπρο: 1960-1974*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, 1984.
21. Κρασιδιώτης Νίκος, *Οι διαπραγματεύσεις Μαζαρίου – Χάρντινγκ (1955-1956)*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Ολκός, Αθήνα, 1987.
22. Κρασιδιώτης Νίκος, *Ανοχύρωτη πολιτεία: Κύπρος 1960-1974*, Τόμος Α' και Β', 2^η έκδοση, Εκδόσεις Εστία, Αθήνα, 2000.
23. Κύρρης Κώστας, *Κύπρος, Τουρκία και ελληνισμός: θεσμοί, δομές, σχέσεις, προβλήματα, μ' επίλογο για τις ανατολικές σπουδές στον ελληνικό χώρο*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Λάμπουσα, Λευκωσία, 1980.
24. Κωνσταντινίδης Στέφανος, *Το κυπριακό πρόβλημα: δομές της κυπριακής κοινωνίας και εθνικό θέμα*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Μέτοικος, Λευκωσία, 1995.
25. Mallinson William, *Κύπρος: μια ιστορική προοπτική. Ανάμεσα στο ΝΑΤΟ και την Ευρώπη: πόλεμος ή ειρήνη;*, μτφ. Ρίτα Κολαΐτη, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2005.
26. Μαρίνος Ιωάννης, *Το Παλαιστινιακό πρόβλημα και η Κύπρος*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1975.
27. Μαυράτσας Κάισαρ, *Όψεις του ελληνικού εθνικισμού στην Κύπρο: Ιδεολογικές αντιπαραθέσεις και η κοινωνική κατασκευή της ελληνοκυπριακής ταυτότητας 1974-1996*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Κατάρτι, Αθήνα, 1998.
28. Μπίτσιος Δημήτρης, *Κρίσιμες ώρες*, 2^η έκδοση, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα, 1975.
29. Ξύδης Α. – Λιναρδάτος Σπ. – Χατζηαργύρης Κ., *Ο Μακάριος και οι σύμμαχοι του*, 3^η έκδοση, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 1974.
30. O' Malley Brendan – Craig Ian, *Η συνομοσία της Κύπρου: ΗΠΑ, κατασκοπία και η τουρκική εισβολή*, μτφ. Αμερίσσα-Γεωργία Σκιάννη, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2002.

31. Παπαγεωργίου Σπύρος, *Από την Ζυρίχην εις τον Αττίλαν*, Τόμος Γ': Η σταδιακή πορεία της Κύπρου προς την καταστροφήν (1965-1974), 2^η έκδοση, Εκδόσεις Επιφανίου, Λευκωσία, 2000.
32. Παπαγεωργίου Σπύρος, *Μακάριος: πορεία διά πυρός και σιδήρου*, 3^η έκδοση, Εκδόσεις Επιφανίου, Λευκωσία, 2002.
33. Πετριτάκης Ιωάννης, *Κύπρος: φως στα παρασκήνια, άγνωστα συγκλονιστικά ντοκουμέντα*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Πετριτάκης, Αθήνα, 1978.
34. Ριζάς Σωτήρης, *Ένωση, διχοτόμηση, ανεξαρτησία: οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Βρετανία στην αναζήτηση λύσης για το Κυπριακό 1963-1967*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2000.
35. Ριζάς Σωτήρης, *Οι Ηνωμένες Πολιτείες, η δικτατορία των συνταγματαρχών και το κυπριακό ζήτημα 1967-1974*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2002.
36. Σεραφείμ – Λοΐζου Ελενίτσα, *Ο απελευθερωτικός αγώνας της Κύπρου, 1955-1959: όπως τον έζησε μια τομεάρχης*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Φιλοθέη, Λευκωσία, 1982.
37. Σέρβας Πλουτής, *Κυπριακό: ευθύνες*, Τόμος Β', 1^η έκδοση, Εκδόσεις Γραμμή, Αθήνα, 1984.
38. Στυλιανού Πέτρος, *Από την τραγική εποποιία των κεντρικών φυλακών: χρονικό από τον αγώνα της πενταετίας 1955-1959*, 1^η έκδοση, [χ. ο.], Λευκωσία, 1967.
39. Συμβούλιο Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959, *Πενήντα χρόνια μετά την έναρξη του απελευθερωτικού αγώνα της ΕΟΚΑ: μια ιστορική αποτίμηση*, 1^η έκδοση, [χ.ο.], Λευκωσία, 2006.
40. Σύνδεσμος Πολιτικών Κρατουμένων ΕΟΚΑ 1955-1959, *Λεύκωμα κρατητηρίων και πολιτικών κρατουμένων ΕΟΚΑ 1955-1959*, 1^η έκδοση, Έκδοση Συνδέσμου Πολιτικών Κρατουμένων ΕΟΚΑ 1955-1959, Λευκωσία, 1989.
41. Τενεκίδης Γιώργος, *Οι νομικές διαστάσεις του Κυπριακού*, 1^η έκδοση, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα, 1988.
42. Τενεκίδης Γιώργος – Κρασιδιώτης Γιάννος (επιμ.), *Κύπρος: ιστορία, προβλήματα και αγώνες του λαού της*, 3^η έκδοση, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα, 2005.
43. Τζεργιάς Παύλος, *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας. Με αναδρομή στη ζωή της μεγαλονήσου στο διάβα των χιλιετιών*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Libro, Αθήνα, 2001.
44. Τριμικλιιώτης Νίκος (επιμ.), *Το πορτοκαλί της Κύπρου*, 1^η έκδοση, Εκδόσεις Νήσος, Αθήνα, 2005.
45. Τσάκωνας Παναγιώτης (επιμ.), *Σύγχρονη ελληνική εξωτερική πολιτική: Μια συνολική προσέγγιση*, Τόμος Β', 1^η έκδοση, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2003.

46. Χατζηβασιλείου Ευάνθης, *Το κυπριακό ζήτημα, 1878-1960: η συνταγματική πτυχή*, 2^η έκδοση, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998.

iii) Αρθρογραφία

1. Θεοδώρου Σπύρος, «Η τρομοκρατία ηπλώθη εις ολόκληρον την Κύπρον. Εντατικαί έρευναι και συλλήψεις εις τας επαρχίας. Αυστηρά επιτήρησις των αεροδρομίων και των λιμένων», *Καθημερινή*, Τετάρτη 6 Απριλίου 1955, σελ. 1.
2. Ιστορικά (συλλογικός τόμος), «Κύπρος: η οδύσσεια της ανεξαρτησίας», *Ελευθεροτυπία*, Αθήνα, 2008.
3. Ιστορικά (συλλογικός τόμος), «Χούντα - «Αττίλας» - Δημοκρατία: το θερμό καλοκαίρι του 1974», *Ελευθεροτυπία*, Αθήνα, 2008.
4. Πελώνη Αριστοτελία (επιμ.), «21^η Απριλίου, 1967-2007: 40 χρόνια από το πραξικόπημα της χούντας», *Τα Νέα*, Αθήνα, 2007.
5. «Η κυβέρνησις της Κύπρου έλαβεν έκτακτα μέτρα φρουρήσεως όλων των κυβερνητικών γραφείων και ανήγειρεν οδοφράγματα», *Καθημερινή*, Σάββατο 2 Απριλίου 1955, σελ. 6.
6. «Οι συλληφθέντες εις την Κύπρον Έλληνες υποβάλλονται εις εξαντλητικήν ανάκρισιν δια να προβούν εις ομολογίαν», *Καθημερινή*, Κυριακή 3 Απριλίου 1955, σελ. 8.
7. «Δώδεκα νεαροί Κύπριοι συνελήφθησαν κατηγορούμενοι διά τας δυναμιστικάς απόπειρας και διά την τοιχοκόλλησιν προκηρύξεων», *Καθημερινή*, Τρίτη 5 Απριλίου 1955, σελ. 6.
8. «Ενώ συνεχίζονται η τρομοκρατία και αι συλλήψεις, ο Άγγλος υφυπουργός των αποικιών χαρακτηρίζει ως άγριαν κακοήθη δράσιν εγκληματιών τον αγώνα των Κυπρίων διά την απόκτησιν της ελευθερίας των», *Καθημερινή*, Πέμπτη 7 Απριλίου 1955, σελ. 1.
9. «Μικταί εκ στρατιωτικών και αστυνομικών περίπολοι περιέρχονται από χθες τας πόλεις της Κύπρου διά την πρόληψιν δολιοφθορών», *Καθημερινή*, Πέμπτη 7 Απριλίου 1955, σελ. 6.
10. «Η Εθνική Οργάνωσις Κυπρίων Αγωνιστών διακηρύσσει: Εναντίον των καταπιέσεων και των βανδαλισμών αντιτάσσομεν την βίαν ως μόνον μέσον αμύνης», *Καθημερινή*, Παρασκευή 8 Απριλίου 1955, σελ. 1.
11. «Η κατάστασις εις την Κύπρον οσήμεραι επιδεινούται. Ο λαός συνεχίζει απτόητος πάντοτε τον αγώνα του», *Καθημερινή*, Σάββατο 9 Απριλίου 1955, σελ. 1.

12. «Διαδήλωσις μαθητών εις την Ρόδον δια την Κύπρον κατέληξεν εις αιματηράν σύγκρουσιν μετά της χωροφυλακής προ του αγγλικού προξενείου», *Καθημερινή*, Σάββατο 9 Απριλίου 1955, σελ. 6.
13. «Ο ελληνικός λαός παρά το πλευρόν των αγωνιζόμενων υπέρ της ελευθερίας των Κυπρίων», *Καθημερινή*, Κυριακή 10 Απριλίου 1955, σελ. 8.
14. «Ηρχισεν εις τας Ην. Πολιτείας ευρύτατη διαφωτιστική εκστρατεία προς κατατόπισιν των Αμερικανών επί του κυπριακού ζητήματος», *Καθημερινή*, Τρίτη 12 Απριλίου 1955, σελ. 6.
15. «Ο Εθνάρχης Μακάριος μεταβαίνει εις Μπαντούγκ. Η διάσκεψις διέπεται από αντιαποικιακόν πνεύμα. Η κατάστασις εις την Κύπρον παραμένει ανήσυχος», *Καθημερινή*, Τετάρτη 13 Απριλίου 1955, σελ. 1.
16. «Η βρετανική κυβέρνησις κατόρθωσε με τα βλακώδη σφάλματα της να μεταβάλη τους φιλειρηνικούς Κυπρίους εις ταραχοποιούς», *Καθημερινή*, Πέμπτη 14 Απριλίου 1955, σελ. 6.
17. «Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος ανεχώρησε δια Μπαντούγκ», *Καθημερινή*, Σάββατο 16 Απριλίου 1955, σελ. 6.
18. «Εις την βίαν και εις την καταπίεσιν προσετέθη εις την Κύπρον και η οικονομική κρίσις», *Καθημερινή*, Τρίτη 19 Απριλίου 1955, σελ. 6.
19. «Ο Εθνάρχης Κύπρου έφθασε χθες εις την Μπαντούγκ. Θα συζητηθή το θέμα της αυτοδιαθέσεως της νήσου. Τα πράγματα, εδήλωσεν ο Εθνάρχης, εκτραχύνονται», *Καθημερινή*, Παρασκευή 22 Απριλίου 1955, σελ. 1.
20. «Εν μέσω ανησύχου ατμόσφαιρας εορτάζεται το 'ΟΧΙ' εις Κύπρον», *Ταχυδρόμος*, Πέμπτη 28 Οκτωβρίου 1971, σελ. 1, 4.
21. «Επιτίθενται οι Γριβικοί», *Ταχυδρόμος*, Πέμπτη 28 Οκτωβρίου 1971, σελ. 4.

iv) Δικτυακοί τόποι

1. <http://www.aspectsofcyprus.com/aoc/aoc.html>
(Press and Information Office, “Aspects of Cyprus”, Republic of Cyprus, 2005)
2. [http://www.moa.gov.cy/moa/Mines/MinesSrv.nsf/all/FEF2D751DDB69E7BC225711F002E6AA5/\\$file/Εξαγωγές%20Χαλκούχων%201931-2006.pdf?openelement](http://www.moa.gov.cy/moa/Mines/MinesSrv.nsf/all/FEF2D751DDB69E7BC225711F002E6AA5/$file/Εξαγωγές%20Χαλκούχων%201931-2006.pdf?openelement)
(Υπηρεσία Μεταλλείων του Υπουργείου Γεωργίας Φυσικών Πόρων και Περιβάλλοντος Κύπρου)
3. <http://www.eoka-simac.com/orkoseoka.aspx>
(Συμβούλιο Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ, «Μύθισι και όρκος της ΕΟΚΑ»)
4. <http://myweb.cytanet.com.cy/iaae5559/biographies.htm>
(Κέντρο Έρευνας και Τεκμηρίωσης Συμβουλίου Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ)
5. http://www.cyprus-conflict.net/www.cyprus-conflict.net/outbreak_of_violence%20-%20%2755.html
(“The Cyprus conflict”, εκπαιδευτική ιστοσελίδα για το κυπριακό ζήτημα)
6. <http://dias.aueb.gr/~p3950106/erg2/eoka.htm>
(«Εθνική Οργάνωσις Κυπρίων Αγωνιστών (ΕΟΚΑ)»)
7. http://www.edon.org.cy/index.php?option=com_content&view=article&id=70:gribas&catid=48:istoria&Itemid=56
(Ενιαία Δημοκρατική Οργάνωση Νεολαίας)
8. <http://www.army.gov.cy/index.php?id=636>
(Γενικό Επιτελείο Εθνικής Φρουράς, Επιστημονική Ημερίδα με θέμα «Η κρίση του Σουέζ και η Κύπρος», Λευκωσία, 24 Νοεμβρίου 2006)
9. http://www.kathimerini.gr/4dcgi/w_articles_kathglobal_2_03/04/2005_1283911
(Παπαπολυβίου Πέτρος, «Πορεία προς την ανεξαρτησία», *Καθημερινή*, Κυριακή 3 Απριλίου 2005)
10. <http://www.makarios.ws/cgi-bin/hweb?-A=1526&-V=history>
(Δρουσιώτης Μακάριος, «Πραξικόπημα στην Κύπρο: Συνταγή Ιωαννίδη και παρενέργειες», *Ελευθεροτυπία*, Δευτέρα 17 Ιουλίου 2006)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΣΥΝΘΕΣΗ ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ, 1881-1960⁴²⁵

ΘΡΗΣΚΕΥΜΑ	1881	1891	1901	1911	1921	1931	1946	1960
Έλληνες Ορθόδοξοι	137.631	158.585	182.739	214.480	244.887	276.572	361.199	441.656
Τούρκοι Μουσουλμάνοι	45.458	47.926	51.309	56.428	61.339	64.245	80.548	104.942
Αρμενογρηγοριανοί	179	280	517	558	1.197	3.375	3.686	3.378
Ρωμαιοκαθολικοί	2.105	915	824	815	951	851	1.014	4.505
Μαρωνίτες		1.131	1.130	1.073	1.350	1.704	2.088	2.752
Άλλοι	800	449	503	754	991	1.212	1.534	16.333
Σύνολο	186.173	209.286	237.022	274.108	310.715	347.959	450.069	573.566

ΣΕ ΕΚΑΤΟΣΤΙΑΙΑ ΑΝΑΛΟΓΙΑ (%)

ΘΡΗΣΚΕΥΜΑ	1881	1891	1901	1911	1921	1931	1946	1960
Έλληνες Ορθόδοξοι	73,9	75,8	77,1	78,2	78,8	79,5	80,2	77,0
Τούρκοι Μουσουλμάνοι	24,4	22,9	21,6	20,6	19,8	18,5	17,9	18,3
Αρμενογρηγοριανοί	0,1	0,1	0,2	0,2	0,4	1,0	0,8	0,6
Ρωμαιοκαθολικοί	1,1	0,4	0,4	0,3	0,3	0,2	0,2	0,8
Μαρωνίτες		0,6	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5
Άλλοι	0,5	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,4	2,8
Σύνολο	100	100	100	100	100	100	100	100

ΣΥΝΘΕΣΗ ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ, 1956⁴²⁶ / 1971⁴²⁷

ΘΡΗΣΚΕΥΜΑ	1956		1971	
Έλληνες Ορθόδοξοι	416.986	78,8%	493.440	77,1%
Τούρκοι Μουσουλμάνοι	92.642	17,5%	116.480	18,2%
Άλλοι	19.251	3,7%	30.080	4,7%
Σύνολο	528.879	100%	640.000	100%

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ, 1956 / 1971

ΠΟΛΗ	1946	1956	1971
Λευκωσία	53.300	81.700	115.000
Λεμεσός	22.800	36.500	51.500
Αμμόχωστος	16.200	26.800	42.500
Λάρνακα	14.800	17.900	21.400
Πάφος	5.800	7.300	11.800
Κυρήνεια	2.900	3.700	4.900
Σύνολο	155.800	173.900	247.100

⁴²⁵ Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών του Υπουργείου Οικονομικών της Κυπριακής Δημοκρατίας, *Δημογραφική Έκθεση 1973*, Λευκωσία, χ. χ., σελ. 30. Παρατίθεται στο Λουκάς Αζελός, σελ. 106-107.

⁴²⁶ Τα στοιχεία για την απογραφή του 1956 προέρχονται από το Γραφείο Δημοσίων Σχέσεων της Βρετανικής Διοικήσεως Κύπρου και δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα *Έθνος*, 13-7-1957. Παρατίθενται στο Ιωάννης Κασίνης, σελ. 209-211.

⁴²⁷ Για τα στατιστικά στοιχεία του 1971, βλ. Α. Ξύδης – Σπ. Λιναρδάτος – Κ. Χατζηραγύρης, σελ. 349.

ΓΕΝΙΚΟΣ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΟΚΑ (1955-1959) – ΕΟΚΑ-Β (1971-1974)

ΖΗΤΗΜΑΤΑ	ΕΟΚΑ (1955-1959)		ΕΟΚΑ-Β (1971-1974)	
Ιδεολογία	«Ενωτισμός»		«Ενωτισμός»	
Στόχοι	Απελευθέρωση από τους Βρετανούς Ένωση		Ανατροπή Μακαρίου Ένωση	
Δομή	Συγκεντρωτική Πυραμοειδής Συνωμοτική		Συγκεντρωτική Πυραμοειδής Συνωμοτική	
Ηγεσία	Πολιτική: Μακάριος Στρατιωτική: Γρίβας		Πολιτική: Γρίβας / Χούντα Στρατιωτική: Γρίβας	
Μέλη	300 περίπου		< 500-600 (κατά προσέγγιση)	
Στρατολόγηση	Οργανώσεις νεολαίας Χριστιανικές Οργανώσεις Φιλοδεξιές συνδικαλιστικές οργανώσεις Αθλητικά σωματεία		Πρώην μέλη ΕΟΚΑ Πρώην μέλη Εθνικού Μετώπου Χριστιανικές οργανώσεις νέων	
Εξοπλισμός	«Χ» Διαρπαγές από βρετανικά στρατόπεδα και αστυνομικούς σταθμούς Ελληνική κυβέρνηση – στρατός		Διαρπαγές από ΕΦ και αστυνομικούς σταθμούς Ομάδα – Καθεστώς Ιωαννίδη Άγνωστη εξωκυπριακή πηγή	
Χρηματοδότηση	Εθναρχία – Εκκλησία Ελληνική κυβέρνηση Προσφορές Ε/κ		Τρεις Μητροπολίτες Ομάδα – Καθεστώς Ιωαννίδη Άγνωστη εξωκυπριακή πηγή	
Στρατιωτική δράση	Βρετανικοί στόχοι Καταδότες Ε/κ κομμουνιστές Τ/κ		Μακαριακοί Καταδότες Ε/κ κομμουνιστές Τ/κ	
Πολιτική δράση	ΠΕΚΑ: Παθητική αντίσταση		ΕΣΣΕΑ: Αντι-μακαριακή εισστρατεία	
Πολιτικές δυνάμεις	Υπέρ: Εθναρχία Εθνικόφρων παράταξη	Κατά: ΑΚΕΛ	Υπέρ: Ενωτική παράταξη	Κατά: Κυπριακή κυβέρνηση Ανεξαρτησιακή παράταξη
Κοινωνικές δυνάμεις	Υπέρ: Εκκλησία Ε/κ τύπος Νεολαία	Κατά: Τ/κ	Υπέρ: 3 Μητροπολίτες Φιλογριβικός τύπος	Κατά: Τ/κ Φιλομακαριακός τύπος Πλειοψηφία Ε/κ